

K R I T I C K Ý S B O R N Í K 1 9 8 6

ročník šestý /
svazek čtvrtý

999 999 999 999

ČLÁNKY/STUDIE

- (01) vznešenost v českých (ava kantůrková)
(14) k dogmatu polyvalence (z.s.)

999

O KNIHÁCH

- (26) muž s vlastnostmi (vladimír karfík)
(33) o české poezii 20. století (jan toman)
(37) první léta TGM v Praze (petr pithart)
(50) nad prací zdenka jičínského (milan hůbl)

999

OPERNÍ HLÍDKA

- (54) obludný holanďan/rozhlasová opera na jevišti
(caruso)

999

GLOSY

- (60) brněnská plotna v jiném pojetí (milan hůbl)

999

DISKUSE

- (65) spor tří doktorů o dobro a krásu (-rzak-)
(77) filosofie/nebo filozofie? (vi) (-pf-)

999

KNIŽNÍ ZPRAVODAJ

Eva Kantůrková
VZNEŠENOST V ČECHÁCH

Letošního prosince by se dožil sta let Jaroslav Durych, velká postava české kultury první poloviny dvacátého století, spisovatel, o němž se toho, domnívám se, dnes v Čechách moc neví. Na jeho počest i památku, ale zejména, aby oživil Durychovy společensko-politické názory, jeho vybavení mravní a filosofické, uspořádal Ladislav Jehlička, Durychův ctitel a pamětník, sborník ze spisovatelových textů.^{*)} Durych byl od dvacátých let do konce První republiky ne-li hlavou, tedy duchovním inspirátorem bojovné skupiny katolických integralistů a v bojovně katolickém programu se sám věnoval dvěma časopisům, ve dvacátých letech Rozmachu a koncem třicátých let Obnově; z obou čerpá i Ladislav Jehlička do Durychova sborníku.

Názerové okruhy, které pořadatel volí, jsou zhrube tři - Durychovo katolictví, Durychův pojem národa a Durychovo spisovatelství. Časopisy jsou těžko přístupné, ale i z Durychových literárních prací můžeme odvodit, že tyto tři okruhy spisovatele zajímaly nejvíce; a nejvíce zajímají i nás. Úroveň textů ve sborníku není rovnocenná, vedle textů zásadních a programových (Svět Karla Čapka, Rozmach 1927; Český pomník /Dobrý voják Švejk/, Rozmach 1927; O jedné koruně, Obnova 1937; Svatozáclavská koruna, Obnova 1937; Bílá Hora, Obnova 1937; ale zejména Češtví v Evropě, Listy pro umění a kritiku 1935) jsou vybrány i články příležitostné, a to zejména z prvního ročníku Obnovy v roce 1937, do níž psal Durych týdně; sborník obsahuje i slavný Durychův úvodník Staroměstský rynek z roku 1923, pro nějž musel Durych odejít z Lidových listů. Vstupním esejem sborníku je spisovatelův vynikající text o sobě samém, Jaroslav Durych jako literát, jako

*) Jaroslav Durych (100. výročí básníkovy narození 2. prosince 1886), viz anotaci v Knižním zpravodaji.

politik a jako člověk, stať napsaná ve třetí osobě (Hozmáč 1924). Najde se v Čechách jen málo autorů schopných bez ka-
zu podat vlastní obraz; z Durychových současníků snad Fer-
dinand Peroutka a Jan Čep, z našich časů Jiří Kolář a Ja-
roslav Seifert. Jaroslav Durych, jak jinec, stihá Jaroslava
Durycha šířavým sarkasmem, nitku na něm nenechá, ale proto-
že je veliký autor a vládne ne jedním vyprávěcím plánem, ne
dvěma, ale hned několika naráz, převrací užitá třetí osoba
podtext dvojnásobně ve významový opak, čtenář zažije potě-
šení i úžas a Durychova osobnost se i na malé ploše zaskví
složitostí a významností. V článcích ke dni však Durych ten-
to lesk ztrácí, jako asi každý, kdo se chce věnovat každo-
denní novinářině; je ale dobře, že ve sborníku je obojí,
lesk vynikne právě v sousedství šedi.

Durychovy texty jsou ve sborníku rámovány úvodní stu-
dií Leopolda Vrly Durychova kouzelná lampa, podávající pře-
hled Durychova literárního díla i jeho ohlasu v různých do-
bách, dále článkem Timothea Vodičky z roku 1936, otištěným
v časopise Řád k Durychovým padesátým narozeninám a vyzdvi-
hujícím Durychovo katolictví; v témže duchu napsal závěreč-
nou vzpomínkovou stať i pořadatel sborníku. Každý jistě máme
právo na vlastní výklad osobností, které obdivujeme, recen-
zent se ale domnívá - a doufá, že to i dokáže - že hlavní
zásluhou Ladislava Jehličky o naši znalost Durycha není ten-
to jeho článek, nýbrž to, že se rozhodl sborník uspořádat.

Sborníku chybí plynulé stránkování a obsah. Čtenář si
je jistě doplní sám, a bylo by vhodné, aby byl při opisová-
ní tento technický požadavek respektován.

x x x

Téma Jaroslava Durycha - jak o tom svědčí i Jehličkův
sborník - je téma osamělosti v Čechách. Téma trpké i provo-
kující. Recenzent se musí ptát po původu tohoto osamění,
a horlivý katolík i horlivý protikatolík svorně vyhrknou,
že to bylo Durychovo integrální katolictví. Horlivost však
nevytváří celistvé myšlenky. Jiným horlivým názorem je, že
příčinou Durychovy osamělosti byla zpuštěnost, "durychovská
póza", jak se říkává, záměrná provokativnost, zkrátka exhi-

bicionismus. I kdybychom na povrchu tento důvod nalézali, podstatou Durychovy osamělosti v Čechách nebyl; to už spíš jejím následkem. Durych byl osamělý, své osamělosti si byl vědom a až vyasýlavě si ji pěstoval, protože byl člověkem se smyslem pro vznešenost. A vznešenost v Čechách? Nejen po pádu Rakouska, už dávno předtím se v Čechách traduje, že jsme lidoví, demokratičtí, praktičtí, snad i vychytralí, pragmatičtí - ale vznešení? Vznešenost je v obecných Čechách pokládána spíš za cosi nezpůsobilého, nenáležitého, nevlastního, až skoro směšného, něco na hranici bláznovství, vlastnost odmítaná, vymycovaná; v Čechách se na klopu tíže nosí malost, plebejnost, nicotnost, a to i těmi dokonce, kteří se tomu vysmívají. Skutečně se povznést dokáže málokdo; neboť správný Čech, když už má plebejský původ, tak se jím aspoň pyšní; nebo jej nanejvýš zesměšní. Durych ale vědomě šel kudysi mimo a - právě jako Čech - budoval na vznešeném pojetí světa a věcí lidských; a velice nesmiřitelně se v tom vyhraňoval na svých antipodech. Oba stěžejní články, ten o Švejkovi i ten o světě Karla Čapka, jsou právě o tom.

O Švejkovi jako národním pomníku píše Durych a dobře rozpoznatelnou štitivostí. Je to v roce sedmadvacátém, je mu čtyřicet let a nezískal ještě výrazné literární jméno; Švejk v té době vyšel německy a vyvolal úspěch, který se promítl zpátky do Čech a zdejší literární kritiky. Postavou Švejka, jak se Durych domnívá, byl světu předložen obraz české národy: vychytralý blb. Používá obrazu Williho Haase, který přirovnal Švejka k Sanchu Panzovi, ale bez dona Quijota; Švejk Haasovi vyjadřuje, co je "lid", dokonce lid ve slovanském pojetí toho slova; nachází srovnání s Tolstého Kutuzovem proti francouzsky intelektuálnímu Napoleonovi. Durych si tento postřeh vybírá jako odrazový můstek pro postavení vážného, nikoli haškovsky humorného smyslu Švejka: "Jako by válka byla rozhraním dvou věků; středověk se prodlužuje až do světové války a teprve světová válka /.../ otevírá lidstvu věk nový, věk svobody a demokracie. Zanikají staleté říše a tradice, orientace lidstva se od základu mění, člověk se zbavuje jha i všech sugescí, odvrhuje fikce a buduje nové konkrétní řády na holé a drsné skutečnosti.

Nová doba už nemá místa pro výstřelky ducha, leda ve svém humoru. To, co stará doba považovala za svou chloubu, stává se již jen komickou dekorací historických vzpomínek. Proti násilí jednotlivců se vzpříčila síla lidu, o kterou si i nejhouževnatější uchvatitel rozbije hlavu. Tato síla lidu se drží země, hmoty, smyslu a reality; nedá se již zmásti výmluvností a estétstvím."

Čtenáře však, který bude obdivovat přesnost Durychova soudu musím upozornit, že to, co bylo právě citováno, bylo v jeho pojetí současně nejhorším pohaněním. A Durych pohoršeně cituje ze Švejka antireligiózní pasáže, zejména ty o feldkurátu Katzovi, i to, co Hašek napsal o Durychově oblíbeném svatém Vojtěchovi - "kterému přezdělali svatý", ale který "byl obyčejný loupežník". A jako nejpudivější místo, vyvracející zastaralou sugesci hesla, že je sladké a čestné zemřít pro vlast, vybere Švejkovo vyprávění, jak jeden, který ležel na dekungu a měl utrženu půlku hlavy, se podělal do kalhot, a křev a lejno a mozek pak ležely v useknuté půlce lebky v jednom. "Tím je obratně vysvětleno," napíše Durych, "jak lidé, kteří umírají v boji, sami jsou hodni toho, aby si do svých vlastních lebek nadělali." Kniha, píše Durych, je "oslavou české houževnatosti a tvrdošíjnosti v ulejšvácí" a ústy Švejka "se vlastně celý národ brání proti nebezpečí, že by mu bylo odňato privilegium" - být uznán notorickým blbem. Doznáním, že je opravdový blbec, ne nějaký simulant blbství, "národ určuje své cesty a prezentuje se jako nositel míru a pokoje, jako tajný nepřítel všech nerovností a služebností, jako nejzralejší demokracie, která může sloužit za příklad celému světu." Ve Švejkovi se bude národ "vidět jako v zrcadle, půjde kolem něho, bude se z něho učit a podle něho hodnotit vše, s čím se setkává, zvláště všechny povinnosti /.../ bude v něm vidět i své pravé, přirozené a příznivé niveau, svou oslavu a čest. Vychovatelská cena díla je nedozírná," napsal Durych v krutém posměchu.

Štítivost k Haškovi a Švejkovi je u Durycha nasnadě; dráždí jej nejen postava Švejka samotného, ona generální likvidace všeho, co se zvalo i bylo ušlechtilým, vznešeným,

dráždí jej nejen úspěch knihy a její oslavování literární kritikou; Durych přece sám taky prožil válečná léta na frontě, jako vojenský lékař poznal válečné zlo a sám také o válce napsal. Válku jistě prožíval docela jinak než Hašek, ale jeho literární ztvárnění válečných zážitků bylo předem podkopáno. Čech v rakouské armádě - zde se každá velikost zvrstá. Jsme povětšinou vychováni v ustáleném mínění, že geniálnější nežli zrovna Švejkem se v Čechách i obecně lidský odpor k válce vyjádřit nedá; ta válka nebyla česká, byla rakouská, nebyla za naši samostatnost, byla za císaře pána. Čech ji může jenom zešvejkovat. A že se tím něco v národní povaze kazí? Ztrácí? Že se do povahy něco infikuje? Tady je laciné odmítnout Durycha jako pouze pózovacího hídalga, bičujícího národ; napadlo mě nad jeho článkem o Švejkovi, že o první válce existují i jiné slavné romány, v nichž mužnost a čest nemusely být odhozeny do haraburdí, přestože válku odmítly: Remarqueův Na západní frontě klid a Barbuseův Oheň. V nich se také lidské dostává do konfliktu s válečným, válkou je tu ale brán v potaz pouze "státní" zájem, nikoli osobní nebo národní, ty tu zůstávají ušetřeny. A bylo by asi nejenom zajímavé ozkoušet si tu jinou národní možnost, než je Haškova. Oživit znalost Durychovy knížky Okamžiky válečných let, a možná i Švejk by se ocitl v objektivnější pozici jako obraz národního milieu; to, že někdo nebyl ve své době prorokem, ještě nemusí znamenat, že nevyjadřoval něco podstatného, něco překrytého.

Je-li výpad proti švejkovsky novodobé podobě chmatví přímým a ničím neokrášleným odmítnutím, Durychův zápas se světem Karla Čapka takto jednoduchý není. Karel Čapek je velký spisovatel, jemný a vlivný pán a světově proslulý džentlmen; a Jaroslav Durych je svým textem všem těmto přívlastkům práv; jeho útok je ale stejně nemilosrdný. Že je to slovo vážné, dokazuje Čapkova veřejná a trochu i bezmocná odpověď, kterou taky pořadatel do sborníku zařadil. Jaroslav Durych svůj výpad založil na chvále: Karel Čapek je tak chválen, že ve své odpovědi neví studem, kudy kam. Durych tu opět skvěle zvládá vícevýznamovost textu; kdežto v eseji o Jaroslavu Durychovi Durycha zlehčuje a haní, aby

o něm mohl bez úrazu nevkusnosti napsat pravdu, Karla Čapka chválí, aby před světem rozbil Čapkovu glorifikaci malosti a zřeknutí se víry v Absolutno ve jménu pragmatické služby lidské přirozenosti. Durych ukazuje, jak Karel Čapek ničí absolutního Boha elegantně, džentlmeny, jemně, estétsky, svým velkým uměním; jako spisovateli mu nelze nic vytknout - až na to, že hubí vznešené transcendentno. "Mnozí filosofové přemáhali absolutno filosoficky; nemělo to však dostatečnou a trvalou přesvědčivost. Karel Čapek je přemohl umělecky; přiblížil je k člověku, ukázal mu je v lidských poměrech; ukázal, že absolutno, tváří v tvář člověku, jest právě tak vývojové, relativní a groteskní jako člověk, že absolutno má též lidskou nedokonalost, omezenost, ubohost a směšnost, ba že může být i inferiornější než lidský tvor; že člověk je vlastně víc než ono." - "V RUR přemohl Karel Čapek náboženství tím, že ve své fabuli v matematické hypotéze konstruoval výrobu lidí a organického života; vyrazil tím mystickému stvořiteli dílo z rukou. V Továrně na Absolutno ukázal Bohu, že Ho lze také vyrábět továrně, a to tak, aby mohl být racionálnější zužitkován než ve své mystické formě /.../ Ale ukázal i nebezpečnost takových podniků. Ne-ní to Bůh, co je nebezpečno lidem, ale jest to vlastní lidská neopatrnost a nerozvážnost, která si fabrikuje příliš mnoho Boha, více než může zužitkovat /.../ Ale zase tu pomáhá to nejvyšší, co existuje v podstatě a v pravdě: příroda a život. Ty pomáhají absolutno utlouci a lidstvo zachránit, aby mohlo posléze v tichém smíření znovu zasednout k hanáckému zeli /.../ Karel Čapek paroduje a karikuje Boha způsobem téměř neodolatelným. Ale vždy zůstává korektním gentlemanem, který se vystříhá pohoršení a nerad zarmucuje."

Banalizace Boha ústí přímo v banalizaci světa, a když sesadil s trůnu vznešeného Boha, Karel Čapek nemůže jinak než posadit na něj malého člověka. Jaroslav Durych takto pokračuje ve své chvále: v Čapkově světě "je altruistická pomoc, ctí se v něm příroda, věří se v něm v život jako v moc a hodnotu absolutní; lidem se v něm odpouštějí, přehlížejí a zapomínají jejich zlé, ubohé a škodlivé vlastnosti a činy, přechází se přes ně s humorem, dopřává se jim, pokud lze, ukájení jejich malých potřeb a určitou bla-

hosklonností, a níž Čapek ty jejich drobné potřeby povznáší a staví do ušlechtilějšího světla. Veda lidí střední cestou dobře k reální soudržnosti, spolupráci a pokoji, když byl předtím zabíjel či neučil zabíjet příšery, které otravovaly duši a tím ničily tělo. Působí svou sugescí na lidi, aby si odvykli všelike nemírnosti a přílišnosti, aby stavěli na základech zlatého rozumu a praktické účelnosti. Umí tyto věci glorifikovat až i s jakousi vřelostí a jímavostí. Karel Čapek je velký a praktický učitel /.../ Reprezentuje dnes vrchol a definitivní vývojovou zralost české státní kultury a tradice všeho novověkého českého snažení." Tak se umí největší pochvala stát největší pohanou, podle toho, na jakém pólu kdo stojí. V jednom roce se Jaroslav Durych postavil dvěma vítězným tendencím: oslavě chámství a oslavě malosti. S demokratizací banalizace výkladu věcí ovládla svět. Čapkovy malé lidské a malé české, vyjádřené svrchovaným uměleckým výrazem, se střetá s Durychovým osamoceným smyslem pro vznešené.

Durychova vznešenost nemá tedy základ v ničem menším nežli v tíhnutí k absolutnu; v Bohu. Durych jmenovitě odmítá voltairiánství, pokrok, osvícenství, liberalismus, o komunismu vůbec nemluvě, staví na jiných základech, než je hmotářské a pragmatické směřování soudobého světa. Zvláštění je, že jeho tíhnutí k transcendentnu v celém dosahu ocenil mezi kritiky snad jediný Václavek. Durych postihl, ale nemá rád českou severskou střízlivost, lituje, že českou povahu nezasáhla renesance, sice zkažená, ale taky plná vášní a velkých činů. Váží ho nikoliv Paříž, New York, ale Itálie a Španělsko. Španělsko svatě Terezie, jejíž výkřiky přeložil do češtiny, Španělsko povstalců proti rudé republice. A co v Čechách nenechází v přítomnosti, prolezlé pokrokářstvím a planým vlastenčením, k tomu se obrací do minula: tam planou velké vášně a září velké a tragické činy, tam lze najít velké povahy. Že napsal valdštejnskou trilogii a pak čtyřdílnou misionářskou epopej o katolických mučednících za víru v Japonsku, je výrazem tohoto niterného směřování: vyjádřit v životech lidí Boha. A není bez souvislosti fakt, že Bloudění začíná popravou na Staroměstském náměstí a Blu-

kebníci neužiteční končí hromadnou popravou jezuitů v Nagasaki v roce 1622. Jak daleko dovede Durych sáhnout od Čech, aby vzklenul přirovnání! A - málo plstné - jak je při své důkladnosti objevitelský!

Je ale českým spisovatelem v Čechách mezi dvěma válkami a je to člověk vroucí, miluje svou zem i český národ, cítí se jeho pevnou součástí, víc, cítí se jeho prvorozeným synem, udělal taky kus práce pro národní jazyk - a tudíž pozvedá do výška i pojem národa. Jak ale národu vštípit, když je zobrazován, veden a vychováván tak nevznešeně, že je národem královským? Jak konkrétně pozdvihnout pojem národa k božím metám, když rakouská monarchie je rozmetaná a v dané současnosti není po ruce než demokratismus a žádný vznešený řád? O nikoli, ten řád tu je, ta tradice, ta velikost, to prvorozenství! Je to katolictví. Katolictví je Durychevi konkrétním zdrojem vznešenosti, Durych je vyzvedá ve vědomém vzdoru, v takovém vzdoru, že se až ocitá na vyzývavé výspě: protože národ se v té době cítí jinak. O to je Durychovo katolictví pyšnější, vzdornější, bojovnější, že republika je pocítována jako náprava Bílé Hory, že se s odporem k habsburskému zvedl i odpor k Římu; svržení Mariánského sloupu jako výraz osvobození od následků bělohorské porážky Durych pokrokařským Čechům nemůže prominout. A svoje dilema být součástí národa, rozdíraného dvěma protikatolickými ostny, upálením Jana Husa a pobělohorskou násilnou rekatolizací, a být vřelým katolíkem, si Durych vyřeší různým myšlenkovým řezem: jen to je pro národ dobré a vznešené, co je katolické. A pátá v národní minulosti úplně jinde, než to činí oficiální mínění a převládající názor. Ne Hus, ne Havlíček, ne husitství, ale svatý Václav, svatý Vojtěch a - katolické bělohorské vítězství. "Poněvadž v této zemi nejsme ani cizinci, ani levobočky, nýbrž vlastními syny a zákonitými dědici těch, kteří od úsvitu dějin po staletí tvořili tento národ a jeho dějiny, pilně a věrně střežíce poklad víry katolické, máme svatou a nezadatelnou povinnost chrániti jak jejich odkaz, tak i své dědictví a své právo," zahajuje Durych vznešeným jazykem úvodník v Obnově k výročí bělohorské bitvy, nazvaný Bílá Hora. "My jsme vlastními dědici této země, neboť my vyznáváme katolickou víru." "Věrný jest Bůh:

Vytrhl z ponížení svůj lid a zjevil svou sílu. Přes tři sta let už se raduje země z porážky nepřátel víry na Bílé hoře." "Čím tedy bychom byli bez Bílé hory? Byli bychom vůbec?" "Přijímáme tento den do svého kalendáře jako den slavný. Činíme to dobrým právem jako potomci a dědicové těch, kteří vedli tento národ od úsvitu křesťanství." "Každému to, co mu patří! Kdo tedy byl poražen na Bílé hoře, ať želí! My jsme to nebyli. My se k tomuto dni hlásíme vděčně a hrdě. Byl to den našeho osvobození, byl to den osvobození prvorozených a pravých synů tohoto národa." Hle konfesijnost! Dvě konfese se drží v Čechách ze pece, a nepustily se do dnešního dne. Spor však, který Durych v českém prostředí vede, onen spor vyjádřený odmítnutím Švejka a kritikou pragmatického Čapka, není jenom sporem konfesijním. Pojmy však, a ani zkušenost, nejsou natolik vyzrálé, aby Durychovi samotnému dovolily postřehnout ten rozdíl, kdy uhnízduje v Čechách vznešenost Boží, a kdy se bije pod plácatým stranickým praporem; tím druhým způsobem Durych spíš upadá do dilematu daleko hlubšího: plochá konfesijnost mu zastře skutečný zdroj možné vznešenosti, vysoký obraz Boha. Durychovo katolictví v tomto výkladu svědčí potom spíše proti sobě.

Píše-li Durych o české koruně, zastavme se u těch dvou trnů, které do ní katolictví vsadilo. Ladislav Jehlička - a s chutí! - cituje ve svém doalovu Durychův soud o Janu Husovi. "Hus byl kacíř a jeho homilie jsou duchemorné a jeleové, pravá četba pro odsouzence, ale snad přece ve skutečnosti nebyl takovou nestvůrou, jakou z něho udělali moderní pokrokáři." A dost. Tím je Hus vyřizen. Ve stranickém boji po takových pádných větách stoupenec třeští nadšením a protivník šílí vztekem. Zčásti Durycha omlouvá, že citát je součástí článku Staroměstský rynek, výkřiku Durychovy nevole nad svržením mariánského sloupu a postavením Husova pomníku; to první a Durychem sdílí každý kulturní člověk; to druhé se podobá způsobu pokrokářů. Husův pomník, jemuž Durych pro-rokoval svržení, už dneška nikomu nevedí ani existencí, ani výtvarnou podobou; v srpnu osmašedesátého byl i pomník Václavův, i pomník Husův slyem mladých demonstrantů, oba, avšak Václav i Jan Hus, jim byli dobrou národní tradicí. Pokud jde o Husova kázání, některá nejsou vydaná, jiná jsou

vynikající, hus je ovšem i v nich poplatný dobovému scholastickému dokazování, které je pro nás nudné, za jeho časů to ale byl způsob pravověrně katolický. Jinak po Husovi zůstalo obrovské literární dílo, Durych sám si v něm mohl ověřit, jak dalece z něho pokrokaři udělali nebo neudělali nestvůru. A Husovy kostnické dopisy - kdyby o Husovi uvažoval opravdu vznešeně a v duchu božím - mohl by ocenit právě Durych.

A přece! A přece existuje i jiná možnost, než prezentovat Durycha jen jako zaslepeného konfesijsníka. Když čtete Jehličkův výbor, jako byste četli Durychy dva: jednoho s vysokým myšlením, druhého lámajícího vznešenost přes koleno; jednoho "poutníka k Absolutnu", jak ho nazval Bedřich Václavek, a druhého ploše křiklavého katolíka. Teto dvojí podoba doléhá na čtenáře až naléhavou tragikou: Durych sám takto jediným řezem rozdělitelný není; a katolictví je svou podstatou poutí k Absolutnu. Dějiny, lidská činnost, nám ustavičně způsobují to zmatení; je těžké vždy dobře rozpoznat, co v dějinách - řečeno Durychovým jazykem - boží dílo je, a co jím není. Skutečně vysoko, aby obhlédl český národ v dějinách Evropy, vystoupil Durych esejem Česství v Evropě. V něm moudře, až do našeho daleka jasnozřivě, obsáhl "českou otázku", a husitství si na jeho smyslu pro vznešené vyloučilo takovéto ocenění: "... bylo jediným opravdovým reformačním hnutím a český národ byl jediným národem v Evropě, který proti sobě vynutil křížácké výpravy. Až do odpadu Anglie byl hlavní oporou reformace německé, která sama o sobě neměla valného dechu a udržela se jen politicky. V myšlenkové a mravní soutěži v tomto směru byl český národ Němcům spíše učitelem než žákem." Ani slovo zde nemíní Durych ironicky.

Hlavní kámen názorového úrazu ale přece jen není vzdálené husitství, nýbrž Bílá Hora. Tedy též Durych kolísá mezi konfesijsní agítkou a skutečně velkým pojetím smyslu těch událostí, jak jím rozumíme my. V téže esaji, když vylíčí postavení Čechů v Evropě, národa, "který vlastní silou dějiny tvořiti nemohl", ale "rozhodoval nejednou o jejím osudu při rovnováze sil", protože "kdo měl Čechy, nemusil proto vždy zvítězit, nemusel se však nikdy bát rozhodné porážky" - napíše: "Proto například rekatolizace Čech byla a jest

nejdůležitějším procesem v dějinách Evropy a rovněž tak důležitým procesem bylo by její odčinění, které by jistě nahradilo všechny oběti těm, kdo na tom mají zájem." (Podtrženo E.K.) Neříká sice, co si pod odčiněním představuje, ale i tak je to vysoce vedený názor, daleko převyšující nativní výkřiky "my poraženi nebyli, ať lituje bělohorské porážky, kdo poražen byl". Národ tu líčí jako "ne sice základní, ale zato zkušební kámen evropské jak politiky, tak kultury, jež na něm od počátku spolehlivě zkoušely jak ostří vtipu, tak ostří meče". To je úvaha vznešená; dopracoval se v ní pro národ pojetí svobody, které o třicet let později formuluje Jan Patočka pro jednotlivce. Takto se vidět, může národ vyrůst; nativním přihlášením k bělohorskému katolickému vítězství však už národ není zkoušován jako kámen, to je národ polcen.

Toto polcení povrchním konfesijnictvím trvá až do našich časů. V Čechách se nenašla politická osobnost, která by dokázala říci, že "Paříž stojí za námi". Že národ je víc než stranické spory, že i křesťanství je jedno, a různé jsou jen způsoby víry. I Masaryk budoval svou pozici na konfesijním stranictví. Pro národ léčivě promluvil až po letech kardinál Josef Beran na II. vatikánském koncilu. "Tak se zdá," řekl, "že i v mé vlasti katolická církev dnes bolestně odpykává poklesky a hříchy, které byly v minulosti jejím jménem spáchány proti svobodě svědomí, jako bylo v XV. století upálení kněze Jana Husa nebo v XVII. století vnější donucení velké části českého národa, aby zase přijala katolickou víru podle zásady 'cuius regio - eius religio' /.../ Světská moc, i když chce sloužit katolické církvi nebo to aspoň předstírá, ve skutečnosti takovými činy způsobuje trvalou skrytou ránu v srdci národa." Že to zdaleka není obecně přijímaná a zastávaná myšlenková opozice, dokazují i nejnovější spory o "českou otázku", kdy se okamžitě proti sobě vybraní dvě stanoviska, pruhusitské a katolické, bělohorských poražených a vítězů. Dokonce ani ten Hus není v českém historickém písemnictví zpracován objektivně; buď ze stanoviska katolického, nebo reformačního. Neutichá starý spor, zda byl kacíř, nebo nebyl, jako by se od zmatečného soudního výroku koncilu měla odvozovat česká současnost.

V časopise Prostor, který vychází velice skrytě v Bradci Králové, v jeho sedmém čísle, je otištěn článek Ferdýše Smoly o Čechách, katolících a protestantech, a o dějinách; je to polemika se známým esejem paní profesorky Komárkové, a jejím příspěvkem do sporu o "právo na dějiny"; Smolovo zamýšlení se pohybuje na rozhraní protestantismu a katolicismu, autor se prezentuje jako katolík a v podstatě vytýká Boženě Komárkové neobjektivní konfesijnost evangelickou. Úvaha, kriticky spravedlivá k dnešním bojovným katolíkům, které přirovnává právě k durychovským hidalgům, vrcholí doznáním viny za násilnou rekatolizaci; za pseudonymem ukrytý katolík prosí paní profesorku za odpuštění. Recenzent durychovského sborníku, jehož se tyto konfesijní spory týkají jen nepřímo jako příslušníka téhož národa, je těmi slovy dojat, ostře vnímá jejich krásu i křesťanskost - a současně ho nad nimi napadá, jak úžasná dokáže být konfesijní zahleděnost do sebe. Vina? Odpuštění? Nikdo menší než Josef Fekař popsal to dvojí strašlivé pobělohoraké vyvlastnění, které šlo národu až na kost a daleko převýšilo vyvlastnění církve, jak je provedla husitská revoluce. Národy dlouho a těžce tvoří nositele své vznešenosti, Čechům to trvalo taky století, a ztratili je za pár let. A kdo by tady měl prosit za odpuštění? Pan Rudolf Habsburský? Návraty do historie, vynášení se do smyslu českých a jiných otázek, hledání smyslu čehokoli není věci odhalování a odčiňování nějakých vin. Je to věci našeho nahlédnutí, poznání, poučení. A když se o Bílé Hoře a jejím následku píše jako o násilné rekatolizaci, je to jen velice cudný název pro to, co se tenkrát skutečně stalo. Sama rekatolizace by národu zas tak neuškodila, jak si myslí nekatolíci - kdyby skutečně byla vtažením národa do kultury baroka, jak to líčí katolíci; ono ale nebylo koho vtahovat. Pohýlu národa, který tu zbyl po třicetileté válce a po následcích habsbursko-katolického vítězství, je skutečně velkolepost baroka odlehklá; Češi ji mohli zopakovat jen na průčelích svých venkovských statků a na sochách Janů Nepomuckých na místcích přes potoky svých luk. Nositel vznešenosti byl odřat. Od Durycha bylo skutečně blouznivé vydupávat vznešenost tam, kde habsburská msta ponechala jen selský pahýl; a národ začal znovutvořit svoji vznešenost

v době, která mu byla dána k dispozici, v onom osvěcenském a pokrokovém devatenáctém století, tvořil ji z Máchy, Němcové, Havlíčka, Masaryka - taky z Jaroslava Durycha. Ten tím, že se jí neustále pokoušel stvářet ve vlastním obrazu českých dějin, v důrazu na mužnost, na svébytnost, na niter-
nost, odčiňoval katolický podíl na pobělohorských národních ztrátách.

V úvodní studii sborníku Leopold Vrla lehce naznačuje, že "není bez zajímavosti, že Durych nechává dvakrát Andělku a Jiřího číst slova J.A. Komenského". To není jen zajíma-
vost Bloudění, to je jeden z klíčů k Durychovi. Umělec je v Durychovi neskonalé větší než agitační úvodníkář, pravda umění lehce vystoupí z malých bot ploché stranicnosti: ke konci Bloudění - ostatně jednoho z největších českých ro-
mánů - nechává Durych Andělku, spanilý obrez durychovského ženství a zjevně katolické nábožnosti, Španělku, která si přišla do Čech pro svůj osud, nalézt v obsazeném stavení rukopis Komenského Labyrintu světa; Andělka z něho čte Ji-
římu, své osudové lásce, svému křesťanskému poslání, zprvu pážeti a obdivovateli Zimní královny, nyní osobnímu služeb-
níku Valdštejnovu, služebníku až do té smrti, tuto pasáž: "Vadí-li se a táhají mocní světa o koruny a sceptra, z če-
hož krve prolití a zhouby krajín a zemí povstávají, ani o to se sám v sobě netroudí osvěcený křesťan: myslí, že má-
lo nebo nic nezáleží, kdo světem vládne." V ději knihy je to jedno z vrcholných míst, Durychovo umělecké vidění roz-
žehuje vznešenost božské jiskry a prosvěcuje všechny: špa-
nělskou katoličku čtoucí z českého bratra své bloudící lás-
ce v tom strašném čase bojů všech proti všem, bojů o český prostor, jazýček evropských mocenských vah. Labyrint světa dokončil Komenský v roce 1623 v bratrském úkrytu, a že jej Durych nechal Andělku nalézt a číst, není jen efektní ná-
pad; v Durychově světě má protnutí osudu Andělčina s ruko-
pisem českého bratra stejně dalekosáhlou spojitost jako Durychovo rozhodnutí literárně vztýčit proti popravě 1620 v Praze tu v Nagasaki 1622; a jezuita Karel Spinola, polo Ital, polo Čech, umučený misionář, sverníková postava Slu-
žebníků neúžitečných, je Andělčiným katolickým bratrem. A recenzent si troufá domnívat se, že chce-li někdo studo-

vat a nahlédnout vnitřní konfliktnost češství, pak nejvíce mu poví ne Švejk, který je považován za tak velice českého, a taky ne Čapek, který nejobavější hroty češství spíše ulamoval, ale právě tento Durych, který se nebojí vášní a krve, neštítí se konfliktů, nečelí velkým věcem ironií nebo posměchem, ale vždy chytá býka za rohy. Nebyl křivým zrcadlem jako Hašek, ani sklem, po němž všechna špína sklouzne, jako Čapek, nastavoval své vlastní záda jako zkušební kámen.

Texty sborníku končí nejzazším datem v roce 1937; Jaroslav Durych pak prožil druhou republiku, okupaci, válku, další revoluci; v roce 1955 dopsal své poslední dílo, Boží duhu. Ke konci šedesátých let byl i trochu vydáván. Umřel v šestasedesáti letech v roce 1962. Celá ta léta si něco myslal, něco ho trápilo. Ze své moudré zralosti dost vyjádřil Boží duhu. V čele sborníku zveřejnil Ladislav Jehlička kratičký dopis Josefa Kostohryze. "Milý Jehlo," píše básník k Durychovu stému výročí, "to se ti povedlo! Nedávno přece seděl v našem 'salónu' v Příčné ulici a jako obvykle 'vážil slovo', střídavě ubíral a potom ještě tři čtvrtiny zamlčel z toho, co by snad pustil přes rty, kdyby to nebyl on..." Z těch vět na mě dýchla celá tragika i velikost oné vzdorné české myslí; lidí, kteří si na bedra naloží celé dějiny, není v Čechách tak mnoho.

(Červenec 1986)

K DOGMATU POLYVALENCE

Karel Čapek zparodoval kdysi představu o automatismu moderní poezie, o gejzírech její obrazotvornosti,^{*)} o její samovolné produkci při kreativním procesu, když v detektiv-

*) V této souvislosti musí čtenáře ihned napadnout, že imaginace, vynesená do výše jako básnická hodnota, pozbyla dávno jako měřítko poetičnosti na ceně; slovo samo z literárněkritického slovníku téměř vymizelo.

ní povídce přisoudil surrealistickému básníkovi úlohu hlavního svědka k dopadení viníka. Básník si při návratu z pražských hospod cestou nočními ulicemi poznamenává na papír nové verše a ze slovních trať, vesměs evokujících vidiny z exotických zeměpisných pásem, pak dokáže vlastní interpretací snadno přečíst poznávací číslo auta, kterým pachatel ujel z místa činu. Čapek tak postavil proti diktátu podvědomí, es dichter in mir, nadreálných spojení, mnohovýznamovosti atp. moderní poezie názor, že i moderní text má závazné významy, je sémanticky koncentrovaný: něco slova znáznamenat musí.

Od této Čapkovy konstrukce vede cesta k postižení úkazu, na nějž autor sám nemířil: hlásí se o pozornost v románové produkci minulého desetiletí jako škrtnutí zřetele k formě a spolu s ní i oné druhé výpovědi. Tuto výpověď ještě romanopisec pozdního - dnes tak difamovaného - devatenáctého století ponechával na čtenáři, aby si ji našel, to jest aby se nedal klamat přímým podáním postav a děje a sledoval dobře v tom, co mu říká, i to, co mu neříká. Právě touto skrytostí, mezerami v motivacích, vznikala plnost na románovém obzoru, hustota vazeb. Dnes jsme naopak svědky toho, jak autoři románů, a často i takoví, kteří své ambice dokáží skvěle skrze trh realizovat a svému publiku prostředkovat, spěchají čtenáři říci vše, co si myslí o svých postavách, sdělit mu ještě hodně nahlas vlastní rozněžnění nad svými již tak dojímavými románovými postavami, dodat navíc stejně instruktivně i filosofii, k níž jejich fikce inspirované. A přesto, že nic, vůbec nic neponechali v skrytu, nebo snad právě proto, je výsledkem jakýsi románový bulletin o tom, jak se ve svých postavách i v rozecitlivění nad nimi klamou. Nevědí o tom, co do nich vlastně vložili. Ve snaze dát ideálnímu, univerzálně trhem prostředkovanému čtenáři svou intenci beze zbytku a v snadno dosažitelné formuli, zapomínají, že text, podobně jako emulze citlivá na světlo, zachycuje i takové druhy sdělení, které výslovně neformulovali. Román je literární útvar, který se neobejde bez zkušenosti a bez znalostí, svět v něm pokaždé vystupuje jako málo průhledný; simuluje-li se snadnost, s jakou lze v obecně stravitelném poučení vše temné

přehlédnout a obsáhnout, pak lehkost světa takto preparovaného není k unesení. Padá i na duši autora, a ten předatupuje před svého čtenáře nakonec jako pacient, který se dožaduje psychoanalýzy. Funkce takového románu a role romanopisce se obrací. Zatímco práce s vědeckým určením - svým přísunem fakt, respektováním logických struktur, znalostmi, ale i hledáním, na němž se podílí fikce, "als ob", fantazie - supluje románovou četbu, stává se román, v němž autor nabízí svůj jednoznačný případ, nedbaje empirie, hustoty světa, osobním materiálem pro vyšetření; významy mu obstarává až chorobopis, na jehož základě je sepsaný. Čten může být takovýto román jako jednodúčelový text, jehož nezjevné významy lze stanovit na principu symptomatiky. Jako literatura ztrácí zajímavost.

Znamená to, že naopak i poezie, do níž je básnickým slovem šifrováno jednoznačné sdělení, pozbývá jakékoliv přitažlivosti? Příklad z Čapka se týká jiného tématu, uvádí v pochybnost asémantičnost, utvrzovanou výklady moderní poezie. Je příznačné, že parodované shluky imaginace, o nichž rozhoduje konkrétní iracionalita, rozuměj konkretum zaznamenané na ulici, se strefují do surrealistické poetiky. Když Jakobson píše roku 1930 do Volných směrů článek Co je poezie?, od té doby několikrát převedený, rozhodne v něm také o tom, kdo bude nadále modelem moderního básnictví pro strukturalistické rozbory. Příklon k jedinému typu poetiky uprostřed silné české lyriky třicátých let nikdy nikoho nepřekvapoval; literárněvědný směr si stejně jako určitý druh interpretace vybírá svého básníka nebo se váže, navzdory vědecké příslosti a objektivitě, k jedné básnické škole. Vskutku také nenajdeme u Mukařovského - - v Kapitolech ani kdekoliv jinde -, že by nové pojetí zkoušelo své teze na jediném příkladu z Malase, Seiferta, Holana apod. Surrealismus je paradigmatem i pro stanovení Máchovy poetiky. Nezávisle na skupinách, směrech, svébytných programech a individuálním stylu je ovšem moderní lyrika jedna. Celou svou povahou, každý to ví a každý to opakuje, je významově neurčitá.

Mnohovýznamovost platí pro přístup k modernímu básnickému textu takřka jako axioma; kdo o tom pochybuje, vystavuje se podezření, že neumí poezii číst. Vymaňování slov ze syntaxe, z kontextů, jejich osamocování v moderní lyrice (a Mukačevský dokázal velmi subtilně sledovat i u Máchy uvolňování slova z větné vazby, vytváření gramaticky anomálního spojení) je předpokladem k nasycení jediného slova mnoha významy, proti očekávání, proti konvenci, proti pravidlům diskursu a jednoznačné komunikativnosti. Ale shrnutí, jež je dále opakováno jako samozřejmost, musilo být tenkrát prokazováno argumentací s materiálem. Coby závěr se stává tvrzení o polysémantičnosti básnického slova postupně podobně bezobsažným jako označení "ambivalentní", které používají v poslední době autoři kritických, esejistických a literárněvědných článků při každé příležitosti a tak nadměrně, že je chybí už jen skloňovat, posléze tak bez omezení a jakéhokoliv určení, že stín ambiguity padá i na jejich výroky.

Za této situace se zdá na místě upozornit na práci Iris Dennelerové Konstruktion und Expression (Otto Müller Verlag, Salzburg 1984, 314 s.), zabývající se Georgem Traklem. V následujících poznámkách nechceme zkoumat, zda jde o studii významnou nebo snad reprezentativní pro traklovskou literaturu sedmdesátých a dnes již osmdesátých let, ostatně v tomto období značně rozrostlou (objevuje se mezi ní i vydání Indexu k básním George Trakla a Konkordance k básním G. Trakla, zpracované počítačem; porovnejme s literárněvědnou praxí u nás: nemáme ani slovník k dílu Máchovu). Jde původně o disertační práci vedenou Klausem Kenzogem - jeho pozici v interpretaci moderní lyriky vědčí kniha zřejmě za svou zajímavost. Vybrocuje věc polyvalence jako otázku zásadní pro moderní básnictví. Jinak řečeno, problematizuje tezi, že estetické - básnické texty jsou nutně polyvalentní.

Uvedme nejdříve tyto vysvětlivky: Dennelerová může přijít s kritikou teze o polyvalenci v okamžiku, kdy vrcholí nebo končí jedno období, v němž se imanentní chápání literárního díla už definitivně prosadilo. Sama vidí tuto fázi v sedmdesátých letech. Podle autoráky znamenalo rozhod-

jící obrat a také nadále určilo metody zkoumání v sedmdesátých letech vystoupení K.H. Stierleho, Možnosti temného stylu v počátcích moderní poezie ve Francii, publikované v Iserově sborníku roku 1966. Autorčina práce je tedy v jistém smyslu i reakcí na stadium, kterým literární věda za posledních patnáct let prošla (do jaké míry jsme jí zůstali nezasaženi, nejinak než české ženy vlnami feminismu zviřenými v sedmdesátých letech, nám nepřísluší posuzovat). Zvláště u nás se vychází z názoru, že mnohovýznamovost je vlastností básnického slova, jež nelze převádět na význam jediný, tím méně pak básníkem v textu sledovaný. I v této souvislosti má práce cenu informace. Heslovitě podáno, vyznačuje se toto období: prací s textem literárního díla; posunem interpretace, pěstované dosud jako jedna disciplína, do vlastního středu literárněvědného zájmu (srv. zde staré tradice interpretačního proudu od francouzské explication de texte, Spitzerových Stilstudien, nového kriticismu, Staigerova "umění interpretace" atp.); prudkým rozmachem estetiky recepce, jejíž teorii rozvinuli především představitelé kostnické školy, střídavě v těchto letech působící ve Spojených státech - tím také hlasitost jejího prosazování přinesla kýženou vlivnost (bez povšimnutí nezůstala recepční estetika ani u autorů, jimž její orientace a filosofická východiska mohla proti ní zaručovat odolnost, viz poslední práce Ricoeurovy).

Stranou možno ponechat, že také všechny tyto tři momenty navazují na základnu, která byla v minulosti dána v Ingardenově ontologii slovesného uměleckého díla (Das literarische Kunstwerk, 1930) a literárněvědnými směry usilujícími od dvacátých let o zexaktnění disciplíny jejím opřením o lingvistiku a důrazem na jazykovou organizaci literárního výtvoru. Tři uvedené momenty spolu ostatně navzájem souvisejí: tvrzení, že do literární historie patří nejen producent, nýbrž také čtenář, že je třeba sledovat samostatný život výtvoru poté, co se oddělil od svého původce, a vůbec se zaměřit na literární dějiny jako na chod různých způsobů četby - to vše předpokládá, že text je nazírán jako materiální substrát, akurze nějž se literární dílo teprve realizuje v aktu čtení. Toto pojetí bylo budováno od počátků

moderní estetiky, od konce 18. století. Tehdy byl položen akcent na vnímání estetického objektu konstruovaného v principu tak, aby byl předmětem estetické percepce. Tehdy je také sám vztah tvůrce - vnímatel, eventuálně - tvůrce - výtvor - vnímatel zaveden do středu estetického pojednání u vědomí toho, že jediné vnímáno ve vzájemných relacích, díle jako estetický předmět existuje. Zbývá dodat, že sám pojem literárněhistorické konkretizace byl u nás včleněn do literární historie Felixem Vodičkou, který použil Ingardenova termínu, avšak posunul a modifikoval samo Ingardenovo pojetí, které má na zřeteli konkretizaci vrstev v literárním díle jenom schematizovaných. Ve svých universitních přednáškách po roce 1945 podal Vodička výklad literárního díla - jmenovitě B. Němcové a J. Nerudy - z hlediska historie jeho recepce, tak jak po sobě u literárních generací následovala.

Odbočka vede zpátky k Traklovi. Ne proto, že jeho básně s rozrušenou větnou syntaxí, s převahou substantiv a adjektiv a téměř chybějícím slovesem nabízejí ideální příklad proměny, jakou prochází dílo ve světle své recepční historie. Tato proměna začíná zařazením Trakla do expresionismu, ba pochopením jeho lyriky jako typického případu eliptičnosti expresionistické poetiky, jak Trakl figuruje v slavné expresionistické antologii Kurta Pinthuse z roku 1920, Soumrak lidstva; vede přes období kolem roku 1925 v úzké vazbě na kruh časopisu Brenner a na jeho vydavatele L. Fickera (zde z hlediska náboženských významů, důležitých už proto, že ukazují na Traklovo odmítání čistě estetického producentství spojeného s vlivem Kierkegaardova učení o stadiích a kritice estetického stupně, v téže inspruském prostředí, kam Dánovu filosofii uvádí Theodor Haecker); vede až k padesátým létům, k novým pokusům prokázat - nyní přesnou textovou analýzou - náboženské a mytologické kódování veršů (nelze vynechat ani výklady, od nichž Dönnelerová odblíží, týkající se souvislé poetiky a obraznosti u Trakla, Georga Heyma a Ernsta Stadlera, tří určujících zjevů - podle K.L. Schneidera - poetiky pozdního symbolismu); posléze pak směřuje až k fázi, v níž Trakl, vymaněn už z úzce dobových souvislostí svého literárního okolí, představuje abso-

lutní případ moderní poezie, ba symbolizuje (tak v nedávné Fühmannově knize Pád anděla. v níž se přiznáním k tomuto podání Trakle uváděného v jedné řadě s Nezvačem, Malasem atp. uskutečňuje pozdní - v NDR - rehabilitace moderní poezie, umění, nálad zániku atp.) Její esenci na linii Rimbaud - surrealismus - hermetická poezie. Jde ovšem spíše o to, že proměna doznala obecné čtení lyriky.

Vzniká otázka, nakolik rozhodl "diktát dogmatu polyvalence" (autorčin výraz) o představě, která se v povědomí o básnictví ustálila a která ústí k tomu, že čtení textu si nežádá společné a kontrolovatelné postižení jeho smyslu. V duchu starého názoru na básně se naopak předpokládala evidence významů, jejich srozumění. Proto také byly vedeny diskuse o tzv. nesrozumitelnosti moderního umění. Takovéto náměty zanikly samy od sebe, chodem věcí, prostě nepřišly nikomu na mysl. Pokud jde pak o jazyk básnický, ví se dnes, že jeho převádění do řeči diskursu ničí jeho výpověď. Nesrozumitelnost přestala být však také posuzována z hlediska požadavků, které publikum na artefakt kladé - tedy se zdůrazněním vztahu mezi čtenářstvem a artefaktem. Chápe se - u Dennelerové je to dobře viditelné - jako vyplývající ze struktury, ne-li přímo z povahy moderního básnického díla. Prostě je charakterizuje, stejně jako nedbání logicko-kauzálních vazeb, vyčleňování slov z větné stavby, textová nesoudržnost, významové neurčitost slova. Při běžném čtení nevzniká potřeba rozumět významům jednotlivých pojmenování; fascinaci textem zaručuje jeho barevné a akustické kouzlo.

Je možno v tomto smyslu mluvit o předmětné stránce jazyka, ale i o smyslové vrstvě textu, zvukových prvcích, představových asociacích, grafickém obrazu básně, rýmu, rytmu. Skrze ně jako by k čtenáři pronikely významy kognitivně ne zpracované. Tato smyslová vrstva sama čtenáře orientuje, skrze ni vnímá text jako artikulovaný a strukturovaný a dosahuje takto, uno intuitivně k tomu, co považuje za jeho výpověď, tedy k tomu, co mluví za pouze estetickou libost z textu. Básně má významy sugerovat. Nebudeme se zastavovat u metody, s níž usiloval symbolismus a konec století (tak Hofmannsthal ve své lyrice v devadesátých letech) stáhnout do jediného slova plnost významu atp., poznamenej-

ne jen, že mallarméovské suggerer pozbylo jakékoliv výlučnosti. Dennelerová se u něho nezastavuje, považuje je nejvýš za příznak pasivního recipientství, které moderní temná básně se svými nároky na intelektuálního čtenáře odmítá vytvářením překážek, nejasných míst a podobným znesnadňováním porozumění. Překážky diktují vlastně recepční mechanismus a podílejí se jak na účinku tohoto básnictví, tak na slasti dešifrování.

Zde se dostáváme i k první odlišnosti od českého úzu, v jehož představě se aktualizací smyslově vnímatelné vrstvy textu, i rozvíňováním asociací vzbuzovaných jednotlivým pojmenováním, uvolňují významy nesoucí intenci básně. V příklonu k předmětné stránce slova, tj. k zvukovému, metrickému atp. plánu básně, zanechal tu stopy, byť i prostředkovaně, ještě ve 20. letech citelný obrat k atematickému, bezpředmětnému umění (vyznačený teoreticky Worringerovým spísem Einführung und Abstraktion, 1907, a vystoupeními, jako byl sborník Der blaue Reiter, 1912, sdružujícími představitele všech umění, atd.): jeho ozvěnu je možno sledovat i v názoru, pro konvenční a konzervativní chápání básnictví pohoršlivém, že básně může být organizována eufonií, doslova hláskoslovně, jak ukazoval Mukařovský ve své studii o Máji z roku 1928. I stará tradice českého zkoumání metriky tu padá na váhu a někdy vzniká dojem, že k vlastnímu vyjadřování básně se dá proniknout jen takto složitě, skrze formální pořádání. (Všechny Jakobsonovy interpretace básnického textu od Baudelaireových Koček až k poslednímu příspěvku o Ferdinandu Pessoavi /z roku 1968/ tento dojem zesilují, když směřují pravidelně ke konstrukci básně jako strukturované textové plochy od popisu veršového rozměru i útvaru; arv. též např. roli opakovaného tvarového schématu, od osmiverší, desetiverší až k třináctiverší, tedy stále nově a rafinovaněji uplatňované symetrii veršové formy u Holana, od Zpěvu tříkrálového, přes Sen, První testament a dále - organizační forma vystupuje do popředí jako moment, kterým se otevírá význam v básni.)

Als české chápání konstrukce básně, i při své víře v polyvalenci moderní lyriky, nedospělo, pokud je nám zná-

mo, k tomu, aby ji charakterizovalo jako hermetickou. Denne-
lerová neopak kladé rovnítko mezi hermetickou poezií a ne-
převoditelností textu na význam jediný. Udkazuje jednak k pa-
desátým létům, kdy se mluví o hermetismu v souvislosti s mo-
derní poezií (Cl. Hasselhaus) dosud v obvyklém pojetí: smysl
je dán jen pro zasvěcence, "čtenář je předběžně odříznut od
významu slova a může jej postihnout teprve z imanentních
souvislostí básně nebo díla", najít k němu klíč. Od šedesá-
tých let, říká Dennelerová, je hermetismus slučován s tezí
o polyvalenci. Jako argument pro toto tvrzení má autorka
již citované vystoupení Stierleho; temnota básně se v něm
vyvozuje z funkční proměny jazyka v poezii (destrukce in-
formačního horizontu), která nutí čtenáře, aby si uvědomo-
val diferenci od lyrického subjektu a tím si také ukládal
recipientskou distanci: ví, že nemůže přímo dospět k význa-
mům slova. Paradoxně se tato distance zvětšuje, čím více
je čtenář předmětnou stránkou slova (rytmus, zvuková opa-
kování atd., viz výše) vtačován do kouzla básně. Obtížná
srozumitelnost nebo nerosrozumitelnost je tedy věcí básníkem
vůči čtenáři zamýšlenou, na druhé straně skýtá čtenáři své
půvaby. Stručně řečeno, temnota je intencí v samotné kon-
strukci: nepředstavuje nadále skryté významy slova, nýbrž
přesunuje se do básnické struktury.

Nezbývá než stručně zrekapitulovat cestu, na níž při-
padá podle Dennelerové tak rozhodující místo Stierlemu (vy-
slovil to, co bylo ve vzduchu), i když je nutno toto asé-
mantičké pojetí moderní lyriky dnes revidovat, vyrovnat se
s ní kritikou. Sloužíme si tedy autorovou knihou z let
šedesátých Temnota a forma v Nervalových Chimérách.

Stierle navázal na Hugo Friedricha a jeho známou práci
Struktura moderní lyriky (1956, s řadou dalších vydání),
která značně korigovala chápání moderní lyriky, Baudelairem
počínaje. Friedrich znamenal protipól k řešení, jaké dával
pro moderní básnictví E.R. Curtius, považuje je za nový ma-
nýrismus. Tam, kde Curtius chápe modernu jako prodloužení
oné konstanty, jež se táhne celými dějinami evropského du-
cha, uplatňuje onopak Friedrich historické hledisko a zdů-
razňuje nasazení zcela nového slohu, jak to odpovídá nové

epoše; přerušení tradice a nový začátek. (Dodejme ještě, že oba jmenovaní zastupují stejně jako Stierle romanistiku.)

Počátky moderní evropské lyriky u Baudelaire jsou raženy odvratem od konfesionálně prožitkového principu: básně není vyjádřením básnickovy subjektivity. Nebo též: básně nespravuje o síle básnickových emocí, aby tím čtenáře vedla k procítění vlastní situace. Friedrich definitivně odřízl tyto počátky od romantického pojetí a romantického básnictví. V něm básník – a lze připomenout Valéryho kritiku tohoto básnictví subjektivních emocí, která přispěla k rozpadu povědomí o formě – oznamuje čtenáři svá citová hnutí, tak jak se jím oddává. Důležitější je však pro postižení obratu druhý bod: básník převádí svá hnutí přímo do slov. Bez ohledu na to, že právě tímto tlumočením, převáděním do slov, se zpřednostňuje původcova autostylizace, je tu nejdůležitější autenticita básnického projevu, a váha se přikládá i jejímu zaručování. Odtud odkazy k místu a datu, kdy básně vznikla (Friedrich ukazuje, co signalizuje absence, ba nemyslitelnost těchto údajů u Baudelaire), v literárním komentáři pak k biografické motivaci. Bylo konstatováno, že básně svou vazbou na poetickou situaci osobní "ztrácí autonomii", jeví se jen "dosvědčením poetické emoce, která se stáhla do čistě biografického pozadí". Tím však jako by se naplňovalo heslo "romantizovat skutečnost" z německé romantiky: "Za nárokem zesubjektivnění básnictví stojí vlastní záměr poetizovat život."

Hlavním znakem, jenž rozhodne u Friedricha, zdůrazněně u Stierleho, o nové lyrice, je tedy rozbití sdělovacího schématu. Jazyk se vymaňuje ze své sdělovací funkce, poezie se otevírá jeho autonomie, dostává se v ní ke slovu jeho samočinnost. A protože Stierle se snaží ukázat, že iniciátorství těchto nových vlastností poezie patří básníku, u Friedricha citovanému v roli předchůdce a na okraji, je možné uvést rovnou výrok o Nervalovi: "Subjektivita, bezprostřednost je u Nervalova výsledkem uměleckých postupů." A tím se dostáváme k věci samé: moderní poezie nespravuje o básnickových duševních a citových hnutích, je dělána ze slov, uměleckými postupy.

Devolme si na tomto místě dvě poznámky: Závěr, k němuž Friedrich a po něm Stierle na ústředním materiálu moderní lyriky dospívají, je z jiného východiska a na jiném literárněhistorickém poli zformulován bez velkých potíží o čtyřicet let dříve pro historický okamžik nastupujícího 19. století jako "vytváření básnického jazyka". S tím, že Tyňjanov přesně rozlišuje jazyk praktický, sdělovací a jazyk poetický (případně dále jazyk teoretický; u Mukačovského rozvedeno pak na řadu funkčních jazyků) v tom smyslu, jak toto vymezení bude později v šedesátých letech uprostřed francouzského strukturalismu opakovat Barthes. Za druhé - otázka distance ve vnímání moderního umění je základní věcí už ve zmiňované Worringerově práci, a její kritikou estetiky voňování. Pro názornou představu stačí zde odbočení k recitaci moderní poezie: Burian, jakož i básníci čtoucí své vlastní verše, opustil radikálně tzv. vžívání se do slov básně, dodnes charakteristické pro čtení lyriky, odmítl snahu hlasově naplnit každé pojmenování básně jeho hlubokozmyslně a cituplně sugerovanými významy, zachováváje co největší odstup právě od těchto významů a přistupuje k verši maximálně objektivovaně a povrchově - hlesem byl vnějšně, neúčastně realizován rytmus, intonace vedena proti smyslu slov, zvukové ozvláštňování, atd. Bylo by možno tento odlišný přístup dále popisovat na přednesu konkrétní poezie apod.

Vystupuje-li Dennelerová proti "dogmatu polyvalence", které dekretuje, že poetičnost textu je principiálně spojena s polysémitičností a že je prostá jakéhokoliv sdělení, poslání, budována v soustředěnosti na významy, neznamená to, že se vrací k starým představám, nedotčeným moderním literárněvědným (ale i literárním) názorem, novým badáním a jeho výsledky. Autorka upozorňuje, jak právě teze o temné - hermetické - významově neproniknutelné psací metodě, s její ambiguitou, vedla v případě Trakla v šedesátých letech k poušálnímu odmítnutí všech předešlých pokusů o doložené a směřovatné přečtení náboženského, mytologického aj. kódování v básnickových textech. Předpokládat, že v moderních básnických textech nejsou šifrovány významy, přístupné teprve po nalezení klíče k jejich čtení, že jistý druh kódů

se nepodílel na konstrukci básně (že tedy použití slova ne-
bylo diktováno právě tímto určitým sémantickým ohledem), je
stejně absurdní jako představa, že básně je vyvázána z kul-
turněhistorického kódování, které stojí na **vnětextovém po-
zadí**.

Vzniká totiž otázka, zda lpění na tzv. významové ne-
určitosti nebo mnohovýznamnosti slova v básni nevede spíše
k ochuzení a redukci skrytých ukázání v samotném textu. Ne-
boť veliký básník si nevymýšlí. Jeho poezie nehýří tisíce-
rými možnostmi, jaké skýtá obraznost a jeho libovůle; pokud
jí výtvaru vnucuje, je jiného druhu než ničím neřízená ne-
závažnost. Výtka, kterou sděluje Dennelerová Traklovým vy-
kladačům, zní takto: Ponechávají-li všechny významy v temnu,
nejednají nezáujatě, neboť jinak by se přece museli vyrovná-
vat s výsledky dosavadního dešifrování, což lze dobře vztáh-
nout vůbec na způsob, jakým zastánci polyvalence přistupují
i k jiným velikým básnickým dílům. Výtka se týká samozřejmě
i Stierleho podání Nervalova. Nikoliv pokud jde o rámcové vy-
mezení lyriky, o správné určení toho, že Nervalovy sonety
nejsou romantické, o přesný závěr, že Nerval je dalek toho,
aby psal pod automatickým diktátem, že není žádný surrea-
lista. Sporný je však bezpochyby už způsob, jakým Stierle
specifikuje Nervalovu temnost. Stierle nemůže ovšem jako
romanista nechat obrovské práce, která byla vykonána Fran-
couzi, především stěžejními díly J. Richera, takřka ke kaž-
dému jménu, ke každému slovu v Nervalových sonetech, aby
se objasnile jejich sycení náboženskými, mytologickými,
alchymickými, mystickými významy a odkryla se v plné míře
Nervalova esoterika. Autor Temnoti a formy ovšem nepopírá,
že byl snesen zevrubný materiál a pečlivě prokázány a dolo-
ženy okruhy básnickových zájmů, jakož i to, čím se zaměstná-
val. Plyne z nich pro něho nicméně závěr jediný, že totiž
Nervalovy znalosti okultismu byly překvapivé. Uvádět Nerva-
lovu poezii do souvislosti s takovým balastem, snažit se
skrze tento materiál převádět její mnohovýznamnost na jedno-
značnost, znamená podle autora nepochopit Nervalův výkon,
který nespočívá v kompilování a manipulování děl literár-
ního podzemí ve prospěch skrytého poselství. Je sice nepo-
piratelné, že se o to také vždy pokoušel, ale jeho význam

jako básníka není v tomto snažení..." Od doby, kdy byla tato slova psána, vyšly výklady Květů zla, jež hermetickým čtením odkrývají významy, jinak u Baudelaire unikající. Stále ještě v osvícenských tradicích postupující věda považuje za suspektní zabývat se tradicemi, které platí za přežitky "středověkého myšlení" a které nebyly od jisté chvíle evidovány na denním světle veřejnosti, ostatně dávno pochybném, věci samé i kladení otázek zpochybňujícím, jak se postupně z quasi společného, obecného prostoru vytříl společný a jednoznačný jazyk.

Po těchto poznámkách se můžeme vrátit na začátek. Jednoznačnosti quasi jednotného denního prostoru jsou tou nejklamnější věcí, ať už jakkoliv (i zapojeny do literární produkce) napomáhají budovat "společné myšlení" veřejnosti. Na okraj dnešní plochosti románové výpovědi bylo úvodem řečeno, že ani román se neobejde bez skrytosti. Nejen proto, že skrytost fascinuje. Ale i z toho důvodu, že skrze ni lze ještě proniknout k významům, nežít jen poselství.

Z.S.

O K N I H Á C H

M u ž a v l a s t n o s t i

Do české literatury vstoupil Jaroslav Putík nadvakrát. Poprvé byl bez problémů přijat jako uznávaný novinář, jehož tvorba překračuje hranice publicistiky směrem k literatuře, podruhé jako koncizní novelista. Tento vstup už nebyl tak jednoznačný a vyvolal spor. Jedna část kritiky se domnívala, že vstoupil do oblasti, která není jeho, druhá naopak viděla ve Zdi něco nového v české baletristice. Tedy Putík na vlastní kůži pocítil, že prosadit myšlení v české próze, kde odevždy kralovala lepší či horší fabulace, ne-

bylo a nadlouho nebude snadné. Sám této literární konvenci splatil daň: dvěma romány jako kdyby ustoupil tlaku české tradice a napsal je poněkud konvenčněji, než jak předtím psal Zed a následující drobnější věci.

Odmlka po Smrtečné neděli a po Bráně blažených byla nezvykle dlouhá (snad ji vyplňují dosud neznámé nepublikované rukopisy), takže nový román Muž s břitvou^{*)} je vlastně Putíkovým třetím vstupem do české literatury. Kolik lidí se rozcházel v názoru na to, v čem je Putíkova literární force: v novinách, v literatuře faktu, v úvahové próze, v apokryfu, v tradičním románu? V Muži s břitvou je ukryt m u ž a v l a s t n o s t m i, a to vlastnostmi určujícími Putíkovu osobnost zatím nejplněji a také nejpresvědčivěji.

Jestliže byla rozdílnost Putíkových drobných práz a následujících dvou románů nejednou kvalifikována v neprospěch Putíka romanopisce, pak poslední kniha, vyprávění o životě, skutečích a originálních myšleních maloměstského holiče Jana Baudyše, zásadně mění situaci, slučující obě vrstvy Putíkova dosavadního díla. Ve sporu o povahu Putíkova talentu je podstatné, že k tomuto spojení různorodých vlastností jeho tvůrčího typu došlo na půdě románu.

Námětem Muže s břitvou není nic velikého – jenom život člověka, který v ničem nevynikl, ale naopak téměř ve všem, oč se pokusil, stroskotal, ačkoli každý jeho rozběh mířil k velikosti. Zároveň však najde v tomto románu o nic menšího než o zrcadlení půlstoletí našich zmatených dějin v osudech podivínského holiče.

Holič Jan Baudyš je velká postava. Leckomu mohou její lidskou dimenzi zastínit některé jeho ciharmanovské rysy, ale jenom na první pohled. Jan Baudyš nemá konstantní znakovost ciharmanovské figury, představuje skutečného románového hrdinu, jehož velikost je z rodu moderních donkichotů.

Všechno, co Jan Baudyš podniká, končí jinak, než bylo započato, nikdy ho nenajdeme tam, kam si namířil, žádný pokus se mu nepovede. I tam, kde uspěje, je výsledek jiný,

*) Edice Petlice, sv. 286, 574 ss. A5; vřočení 1982, v EP 1984.

než jaký byl původní záměr. Jedinou výjimkou jsou jeho přímé zásahy do osudů spoluobčanů: tedy působil silou své osobnosti bezprostředně, a proto úspěšně. (Uveďme tu léčení vztahováním rukou na Kostečku a udravení dcery přítele Pipoty.) Jinak všude platí Putíkova devíza: nic nezáleží na výsledku, nejdůležitější je sama cesta, a nikoli dosažení cíle. Hodnoty života jsou v opravdovosti pohnutek hrdinovy cesty.

Touto životní filosofií, jenom sdánlivě útěšnou, Putík svému hrdinovi život vůbec neusnadnil. Naopak, musel ho vybavit bezmála stejnou mravní silou, jakou se vyznačovali velikáni ducha, a nímž ho napůl žartem, napůl vážně stále srovnává, aby mohl čelit neúspěchu, nepochopení, posměchu, a zůstat vnitřně nezlomen. Janu Baudyšovi nikdy nezáleželo na úspěchu, a ocitl-li se ne krok od vítězství, sám je v posledním okamžiku zmařil. Téměř symbolická je scéna, v níž na dostizích podvědomě (?) od sebe odvrací vítězství koně, na něhož jediný vsadil.

Společenské pozadí románu - dění velkého světa i dění v polabském městečku - vytváří a příběhy podivínského muže podivuhodně soudržný celek: málokteré úsilí dojde v dějinách cíle, je-li užlechtilé, a dějiny zpravidla nekončíva-jí tam, kam směřovaly. Putík udržuje život a počínání svého strýce v nepřetržité vazbě s malými a velkými dějinami: nejen s městečkem, ale i s osudy národa. Zmarnění a ztrapnění velkých politických gest působilo i na strýcův život. Ne jeho počátku byla základní zkušenost jeho otce s politickou demonstrací na hoře Řípu za rovné hlasovací právo. Tehdy jako chlapec pozoroval, že hluční řečníci při zprávě o mobilizaci se první potíchu vytratili. Za touto první zkušeností následovaly zkušenosti další, z nichž zaznamenejme aspoň tragikomedii mnichovskou, po ní květnovou, obě už s Baudyšovou účastí, a nakonec převratné dění padesátých a šedesátých let, v němž Jan Baudyš vlastní iniciativou zvýraznil grotesknost byrokratické socializace. Prosazoval založení družstva holičů a kadeřníků. Snaha v době, kdy se ještě zaručovala svoboda soukromého podnikání živnostníků. Skutečná a svobodná iniciativa v uplatnění družstevní myš-

lenky se ukázala jako netaktická, protože předčasná, a tedy i nepohodlná, třebaže se shodovala a uskutečňovanou společenskou tendencí. Shoda byla ovšem jenom jevová, protože podstatou tohoto společenského vývoje je, že jeho subjektem je byrokracie, a nikoli svobodná vůle výrobců.

Román Muž s břitvou stojí na hrdinovi, stránka za stránkou skládá mozaiku názorů, myšlenek, situací, životních příběhů Jana Baudyše a nejrůznějších stejně šťastně uchopených strýcových přátel a nepřátel. Jenom lhostejní tu chybějí, protože lhostejnost Baudyšova povaha vylučovala. K Janu Baudyšovi nemohl nikdo z jeho okolí být lhostejný.

V pozadí, ale stejně všudypřítomný, stojí vypravěč. Bez něho je podoba tohoto románu nemyslitelná stejně jako bez ústředního hrdiny. Vypravěč určuje podobu románu, jeho skladbu a v ní jeho epický čas. Uvedl do pohybu zpětný děj, když mu Baudyšova přítelkyně paní Červená na pohřbu avěřila strýcovy písemnosti a když si nad tímto svezetkem položil otázku: Kdo vlastně byl Jan Baudyš? Od tohoto okamžiku vypravěč začíná skládat mozaiku strýcova života a v ní pak, a reálných detailů jeho životních příběhů a zároveň proti nim, vytváří skutečnou podobu románového hrdiny. Právě tedy je vypravěčova role v románu rozhodující: určuje úhel pohledu, který proměňuje hodnoty jednotlivých postav, situací a dějů, určuje styl, který je hlavním jednotícím principem Putíkova posledního románu.

Problémem české prózy je odedávna společenský román. Jeho úskalí čeští autoři těžko zvládají i v detailech, do značné míry bez vlastní viny. Jiří Mucha si před lety postěžoval i na to, že český romanopisec nemá po ruce ani pořádná jména, aby jeho hrdinové bezděčně nepůsobili směšně. Pokud se soudobá česká próza podařilo vyrovnat se a látkou společenského románu, pak v úspěšných dílech zpravidla nechyběly prostředky buď humeristické a satirické, které těží z disproporce mezi povahou označení a povahou označovaného (tedy nevadí, spíše přibrávají ona česká jména), z tradiční malosti společenských poměrů, které ve velkých dějinách působí směšně (Škvorecký), nebo prostředky svérázné cynické grotesky (některé scény z Kundery), anebo prostředky modelové prózy, užité k vytváření vzorů spo-

lečenského a soukromého chování, determinujících společenského člověka (první romány Páralovy).

Nad Putíkovým moudrým a bláznivým strýcem musí napadnout souvislost s hrabalovskou tradicí, zvýrazněná i umístěním děje do českého Polabí. Jenomže proti lyrickému základu Hrabelovy básnické osobnosti je Putík typem spíše pátravého racionalisty a v pojetí společenské tragikomedie se více přibližuje Škvoreckému. Ani on nereфлекtuje společnost a její dějiny jako oprávec a karatel jejích chyb a prohřešků. V Miráklu dospěl Škvorecký k vyličení dějinné situace jako směšné detektivky. (Reflexe, na nichž spočívá myšlenková stavba Inženýra lidských duší, posunují Škvoreckého dílo do nové polohy.) Putík si našel své stanoviště jako pozorovatel, a odtud vidí svobodněji a lépe, než by mohl jako účastník vidět zblízka, a vidí také všechno trochu jinak.

Při zařazení Putíkova románu nelze přehlédnout osobitost jeho východisek. Putík se vždycky vyznačoval pochybovačným racionalismem; dnes jako kdyby jeho prametrem byl Erasmus Rotterdamský se svou Chválou bláznovství. (Erasmovo kmotrovství je u Putíka jasnější než u Trefulky, ačkoli ten má chválu bláznovství v titulu své nejlepší knihy. U Trefulkova hrdiny jde o prozření člověka po šoku a o následující vzpouru, nikoli o bláznovství jako čistý životní princip.) Po Erasmevi pak jako kmotři následují všichni blázni, od Rabelaise po Sterna. Sternovo kmotrovství je zvláště podstatná: tady se Putíkovi dostalo poučení o tvůrčí svobodě slovesného umělce.

Sama nespojitá stavba příběhu Muže s břitvou, plná překvapení a protimluv, ale zároveň naplněná čistou radostí, je zasazena do anglicky groteskního rámce. Na počátku je pohřeb hrdiny, jakési živé tabló, animané v horkém letním slunci ze zvuků písně Čechy krásné, Čechy má - zbývá jenom dodat strýcovo: almárko srdce mého. V černém jsou představeni všichni živí a na náhrobcích pak mrtví soupevníci strýcova života. Fraškovitý konec příběhu je symptomatický pro vyústění všech dějů románu: do vlasti se vrací ze své velké životní cesty za dálkami a moři (z Bulharska!) v zapečetěné rakvi mrtvý strýc cestou po

po kolejích z Burgasu přes Prahu prvním nedopatřením do Berlína, druhým omylem přes Prahu zpátky do Burgasu a pak teprve po dvanácti celních prohlídkách se s ním pozůstali shledali ve voze s nálepkou nákladu čerstvých rajčat. Zdeleka si ovšem nemohli být jisti, zda se strýc na moři neztratil, aby se svobodně pohyboval světem; stejně se nikdy nedověděli, co je v groteskní zásilce vlastně zapečetěno. Musili věřit, že v zásilce čerstvých rajčat se skrývá nečerstvý strýc Baudyš. A jestli to byla doopravdy rajčata, pak tu je strýc přítomen svým rukopisem: tato inace nace pohřbu je věru autentická!

Rámec vyprávěného příběhu ukazuje na polohu a styl celé knihy, v níž děj osciluje mezi velikostí a malostí, přičemž velké se malým stává a malé nebývá o nic menší než velké, nezřídka obsahuje hodnoty, které velké děje postrádají. Velké děje u Putíka ustí v nic, velké slova se proměňují v trapnost. Pokud velké záměry po sobě zanechávají stopy, zhmotnělá svědectví, pak za příklad může svědčit Dům služeb ze strýcova městečka: v něm každý ideový záměr, původně jesle, pak zdravotní středisko, zanechal svou stopu. Po prvním záměru zůstaly nepřiměřeně velké místnosti, po druhém pak spousta záchodů a umyvadel. Ideje, s nimiž bojovníci za pokrok vytahují proti svým protivníkům, obrazejí se proti nim samým v okamžicích jejich bezbrannosti: záštíplavý brzdař Žáček, v osvobozeném městečku bezpečnostní referent, se nakonec dočká, že mu kapelník na jeho vlastní pohřbu zahraje právě ten Straussův valčík, který kdysi živému a obávanému Žáčkovi sloužil za záminku k perzekuci kapelníka. Příčina kapelníkova zadostiučinění byla prostá - bezpečnostního referenta přežil.

Vážné se u Putíka často stává směšným a strýcovo počínání, nad nímž se usedlí občané pohoršeně usmívají nebo se proti němu podrážděně štětí, představuje se jako bezmála veliké. Stejným způsobem Putík přibližuje vzdálené a blízké vzdaluje, aby postihl skutečné rozměry obou předváděných jevů. Děje, které se odehrávají v městečku, mají ve vyprávěčových komentářích pendant v dějích světa; strýcovo myšlení, jeho pokusy a objevy jsou neustále srovnávány s vrcholy vědy a filosofie. Vyprávěčův postoj není jednoznačný:

aikoho sice nenechává na pochybách, že to tak docela vážně nemyslí, že si někde dokonce tropí šprýmy, ale docela jisté to nikdy není. Vypravěč záměrně nerozlišuje, co míní vážně a co ne.

Putík si všímá věcí banálních stejně jako věcí velkých - nerozlišuje mezi nimi a obojí u něho vychází nastejno. Tento princip důsledně uplatňuje v prolínání regionálních a velkých dějin, ve stálých odkazech místního k ústřednímu. Výsledkem je ostřejší pohled na dějinnou mytologii a konec konců i oživení regionálních prvků. Regionálnost je u Putíka dána měřítkem a vzdáleností od centra, nemá nic společného s národopisem.

Tímto způsobem Putík dokázal spojit jednotlivá, často nesourodá fakta a jevy do souvislostí až mystických. I mystické je ovšem nazíráno ironickým pohledem. Za příklad stačí uvést zmíněný strýčkův konec, který si sám v útržkovitých zápisech v náznaku předpověděl (strýcovy zápisky a práce s nimi by stály za samostatnou úvahou), a velkolepý příběh paní Červené skrze její exotickou kočku o kolonela Žaluda. Vetup tohoto světáka do městečka, jeho přechod se světových hotelů do hotelu Čuba, návštěva Boudyševy officíny a přání nejnáročnější úpravy kníru želízem, vzájemná láska paní Červené a kolonele, kolonela smrt pod koly vagónu jako oběť jeho vášně pro přesnost (v té chvíli přece neměl po kolejích projíždět žádný vlak!), to je koncert literárního stylu. Stejně velkolepá je postava magistra Pipety (za další malou úvahu by stála jména, jaká Putík volí pro své hrdiny, a jejich význam pro obsah a atmosféru knihy) a proměnami venkovského lékárníka Pipety v muže velkého světa Pipa (opět ta záměnnost) a s jeho tragikomickým koncem.

Vladimír Karfík

Kniha Zdeňka Pešeta Dialogy s poezií (vydal Československý spisovatel, Praha 1985) není metodologicky jednotně založená. Neprobírá soustavně českou poezii 20. století po směrech ani autorech, a přece z ní má čtenář pocit mnohem větší celistvosti a jednoty, než tomu bývá i u dobrých systematických příruček. Přitom tyto studie, jak plyne ze závěrečné bibliografické poznámky, vznikaly vlastně příležitostně, jako doslovy (Neumann, Hora), steti k výročí (Hlaváček), přednášky, příspěvky do kolektivních prací (Halas, Apellinairovo Pásmo a dvě fáze české polytematické poezie, Seifert), dokonce i jako recenze (Hrubín).

Rovněž intervaly mezi okamžiky vzniku jednotlivých textů jsou značné. Doslov k prvnímu svazku Neumannových básní byl psán již koncem padesátých let, většina dalších prací v průběhu let šedesátých, některé vznikly poměrně nedávno. Koneckonců ani sama tematika knihy není přesně a přísně vymezena. Týká se různých jevů české poezie tohoto století (jedinou výjimkou je srovnání Cendrarsa a Apollinaira), od Hlaváčka a Machara, Neumanna a Hory ke generaci devětsilové, k Halasovi, Seifertovi a Hrubínovi. Časově nejvzdálenější z analyzovaných děl jsou Neumannova Nemesis a Hlaváčkovo Pozdě k ránu, nejbližší Seifertův Deštník z Picadilly.

Navzdory všem těmto handicapům však působí Pešatova kniha podivuhodně celistvě. Zvlášť je to nápadné, když ji srovnáme s produkcí české oficiální literární vědy, třeba - - přidržíme-li se edice Kritické rozhledy, v níž Dialogy s poezií vyšly - v konfrontaci se soubory Vlašínovými, Burjánkovými, Krabákovými, Hájkové atd. Pešatovy studie jsou sice divergentní co do vzniku, hloubky i šířky záběru sledovaného materiálu, co do podání (přehledové stati, srovnávací studie, eseje, recenze), je v nich však zřetelná jistá metodická analogie, která se týká toho nejpodstatnějšího, totiž přístupu k literatuře. Pešatův přístup můžeme pojmenovat jako historicko-interpretační. Jsou to vskutku dialogy s poezií, ne zaráputilý monolog kritika, sveřepě a hlouše, bez ohledu na konkrétní tvářnost díla opa-

kující stále tetel. Ale není to ani monolog díla samého -
- interpretův výkon nespočívá jen v oddávání se vnitřnímu
světu díla, v pouhém "naslouchání", naopak, hlasy interpre-
ta i díla se střídají jako při pravém dialogu.

Hlavní znaky autorovy metody lze sledovat už v příspěv-
cích věnovaných Neumannovi. Na začátku doslovu k Neumannově
poezii z devadesátých let Pešat uvádí básníkově hodnocení
vlastního vývoje, zjevně se však od něho distancuje a jako
úkol literární historie vymezuje hledání "objektivních ideo-
vých i uměleckých hodnot" Neumannovy tvorby.

Sama tato formulace je ovšem ošidná, do značné míry po-
platná dobovým představám. Mohl by se za ni skrývat požade-
vek objektivnosti jako nalezení jednou provždy platného, no-
eticky závazného smyslu literárního díla. Dílo je pak jen
z kamenělinou, sechou zastřenou poetickým závojem, který mu-
sí být stržen, aby zazářila hotová a neměnná hodnota díla.
Tímto směrem se však naštěstí Pešatovy úvahy neubírají -
- jeho analýzy směřují spíše k postulátu objektivitu v ji-
ném smyslu, jako vytčení nadosobního a nezájatého, tj. his-
toricky fundovaného přístupu k literárnímu procesu jako
k dějinné fakticitě. A takový požadevek nebyl koncem pade-
sátých let - kdy vznikel doslov k Neumannovi - zdaleka sa-
mozřejmý.

Pod pojmem objektivnost tedy Z. Pešat nemá na mysli ně-
jaký ideově normativní význam, ale sledování dějinných sou-
vislostí díla, a to nejen světonázorového vývoje básníka
(právě u S.K. Neumanna často nadmíru zdůrazňovaného), ale
i vlastního básnického textu, včetně tvaru, např. intence,
verše. Jednotlivé složky literárního procesu, tvar a obsah
díla, jeho kontext žánrový, básnický, literární, kulturní,
sociální, to vše není analyzováno odděleně, ale ve vzájemné
spojitosti a soubře. Řekl bych, že předností Pešatova pří-
stupu k výkladu literárního díla je právě taková komplex-
nost interpretace. Jeho studie působí proto zdánlivě zcela
samozřejmě, jsou nenásilné a pozoruhodně vyvážené. Projevu-
je se to ostatně nejen v knize Dialogy s poezií, ale i v dal-
ších autorových pracích (např. v knižní studii o Macharevi,
v úvodu k antologii Skupiny 42, která již nestačila být vy-

dána, nebo v řadě interpretací české poezie 19. a 20. století v objemném svazku, jehož je Zdeněk Pešat spoluautorem a jenž dosud čeká na knižní vydání).

Když porovnáváme časově nejreálnější studie Dialogů a poezí a příspěvky pozdějšími, můžeme sledovat posun směrem k analýze vnitřních zákonitostí literárního procesu. Hlavně od poloviny šedesátých let je zjevné působení oživeného strukturalismu – v této době píše Pešat stati a interpretace, které patří k vrcholům této knihy. Mám na mysli například halasovskou studii (jež spolu s Grossmanovým úvodem k Básním z roku 1957 představuje patrně nejzauvážlivější příspěvek k výkladu Halasova díla) a hlavně stať o útvaru typu "pásmo" v české poezii dvacátých let, která vyšla ve sborníku *Struktura a smysl literárního díla*. Zde se interpret soustřeďuje k tomu, co Tyňanov nazýval literární evolucí, ke zkoumání proměn kámrů a forem. Snad je možné vyslovit určité dílčí námitky, např. proti ztotožnění "objektivace" s epizací a naopak "subjektivace" s lyrizací, ale vcelku je tato stať průkopnickou prací, která otevřela naší literárněvědné bohemistice nové možnosti zkoumání. Šťastně zvolené téma a jemná analýza materiálu ("čistá konstrukce", jak by řekl Šalda) ukázaly podstatnou část české poezie dvacátých let v nezvyklém osvětlení, v pohledu, jenž nevychází z proudů, směrů nebo autorů, ale vyrůstá z vnitřních zákonitostí a dynamiky literatury samé.

Zdá se, že nejúspěšnější byly Pešatovy interpretace všude tam, kde mu rozvržení tématu a sám materiál umožnily kontrastní průhledy a konfrontace, sledování vývoje a specifčnosti jevů. Tak je tomu např. ve studii o Seifertově poezii nazvané Čtyři básnickovy poetiky, která je doplněna vlastně "pátou poetikou" pozdního básníka, analýzou sbírky *Daštník z Picadilly*.

Bylo by jistě možné a také přínosné zabývat se jednotlivými příspěvky knihy (tematicky objevená je třeba glosa k pozapomenutým předpokladům poetikamu, upozorňující na básnické dílo Josefa Friče, Fr. Němce a A.M. Píši; pozoruhodná je i studie k Weinerově poezii, zřejmě z taktických důvodů rovněž zařazená mezi glosy), ale podstatnější bude snad Píši ještě pár slov o autorově metodě. Pešatovy první

studie v padesátých letech vycházely z postulátu konkrétní historicity literárního procesu. Požadavek "objektivity", o němž jsme se zmínili, se přitom proměňoval ve zkoumání toho, co německý literární vědec Werner-Krauss pojmenoval jako "literární okolí", a blavně ve zkoumání literatury samé. Právě zde, v dějinně situované tvarové a stylové stavbě děl, jsou dány **materiální předpoklady** literárních jevů. Od počátku šedesátých let věnuje Zdeněk Pešat stále více pozornosti analýze vnitřní struktury děl, imanentnímu pohybu literatury - základní historický přístup, usilí o rekonstrukci literárního procesu jako něčeho zákonité, nadindividuálně situovaného, zůstává však přitom uchován. Pojetí díla jako znaku, byť výslovně nepřipomínané, totiž umožnilo chápat dílo jako dějinně daný a relativně neměnný artefakt a současně i jako dynamický, významově opalizující estetický předmět, otevřený v horizontu času.

Z nutnosti zkoumat literaturu jako dějinný fakt plyne jistá nedůvěra vůči teoretickým konsekvencím a všem abstraktním rozvrhům vůbec. V tom lze snad spatřovat slabinu nebo nedotaženost Pešatova přístupu, ale také jeho nepominutelnou přednost. Dialogy s poezií se totiž ocitají v opozici vůči všem druhům literárněvědného dogmatismu a spekulace, jež posuzují jevy ze stanoviska předem daných, víceméně neměnných substancí (a tyto abstraktní substance jsou, jak známo, velmi snadno manipulovatelné), z hlediska věčných zákonů a kategorií, kterým vlastní díla obvykle slouží jen jako rezervoár ilustrací. V naší literární vědě - v její oficiální větvi žije tento uměnovědný "platonismus" v degenerované podobě v hojných úvahách třeba o socialistickém realismu nebo pozemské poezii - může upřednostnění empirického zkoumání literatury, její dějinné faktičnosti sehrát korigující a kladnou roli. Sympatické také je, že Zdeněk Pešat neformuluje své teze s polemickou **jednostranností**, jako provokativní negaci a nadsázku; je to **zřejmě opět onen** střídavý empirismus, který jej vede k pozitivním formulacím.

Dialogy s poezií vyvolávají i další otázky, spojené s možnostmi intersubjektivně platné, ověřitelné interpretace literárního díla. Pešat sám se k tomuto problému vy-

jádril v přednášce Výstavba díla a vnější kontext, pronesené na konferenci Ústavu pro českou literaturu v roce 1969. Inspirován úvahami P. Vodičky o konkretizaci, odmítl zde "ideální konkretizaci" jako závaznou a jedinečně přípustnou normu, k níž by měl výklad literárního díla směřovat. Ohradil se však také proti konstrukcím otevřenosti díla ve všem všudy, které nahrávají nezávazným, zcela libovolným interpretacím; znakové pojmání literárního díla totiž umožňuje pojímat text jako relativně stabilní celek (daný vnitřní stavbou díla) a zároveň jako polyfunkční a polysémantickou strukturu, která nabývá rozmanitých konkretizací, má však zároveň intersubjektivní dosah.

Důkazem možnosti takové intersubjektivně verifikovatelné konkretizace či interpretace jsou právě autorovy analýzy otištěné v knize Dialogy s poezií.

Jan Toman

P r v n í l é t a T . G . M a s a r y k a v P r a z e
(Informace o knize J. Opata a několik otázek navíc)

Dílo, které za normálních okolností dá autor z rukou a které bude po čase vydáno, a tedy obecně dostupné, může být kriticky zhodnoceno beze všech vnějších ohledů již ve chvíli, kdy jsou k dispozici teprve signální výtisky.

Domnívám se, že okolností, za nichž dnes někteří autoři v Československu zveřejňují (tj. v počtu osmi až deseti kusů rozdají přátelům a kolegům) své práce, vyžaduje, abychom o nich referovali ne zcela běžným způsobem.

Myslím si totiž, že za takových podmínek je zprvu třeba věcné informace, která teprve může vyvolat širší zájem. A ten si eventuálně vynutí další "vydání", tj. další (druhou, třetí, pátou) desítku strojopisných opisů, v zahraničí nejspíše pořízení dalších xeroxových kopií. Bez takového alespoň minimálního rozšíření díla, jež zpravidla není v moci autora, se může stát, že kritické zhodnocení (ve formě

několikastránkové recenze) je v krátké době dostupné stove-
kém čtenářů (např. v občas vycházejícím sborníku kritických
statí), kteří se však k dílu samotnému (třeba mnohastrán-
kovému) dostat nemohou. Nenormální situace se tím stává
ještě nenormálnější; přinejmenším je to nefair vůči auto-
rovi i vůči jeho knize.

x x x

Tolik úvodem k informaci o práci Jaroslava O p a t a
T.G. Masaryk v Čechách v letech osmdesátých (1882 - 1893)
Příspěvek k životopisu (424 ss. A4, strojopis). Autor prá-
ci "dal z rukou", tj. u nás "vydal" v roce 1985. Úvodní od-
stavce nemají znamenat, že bych ze normálních okolností uve-
denou práci spěchal podrobit nějaké příkré kritice; jednot-
livé kritické poznámky a výhrady si však ponechám pro jinou
příležitost.

Opatova práce je svědomitým a v každém případě přínos-
ným vyličením prvních devíti let Masarykova působení v Pra-
ze. Tedy do doby, než vstoupil jako poslanec do aktivní po-
litiky. "Příspěvkem" k životopisu, jak autor skromně svou
práci charakterizuje, je jen potud, že nezahrnuje větší část
Masarykova života. Vyznačuje se totiž zevrubností, která jen
stěží může být překonána.

Tato zevrubnost zasluhuje bližší charakteristiku: au-
tor neprodlévá u čtenářsky obvykle vědeckých detailů soukro-
mého života svého protagonisty. Zmiňuje se o nich zpravidla
jen tehdy, osvětlují-li Masarykovo působení veřejné či usnad-
ňují-li lepší porozumění. V ohnisku jeho pozornosti je tedy
Masarykovo veřejné jednání, jeho činy a jeho slova: působení
vědecké, publicistické, resp. novinářské. Pokud jde o to dru-
hé pokládá autor za nutné věnovat mnohé desítky stran (mož-
ná víc než čtvrtinu knihy) rekapitulacím toho, co tehdy Ma-
saryk vlastně napsal, event. přednesl. Kombinuje parafráze
s citacemi, kterých užívá všude tam, kde rozpoznává těžiště
Masarykových myšlenek. Počíná si při tom svědomitě a objek-
tivně, nedomyšlíle ushleně, neinterpretuje a nehodnotí před-
časně. Nešetří místem, aby mohl věrně postihnout celý kon-
text myšlenky, a aby si i čtenáři mohli udělat vlastní před-

stavu a názor. Na některých místech se zdají být takové rekapitulace až nadbytečně podrobné (např. když referuje o knize Základové konkrétní logiky, jejíž význam, domnívám se, poněkud přeceňuje), ale vcelku je třeba autorovu metodu schválit. Odvolávat se totiž na práce, které jsou v dnešním Československu často jen velmi obtížně dostupné - přesněji řečeno oficiálně (v knihovnách) jsou Masarykovy práce dostupné jen badatelům se státní koncesí - by znamenalo vnucovat čtenáři, není-li majitelem celých ročníků Času, Athenaeu či Zeitu, autorovo stanovisko bez možnosti kontroly a korekce. Tento respekt k samostatně myslícímu čtenáři není ani zdaleka samozřejmý, a zaslouží proto výslovné uznání.

Znovu si tu s překvapením uvědomíme, jak málo toho bylo systematicky (v úplnosti, nikoli selektivně) vydáno z Masarykova díla. Mnohdy ani nevíme, co všechno tam patří. Existuje totiž celá řada článků a recenzí, podepsaných šifrou či pseudonymem, u kterých nelze vyloučit, že by jejich autorem mohl být Masaryk. Opat naznačuje, že na tomto nenormálním stavu se podílejí nejen nepříznivé poměry v posledních desetiletích (nebo naopak poměry "přespříliš příznivé" v době 1. čs. republiky), ale i Masaryk sám. Přesněji řečeno jeho vztah k tomu, co kdy napsal či řekl. Podle všeho to byl nejednou vztah značně kritický. Masaryk-president neměl přílišný zájem na tom, aby jeho publicistické texty souborně vycházely např. v kritických vydáních. (Je na druhé straně znám i opačný případ, kdy K. Čapek rozmluvil Masarykovi zámer vydat jeho studie literárně-kritické.) A nebyl tu veden jen skromností či zábrany hlavy státu, která nechtěla zneužívat svého postavení. Zřejmě si skutečně řady svých textů nevážil. Opat dokládá, že Masaryk občas vskutku formuloval své názory velmi spěšně, tezovitě, někdy i povrchně. Stalo se, že kritizoval i to, co vlastně dobře neznal. Jako autor nebyl vždycky dost trpělivý, a už vůbec nebyl učencem na slovo vzatým, který váží každé slovo. - I tak ovšem překvapuje, že dosud nejsou k dispozici ani úplné bibliografické údaje o Masarykově publicistice, tedy nejen o té, kterou psal česky.

Opat proto musí na Masarykovo autorství soudit nejednou jen nepřímě a dovozovat je ze stylu, z věcných a čas-

vých souvislostí a analogií, z narážek v korespondenci. Nepředstírá jistotu editora kritického vydání a netvrdí, že o Masarykovi jako o autorovi ví všechno. - Je to tedy připomínka dluhu, který vůči naší minulosti máme.

Ze těchto okolností je jinak nezvykle rozsáhlé parafrazování, resp. citování Masarykových textů plně oprávněné. A to tím spíše, že Opat čtenáře seznamuje i se všemi tehdy významnějšími ohlasy na Masarykova veřejná vystoupení, a že tak činí stejně důkladně, jako když referuje o textech Masarykových. Vidím v tom největší přínos jeho práce.

Na řadě míst pak uvádí i hodnocení, k nimž dospěli autoři až po řadě desetiletí (např. Nejedlý, Vorovka, Fajfr, Černý, Patočka a mnozí další). Tam, kde se autorovi daří vřazovat Masarykovy myšlenky zároveň do dobových i do nadčasových souvislostí, dává čtenáři vzácnou možnost plasticky - zblízka i s odstupem - vnímat smysl a význam Masarykova působení v Čechách.

Autor se dále opírá o komentáře k Masarykově publicistice, obsažené v hojně citované korespondenci (zdaleka ne dosud vytěžené!) řady lidí, ať již Masarykovi osobně blízkých či nikoli. Jsou to mimořádně autentická svědectví současníků. Zajímavé jsou zejména postřehy těch, kteří Masaryka pozorovali z dálky, z ciziny. Opat se také opírá o deníkové zápisky (např. M. Červinkové-Niegrové). Je tedy zřejmé, že detailní líčení Masarykova veřejného působení a ohlasů na ně není v žádném případě nezáživným popisem. Právě naopak, obraz je mnohafacetový, živý, polemický.

Přesto však lze očekávat, že autorovi bude vytýkán příliš "obranářský" postoj k T.G.M. Lze jej vakutku konstatovat, nikoli však spravedlivě vytýkat. Domnívám se totiž, že jeho práci nikterak neznehodnocuje, i když si dokáže představit, že může někoho dráždit. Opat však čtenáři umožňuje seznámit se nejen s činy a názory jeho obdivovaného hrdiny, ale i s názory četných Masarykových kritiků, a dospět k vlastnímu hodnocení. Neklade tedy čtenáři, k Masarykovi kritičtějšímu, žádné překážky, dává mu naopak k dispozici nebyvale rozsáhlý pramenný materiál.

Míval jsem donedávna pocit, že v případě Masarykově už spíše jen interpretujeme interpretace, že zkratka "vaříme" z odvarů. Opatova práce (ale z poslední doby také záslužné edice Kovtunova a Fecháčkova) přicházejí po delší době opět s úctyhodnou sumou neznámých, málo známých či zapomenutých faktů.

x x x

V úvodu práce se autor mj. zevrubně vyrovnává s problémy masarykovských bibliografií a se všemi dosud vydanými životopisy T.G.M., pokud nemají vyloženě publicistický charakter; nejkritičtější je k torzu životopisu, jehož autorem je Z. Nejedlý. Má k tomu řadu pádných důvodů.

V první kapitole (I. **M í s t o ú v o d u**: 1. Na jižní Moravě; 2. Do Prahy) líčí základní vlivy, které na Masaryka působily v dětství a dospívání na Moravě a ve Vídni, léta studie a pak jeho působení jako vysokoškolského učitele; zde si také všímá významu Masarykových cest do ciziny. Ve druhé kapitole (II. **P r v n í l é t a**: 1. Filosof Konkrétní logiky; 2. Recenze a kritiky; 3. Praktická filosofie; 4. Vědu životu; 5. Pedagog) čtenáře zevrubně seznamuje s veškerou tehdejší Masarykovou myšlenkovou produkcí, včetně drobnějších recenzí a univerzitních přednášek (z hektografovaných záznamů), především v souvislosti s nově založeným časopisem Athenaeum. Objevná jsou hodnocení Masarykova působení jako vysokoškolského učitele (Masaryk se tu necítil vědecky ve své kůži!). Třetí kapitola nás seznamuje s poslední fází tzv. rukopisného boje. Myslím, že i dosti zasvěcený čtenář se tu dozví mnoho nového (III. **V b o j i o R u k o p i s y**: 1. Česká falza a jejich specifika; 2. Prolog; 3. Rozchod a smír s prof. Kvíčalou; 4. Schauerovy Naše dvě otázky; 5. Ve sporu s J. Grégram; 6. Dozvuky, výsledky a smysl boje). Na nezvykle u nás široké a přitom nikoli povrchní zájmy (opakované cesty) o slovenský svět soustřeďuje se autor v další kapitole (IV. **Z a p o z n á n í m**: 1. Do Ruaka; 2. Na Slovensko). V páté kapitole (V. **D o p o l i t i k y**: 1. Mozkový trust; 2. První politická jednání a jejich ohlas; 3. Ještě Kvíčala, Čas a Univerzita;

4. S časem mezi Staročechy a Mladočechy; 5. Horizonty české otázky; 6. Otázka dělnická (velmi objevené!); 7. Nové jednání se Staročechy; 8. Punktace a zmar jednání; 9. K Mladočechům; 10. Do říšské rady a českého sněmu) se autor zabývá v konkrétnostech patrně dosud málo známým údobím Masarykova hledání politické metody a politických prostředků - včetně tápavého hledání politické platformy.

V poslední, vlastně vložené kapitole (R e f l e x e) shrnuje Opat své soudy a hodnocení. Řekl bych, že v jejím závěru ustupuje jeho "obranářství" do pozadí a že vidí dosti střízlivě Masarykovo hledání a někdy, jak už řečeno, i tápání. Také na realismus pohlíží bez iluzí. Již dříve cituje některé Masarykovy kritiky, kteří poukazovali mimo jiné na poměrně rozšířený typ nedemokratického českého realisty, jemuž byla kritika (resp. hyperkritika) samoučelem a jenž svým samolibým povýšenectvím odpuzoval od sebe masy lidí. Opat na tomto místě konstatuje, že hlavní Masarykovou chybou byly iluze o možnostech pronikavějších reforem stranického a společenského ústrojí monarchie a přecenění možností rychlejšího vyzrání českého vědeckého, kulturního a politického života na úroveň nejvyspělejších národů Evropy - za rozhodujícího přispění realistů. Mluví o někdy nemístné politické ambicióznosti, sebepřecenování, o politické netrpělivosti a občasné nejasnosti Masarykových cílů. A také o tom, že při hledání politické platformy dal Masaryk nakonec přednost mladočechům z důvodů nikterak zásadních (Opat říká, že to bylo z důvodů konjunkturálních).

Autorovo zaujetí pro jeho hrdinu mu tedy nebrání vidět i jednotlivé Masarykovy chyby, nedostatky a přehmaty. Imponuje mu především Masarykův charakter, mravní opravdovost, nebojácnost a pozoruhodná životní energie - a to jsou vlastnosti, které Masarykovi neupřou ani jeho kritikové.

Opat cituje neobyčejně výstižné Fajfrovo hodnocení Masarykovy filosofie: "Masarykova filosofie je spíše historickou událostí než naukou. Jsou to myšlenky, avšak rozvíjené dramaticky, vyjádřené v činech a akcích, jejichž cílem bylo působit na přítomný svět sociální...". A Opatova práce dokládá a ilustruje především právě t o t o hle-

disko, toto "pojetí" Masaryka. Bude proto užitečné a inspi-
rující i pro toho, kdo není zrovna masarykovským badatelem
či zasvěceným znalcem reálií osmdesátých let.

Našinec, deptaný především nehybností poměrů, lépe
snad pochopí, že to, co mění svět, nejsou "slova" - ideje,
koncepce, programy, ba ani více pravdivějších informací.
Toho všeho můžeme mít všichni plné psací stoly, a přesto
zůstane všechno stejně nehybné. Svět se pozvolna či rychle-
ji mění snad tehdy, když se lidé nechávají inspirovat nebo
dokonce strhávat příklady lidí, kteří "slova" p ř e d v á -
d ě j í , dosvědčují jako své o s o b n í příběhy. To zna-
mená lidi, kteří za své činy veřejně nesou plnou odpověd-
nost.

Takové příběhy musí mít ovšem podobu dramatu se vším
všudy: s expozicí (tak či onak překvapivou), konfliktem,
s rizikem, s obětí (nebo alespoň s věrohodně osvědčenou
ochotou k ní), patrně i s prohrou či prohrami a ovšem -
- s katarzí. To všechno je ovšem nemyslitelné bez publiky,
bez veřejného fóra - drama nemohou zůstat uzavřena v sou-
kromí či v mikrosvětě stejně smýšlejících zasvěcenců. Musí
mít svůj veřejný rozměr. Co však kupodivu může takový pří-
běh postrádat, je vítězství. Vítězství není nejdůležitější.
Ba nejednou zavádí: vítězství je tu už právě ono oslovení,
probuzení lidí kolem. A k satisfakci, která působí jako ka-
tarze i na ty, kteří jen přihlížejí, stačí klidná věrnost.
Věrnost sobě, slušným prostředkům, slušným lidem. O cíle
a ideály nouze zpravidla nebývá...

Omlouvám se za toto vybočení z žánru, ale chtěl jsem
zdůraznit, že Masarykův příběh je v Opatově podání znovu
sugestivní a aktuální. A dodal bych ještě, že toto Masary-
kovo odvážné "dramatické rozvíjení" myšlenek, "vyjádřených
v činech", je patrně i tajemstvím jeho charismatu - že te-
dy žádné další tajemství tu už není.

Poslední poznámka, přímo se vztahující k Opatově práci,
se týká vnitřních dispozic Masarykových, niterných zdrojů
jeho dramatického příběhu. Opat podle všeho velmi dobře ví,
že Masarykova náboženská je tu podmínkou sine qua non.
Není ale první, ani poslední, kdo toto téma, u Masaryka tak

evidentní, a přitom tak obtížně postižitelné, uctivě opisuje, tedy vlastně obchází. Uvede ovšem všechna známá fakta a příslušné Masarykovy výroky, právě však, že mnohdy nejasné, matoucí. Je to od autora vlastně poctivé: dává tím najevo, že se tu necítí poveleným. Kdo jím ostatně je?

Ale bez toho, že porozumíme Masarykovi jako právě osobitě náboženskému člověku (který hledal, ale nenalezl místo v žádné církvi a "věřil" rozumem), bude nám jeho příběh v tom podstatném stále málo srozumitelný. A nemyslím tu jen na výjimečnou sílu Masarykovy osobnosti, ale i na jeho omyly a bloudění. A také tak i na naše omyly a bloudění.

X X X

Dovolím si teď připojit několik otázek, za které Jaroslav Opat nenese žádnou odpovědnost. Napadly mě ovšem, nebo se mi intenzivně připomenuly, právě při četbě jeho knihy. A chci zdůraznit, že to nejsou otázky řečnické, na které bych odpověď znal a tážení jen předstíral.

Masaryk zřejmě nebyl p ř e d a v š í m myslitelem; nebyl filosofem v běžném akademickém či katedrovém smyslu, právě tak jako nebyl sociologem, teologem, historikem. Byl ale v ů b e c myslitelem? Lze totiž jeho m y š l e n - k y "brát za slovo"? Je vůbec dostatečně důsledný, přesný, jednoznačný, aby to bylo možné? Jeho ano, jeho o s o b - n ě bylo možné brát za slovo, ale to, co napsal či řekl?

Byl patrně spíše kritikem, inspirátorem, "vychovatelem" - možná, že více vychovatelem národa než svých studentů. Snad byl něco jako "kazatel", reformátor. Rozhodně byl znepokojovatelem... V rozhodující chvíli dokázal být energickým a zdatným státníkem. Ale celý život se všeho nejvíce tíhl k novinám, k publicistice, víc, než se možná obedně tuší. A nejen energičtěji bojoval proti českému "žurnalismu", proti frázi, demagogii, štvání, heslům, zjednodušování, proti nepraktickému a neodpovědnému radikalismu a romantismu.

Jak to však bylo s jeho psaním? Je jeho vlastní publicistické a novinářské působení vskutku tak efemérní, když se k němu často ani nechce vracet, když si řady svých tex-

tá příliš neváží a patrně lituje, že je napsal tak, jak je napsal? A když se vlastně jen málokdo u nás o ně zajímal, neboť jinak by musely být tak či onak vydány nebo alespoň bibliograficky zpracovány. Vždyť kolikrát bylo u nás vytištěno každé slovo novináře Havlíčka! Mělo tedy Masarykovo působení jen svůj aktuální, nebo i nějaký nadčasový význam?

x x x

Nad Opatovou knihou mne opět napadalo, zda byl Masaryk ve skutku takovým "hledáčem", jak se zpravidla soudí a vzdvihuje. Základní Masarykova témata - jeho základní otázky - jsou v době, v níž se s ním v Opatově knize setkáváme, už vlastně hotova a bude se k nim celý život vracet. Všechny nejspíše souvisí s úsilím postihnout a překonat metastáze krizí "modernosti", zasahující lidské vědomí i společenskou praxi - zejména jde o pokleslý liberalismus.

Ale neznal Masaryk už tehdy i o d p o v ě ě d í na to, co později označí za "českou otázku"? Tedy ještě dřív, než se je rozhodne hledat? Když v roce 1893 odchází z aktivního (poslaneckého) politického života, aby se podle vlastních slov hlubším studiem ("chtěl jsem začít zgruntu") "české otázky" připravil na příští zodpovědnější politické působení, je tím, kdo se vydává opravdu hledat? Říkal tehdy, že chce dělat politiku j i n o u, buditelem, působit na mysl našich lidí, ale hledal vsutku bezpředsudečně? Riskoval, že bude muset své dosavadní názory přehodnotit? Nebo si šel spíše ověřit již nalezené, najít další argumenty pro svou při s českým prostředím? Odpovědi na "českou otázku", které Masaryk naznačil už záhy po svém příchodu do Prahy, podle mého soudu pak už nezkorigoval. Tedy ani po letech soustředěné práce, která vyvrcholila vydáním České otázky. Naší nynější krize a Havlíčka. Zjistěte je lépe podložil, snad zpřesnil, argumentačně prohloubil. Přišel však zřejmě do Prahy už jako muž hotových koncepcí a představ. Řekl bych, že do konce života hledal především ono "jak" ("byl jsem tehdy ještě politicky nezralý a nezkušený alež"), že však už záhy věděl "co". Jeho hledání se vesměs týká "zpu-

sobů", nikoli "obeahů". Názor na husa a husitství, na naše národní obrození, měl podle všeho hotový ještě dřív, než začal po roce 1893 české dějiny intenzivněji zkoumat. Právě tak měl podle všeho hotový názor na období baroka ("protireformace"), které ho prakticky nezajímalo. Jako člověk se Masaryk nepochybně vyvíjí, zraje k moudrosti a uvážlivosti. Vyvíjí se však jako "muž činu", jako politik, reformátor, vychovatel. Ale vyvíjí se také jako myslitel, jako ten, kdo hledá, jak to vlastně doopravdy bylo, jak to je a jak to asi bude? Není tomu tak, že vědycky už předem věděl především to, jak to má být? - Připomínám, jak se ve srovnání s ním mnil kupříkladu Pekař, tento jeho ideový soupeř. Až se člověk diví, jak tento opravdový profesor s katedrou přehodnocoval své názory na základě nového poznání, a to zdaleka ne jen nějaké své mladistvé představy!

x x x

Další otázka, kterou Opatova práce přece jen dosti explicitně otevírá, se týká povahy realismu, resp. realistického hnutí. Řekl bych, že dokonce nabízí možnost vznášet pochybnosti dosti základní: zda byl totiž realismus čímsi víc než jen sugestivní atmosférou, náladou kolem Masarykovy osobnosti, a po jistou dobu i kolem několika málo jeho přátel a spolubojovníků. Náladou nepochybně neobyčejně působivou, zápalnou, ale konec konců jen náladou. A přitom se mluvilo s vážnou tváří především o metodě! Atmosférou oprávněné nespokojenosti, odhodlanosti, která však byla poněkud vágní, protože bylo vědycky daleko jasnější, co by mělo být zbouráno, než co, a hlavně jak, postaveno. A to přes všechnu nespornou vůli formulovat realistické cíle pozitivně. Ale myšlenkový směr? Politické hnutí? Konkrétní progres?

Opat poukazuje - jak jsem již připomenul - na některé dosti rozšířené deviace realismu, na jeho neplodné, odpudivé výhonky. Neváhá vznést své vlastní pochybnosti o důslednosti realistického odporu k tomu, co tehdy pokládal za svou antitezi, totiž k romantismu. Sám realismus totiž podléhal, říká Opat, romantickým představám o tom, co všechno realisté v Čechách vbrzku dokáží ("realistické vizionár-

ství"). A pak, kdyby tu byl realismus, museli by tu přece být i nějakí realisté; a museli by alespoň nějaký čas spolu vydržet. Stačí na důkaz existence realismu dva dočasní Masarykovi souputníci (Kramář a Kaizl) a hrstka vesměs nezralých obdivovatelů, kteří chtěli, jak se upřímně vyjádřil Herben, "do všeho řezat, řezat a řezat"? A bylo-li tu tehdy navíc tolik seriózních odpadlíků (např. jen a historiků Goll a Pekař)? Byl tedy realismus skutečným hnutím, nebo spíše až součástí masarykovské legendy?

x x x

Masarykovo hledání politické platformy (zda se staročechy, či s mladočechy) Úpat líčí a dokládá věcně a beze všech příkras, i s některými méně imponujícími detaily. Je to střízlivý pohled "zpoza scény". Často se zdůrazňovalo, a snad zejména dnes se zdůrazňuje, Masarykovo programové přezírání politiky, hlavně té "velké", týkající se stran, státu, politických systémů, ba dokonce i takových met, jako je státní suverenita. Nejsm si tím tak docela jist. Rozhodně to není celá pravda. (Pak ale budeme muset obětovat efektní a dnes útěšný paradox, který jsem sám kdysi použil, že totiž právě pro toto programové přezírání byl Masaryk nakonec jediný schopný tuto velkou, státnickou politiku dělat - když přišel čas.)

Úpat podrobně dokládá, že Masaryk nebyl ani zdaleka politickým abstinentem, naivistou či pouhým idealistou, který své politické vystoupení bezděčně improvizuje levou rukou programově nepraktického intelektuála. Masaryk vskutku nevěděl vědecky přesně, jak dosáhnout svých cílů, ale i tehdy "malou" politiku (konkrétních koalic, spojení, osobních konstelací a konexí) naprosto nepodceňoval a věnoval jí nemalou část své energie. (O tom, že se to netýká jen "malé" politiky, víc než výmluvně svědčí i nedávno Feccháčkem záslužně vydané dokumenty Masaryk, Beneš a Hrad. Masarykovy dopisy Benešovi.) Jakkoli mu jeho přátelé přezdívali "prorok" či "pastýř", jakkoli byl mnohdy impulzivní a netrpělivý, byl i mužem promyšlené, prokalkulované (ne vždy dobře) a často dlouho i v zákulisí připravované politické akce. Neodmítnám se vůbec, že jej to nějak ani-

žuje - předstíral až k nebi čníci vztyčili jeho nekritičtí obdivovatelé. Naopak se domnívám, že to umožňuje lépe pochopit, proč a jak se dokázal chopit role státnické. Vědyc-ky tedy politiku dělal, i tu malou, osobní, tu zpravidla nejvíce opovrhovanou. Platí ale, že se jí nikdy nenechal zcela absorbovat, a možná tedy tím se lišil od politiků běžného střihu.

Rozhodně mu však jeho praktické zkušenosti z politiky pomohly na začátku války víc než to, že naše dějiny, jak ovšem vehementně tvrdil, jsou ve šťastné konjunkci s obecnými světovými trendy, které bohužel mylně rozpoznával ve vítězném tažení demokracie, pro kterou měla být první světová válka definitivním vítězstvím, poslední "světovou revolucí". A pomohly mu také víc než to, že jsme byli "národem Komenského" (v memorandu "Independent Bohemia" z r. 1915) či Husa, nebo že pro nás pracovala "prozřetelnost" - v Masarykově osobitém pojetí. Obávám se, že to nebyly pouhé omyly, špatné odhady či vzrušená rétorika. Bylo zřejmě potřeba (opravdu bylo?) výsledek války, pro nás neobyčejně příznivý, a přitom z hlediska našeho přičinění převážně nehodilý, opatřit nějakým vyšším p o s a v ě c e - n í m . Ukázat nehodilost jako cosi zákonitého, zaslouženého a zavazujícího - zejména ale o tom posledním se nepodařilo všechny občany nového státu přesvědčit. Tak se mimo jiné zrodil mýtus o Masarykovi - Osvoboditeli, který stál kdesi "nad" s politikou si nikdy nepošpinil ruce. Ale kdyby jen to! Tak se také zrodil oficiální optimismus 1. čs. republiky a s ním i představa, že oněch "50 let", které potřebujeme, abychom dali všechno do pořádku, vskutku také budeme mít.

x x x

Čtenář si při četbě Opatovy knihy znovu uvědomí, jak důsažné bylo Masarykovo působení, kolik sfér společenského života přímo či nepřímo ovlivnil. Možná, že i jeho napadne, jako mne, že to lze vysvětlit tím, že vlastně nebyl žádným pořádným Čechem - vždyť sem přece přišel jako "cizinec". Nebyl formován pražským prostředím, rozvíjel se ve velkém, pro našince ne vždy dostupném světě a za ženu si vzal -

- považte! - Američanku. A čtenář si může pomyslet, že tím "cizincem" zůstal možná až do konce života.

Dokázal by jinak vidět bez oněch brýlí mámení, které tu měli nasazeny vlastně všichni, naši skutečnou, tj. dosti bědnou situaci v osmdesátých letech? (Takový "cizincem" tu byl i Schauer, ale ten se na rozdíl od Masaryka nerozhodl se v š e m i důsledky pro češství, totiž po čase si to zase rozmyslel... Ale jaký i on tu způsobil rozruch!) Masarykovo rozhodnutí pro češství není jistě v pravém smyslu konverzí, je ale rozhodně volbou nesamozřejmou. Má proto některé rysy nepřirozenosti, či spíše ne-přirozenosti - volní a rozumové momenty tu musely hrát významnou roli. Ovšem bohudíky! Jak dlouho by jinak musel ještě čekat zakomplexovaný (navenek ovšem tuze sebevědomý) a malicherný český svět na své probuzení ze staro- i mladočeských snů!

Opatova kniha je vlastně vylíčením nepřetržité řady Masarykových konfliktů s pražským vědeckým, univerzitním, kulturním i politickým establishmentem. Zprvu jako by Masaryk dokázal i dnešního čtenáře strhnout svým civilním patosem, ale nakonec je to všechno už poněkud jednotvárné. Proč mám ten dojem?

Masaryk měl při všech svých zápasech nějaké dočasné spojení, řadu víceméně platonických obdivovatelů (zejména mezi mladými, zpravidla ještě nehotovými lidmi), měl i dost snaživých následců. K těm posledním se nikdy nehlásil, byli mu krajně protivní: nakonec zanevřel i na horlivého a zasloužilého Herbena. Neměl ale seriózního partnera - ani partnera spojení, ani partnera oponenta. To byl velký Masarykův problém, je to velký problém masarykovského bádání, ale především je to problém české společnosti vůbec, který se dramaticky a nešťastně vyhroutil s otázkou Masarykova nástupce.

Masaryk nakonec neměl ani žáky, ani srovnatelné s ním pokračovatele. Ty, kteří se za ně sami pokládali, a to nejednou ve shodě s obecným míněním, nebral jako by na vědomí. A to i když svůj nesporný formát měli (Emanuel Rádl). Kvality toho, koho on vyvolil za svého nástupce, stále častěji a důvodněji zpochybňujeme zase my dnes.

Masarykova osamocenost - i když byl stále obklopen lidmi a žil ve středu společenského dění - nebylo zřejmě možné překonat. Ani "v prvních letech", ani později. Tím méně to bylo možné, když se pak stal hlavou státu, jeho uctívaným představitelem a symbolem.

Bylo to proto, že tu byl opravdu "cizincem"? (Vždyť snad stejně tak by bylo možné tvrdit, že viděl pronikavěji než ostatní právě proto, že tu byl více doma... Ale viděl vsutku pronikavěji, nebo spíše jinak?) Že nás všechny tak přerůstal? Nebo snad spíše míjel? Či snad jen proto, že byl osobně člověkem konfliktním, možná přímo konflikto-genním, jak ostatně sám naznačoval? Do jisté míry tomu tak určitě bylo. Nechtěl nebo neuměl vyhledávat, vytvářet si rovnocenné partnery? Nebo tu nebylo z koho?

A tak se nad tímto otevřeným problémem musíme chtít nechtě znovu ptát, kdo vlastně jsme, odkud a kam jdeme...

Petr Pithart

N a d p r e c í Z d e ň k a J i č í n s k é h o

Vznik České národní rady v době Pražského jara 1968 a její působení do podzimu 1969 (autorský rukopis, 220 ss. A4)

Česká otázka, otázka slovenská, problém národnostních menšin v Československu roku 1968 jsou v mnohém klíčovými otázkami vývoje let 1968-69, žel v dosavadní literatuře v tomto období dosti opomíjenými. Až nyní (1986) se objevila obšírnější studie věnovaná této problematice. Její autor Zdeněk Jičínský, profesor ústavního práva na pražské právnické fakultě (od roku 1970 nuceně vzdálený svému oboru) je nad jiné povoláný ke zpracování tohoto tématu jak svou odbornou přípravou právní, tak svými zkušenostmi z prakticko-politického řešení různých jeho aspektů. V r.

1963 byl pracovníkem bernabitské komise ÚV KSČ, která zkoumala problémy tzv. slovenského buržoazního nacionalismu, a byl pak v r. 1961 zbaven funkce vedoucího katedry státu a práva na VPS ÚV KSČ. Pracoval také v mezinoborovém výzkumném týmu "Rozvoj politického systému socialistické společnosti" (tzv. Mlynářova komise). V roce 1968 se stal členem vládní komise pro nové státoprávní uspořádání republiky (Husáková komise v Kelodějích). Od ustavení České národní rady byl členem jejího předsednictva a do své resignace v září 1969 i jejím místopředsedou.

Význam práce Z. Jičínského vidím mj. v tom, že se její autor nespolehal po 17-18 letech jen na paměť, ale podepřel ji bohatou dokumentací, která mu umožňuje dát dobovým událostem, sporům i jejich aktérům přesné historické kontury. Nacionální přístup, pregnantní formulace problémů a sledování jejich vývoje neztrácí text dramatickosti, ani ho neochuzuje o dobovou atmosféru. Při všem časovém odstupu a nadhledu je z ní cítit dech doby.

V konečné verzi (rozšířené o úvodní kapitulu ke genezi federativního uspořádání v Československu) rekapituluje autor základní vývojová stadia řešení státoprávního postavení Slovence v republice. Pamětníkům pomůže upřesnit většinou už jen mlhavé představy o vývoji slovenských orgánů. Pro mladé čtenáře to bude většinou první zasvěcený úvod do této stále ožehavé problematiky. Každý by takové věcné kompendium měli k dispozici mladí vysokoškoláci, zatím odkázání na povšechné brožurkové fráze. Jediné, co k historii asymetrického modelu autor nezaznamenal, je to, že roku 1938 byla pozměněna ústava z r. 1920 a touto úpravou byla Slovensku poskytnuta autonomie s vlastním sněmem a vládou Slovenské krajiny. Tehdy došlo poprvé k asymetrickému řešení, kdy vedle slovenských orgánů existovaly celostátní orgány česko-slovenské, avšak české zřízeny nebyly. Třetí republika po válce toto uspořádání v mnohém převzala od republiky druhé (pomnichovské).

Upřesňovat by bylo možné i tam, kde Jičínský vykládá okolnosti zániku ČNA na jaře 1945. Česká národní rada vystoupila na veřejnost na počátku pražského povstání 5.5. 1945, tedy v době, kdy v Brně, osvobozeném Rudou armádou

26. dubna 1945, již fungoval Zemský národní výbor pro zemi moravskoslezskou (s expoziturou v Ostravě). Takže pravomoc ČNR se mohla vztahovat jen na zemi českou, a ne na celek českých zemí,. Dokud nebylo zrušeno zemské zřízení, a pro to nebyly v r. 1945 žádné předpoklady, nemohla žádná celková funkce České národní radě připadnout. To přicházelo v úvahu až v souvislosti s vypracováním nové ústavy. Do ústavy 9. května se však taková úprava neprosazovala a nebyla do ní také ani v rámci likvidace zemského zřízení a vytvoření krajů zahrnuta.

Paměti Z. Jičínského patří nesporně mezi nejcennější příspěvky k pochopení dějin let 1968-69. To, že jsou věnovány jen určitým aspektům dobového vývoje, není jejich slabinou, ale předností. Autor patřil k hlavním aktérům v řešení slovensko-českých vztahů, byl jak v komisi, tak v ČNR a v jejím předsednictvu, účastnil se klíčových jednání s předsednictvem SNR a je tudíž z nejpovolanějších účastníků a dobových svědků. Hodnota jeho výpovědi je o to vyšší, že se svědomitě snaží o podání co nejobjektivnější, což se mu celkově ve vylíčení doby, hlavních událostí a problémů daří. Snad jen u některých osobních soudů zbylo jisté subjektivní zaujetí, ale to v pamětech už tak bývá.

Klíčová je pro pochopení celkové problematiky kapitola II. - Vznik ČNR a její složení - kde se prolíná problematika projednávání ve vládní komisi s formulováním vlastních českých stanovisek na půdě předsednictva ČNR. Autor sám byl spolutvůrcem jednoho ze dvou českých protinávrhů ke stanovisku vypracovanému SNR. Šlo o tzv. sevřenou federaci s jednotnou ekonomikou a se silnými federálními orgány, zatím co jiný český návrh na volnou konfederaci vypracoval prof. Boguszák. Jičínský vysvětluje, proč ani komise, ani ČNR nemohla přijmout návrh na tripartitní federaci, který vzešel z Brna, byl však odmítán v Ostravě, takže neměl ani podporu všech moravských okresů a navíc byl pro Slováky obdobou zemského zřízení, jaké znali po celou dobu první republiky, které je nikdy neuspokojilo a vedlo ke známému vývoji v roce 1938. Partikularismus se dopracoval až k návrhu na čtyřstrannou federaci včetně slezské

republiky se sídlem v Opavě (s pěti národními radami a vládami kromě orgánů federálních).

Nešlo jenom o otázku slovensko-českých vztahů, která byla předmětem zájmu ČNR, ale rovněž o postavení menšin, jak se promítlo do ústavního zákona o postavení národností v ČSR. Byl to jeden z nejlépe formulovaných zákonů tohoto druhu a věnoval pozornost i postavení a právům německé menšiny. Také v nově ustavené Sněmovně národů se čeští poslanci delegovaní ČNR věnovali této problematice v úzké a živé součinnosti jak s poslanci polské a německé národnosti, tak s maďarskými poslanci delegovanými ČNR. Bohužel však nezbyl už čas ani prostor k propracování a prosazení prováděcích zákonů jak ve FS, tak v ČNR a SNA. Budiž to aspoň pro historii zaznamenáno, že Češi nemysleli jen na sebe a na své práva.

Historickou a poznávací hodnotu mají přirozeně i další kapitoly práce Z. Jičínského. Škoda, že tato dokumentárně podložená práce se do rukou českého a vůbec československého čtenáře ve větším počtu nedostane, ač by mu byla velmi k užitku. Zůstane zachována pro budoucnost a jednou se jistě dočká i svých čtenářů. Jako kdysi svědectví "osmačtyřicátníků" vypovídala o roce 1848, i takovéto svědectví "osmašedesátníků" si zachovají svou historickou hodnotu a průkaznost.

Zanedlouho uplyne 20 let od oněch událostí. Období stejně dlouhé jako trvání první republiky. Do aktivního života vstupuje nová generace, která se narodila "post festum". Je možné, že právě v době, kdy se dvacetiletí dovrší, dojde i k jiné generační změně, odejdou nebo budou nuceni odejít mnozí z těch, kdo nastoupili do čelných míst právě před dvaceti lety. Má-li však být společnost připravována na budoucí změny, musí být její paměť oživována zkušenostmi doby minulé. Maďarské narovnání s Rakouskem v r. 1867 se zdařilo - z maďarského hlediska - právě proto, že na místo Petőfiho, Kossutha přišli státníci Deák a Andrássi, reálně hodnotící možnosti a stav své země.

Federace jako idea řešení vzájemného vztahu mezi Čechy a Slováky je nejspíš nejschůdnější metodou řešení v rámci společného státu. Málo si uvědomujeme, že realizace federace, přes všechny výhrady, které k ní zejména na české

straně mohou být, vybudovala uspokojením slovenských požadavků na Slovensku nový, mnohem pozitivnější vztah k myšlence společného státu. Tím vytvořila novou základnu pro budoucí zdokonalená řešení bez byrokratických deformací. Z české strany lze namítnout, že nebývalý ekonomický a sociální vzestup Slovenska v uplynulých letech byl provázen zpomalením takového vývoje v českých zemích, anebo do jisté míry na jejich úkor. Pokud došlo při ekonomickém vyrovnávání k poškození českých zájmů, nevinil bych ani tak slovenskou, jako spíš českou politickou reprezentaci, která zde byla od toho, aby čelila nadšeným slovenským požadavkům a hájila oprávněný zájem české společnosti právě v zájmu společném. Napravit to lze nikoliv "revenšem", ale překonáním jevů, které takový nedobrý stav vytvořily.

I v tomto ohledu nám práce, jako je Jičínského studie, mohou být nápomocny, protože jen poučení minulými chybami a snahou o jejich nápravu můžeme dosáhnout něčeho dokonalejšího. Každá společnost má možnost reparátu, kdy napraví své zanedbání, tak jako Maďari napravili chyby z r. 1848 vyrovnáním z roku 1867. Jen to chce mít místo Kossuthů Deáky.

Milan Hübbl

OPERNÍ HLÍDKA

Obtůdný Holanděna

Předzvěst katastrofy. Na besedě, která se v Národním muzeu (sic!) konala ku příležitosti premiéry Obtůdného Holanděna (první premiéra ve Smetanově divadle byla 30.1.1986, druhá 4.2.), podal režisér inscenace pan Kašlík výčet svých nastudování Holanděna a pak se jaksi nemohl odpoutet od vzpomínek na svou inscenaci pro západoněmeckou ZDF. Stěžoval si soustavně na "Wagnerovy délky": "Všec Wagner a televize (ty

délky!), to je kapitola sama pro sebe!" Tak se pan režisér odmlčel pro ochrnutí mluvidel etc. Jen stačil dodat: "Půjde o normální představení, ale divoké. Ach, ty délky!"

Visí-li, pak... Pan režisér se vyslovil i písemně (ochrnutí postihlo především mluvidla). Podotkl, že se přísně drží Wagnerových pokynů v partituru, pak ale dodal, že při vstupu Holanďana (proti Wagnerovým pokynům) spadne jeho obraz na zem. Obraz ovšem bude viset k divákům zadní stranou. Důvod? Holanďana budou zpívat dva pěvci. Inu, ND nemá na dvě podobizny!

Program představení. Sestupná tendence kvality divadelních programů při zachování jejich ceny dosáhla vrcholu. Texty sepsala paní Eliška Holubová. Její úvodní stať je laděna vzdorem a zaměřena na překonávání překážek, jak ukazuje vždy již první věta odstavce. První začíná slovy: "Ač byl Richard Wagner...", třetí "Velký ironik Heine pojal eice ...", čtvrtý "I když Richard Wagner..." a tak to pokračuje až do konce. Stručný obsah opery, jak jej přetlumočila paní Holubová, dopadá asi takto: "Bludný Holanďan se setkává s norským kapitánem Dalandem. Během rozhovoru se doví o Dalandově dceři Sentě a požádá - ze setrvačnosti - o její ruku." A ještě jedna perle: "Dívky posléze odcházejí a stále zpitější mužstvo nepřestává ve výsměšném dráždění posádky holandské lodi." - Tady by byl se svou stylistikou krátký i Josef Krátký Josefa Škvoreckého.

Děs. Bylo to představení děsivé ve všech pěveckých kategoriích. Jen dva pěvci obstáli. Jako kdyby nikdo z přítomných Wagners dosud nespíval. Pan Kocián se podobal spíše tyrolskému pastevci než Dalandovu námořníku (pan Ceč, který s ním alternuje, balancoval na hranici směšnosti). Pan Černý ve svém Erikovi zběsile mixoval ovčáka Jíru a Lacu. Pan Průša byl Dalandem poněkud fotrovakým, byť hlasově vyrovnanější než alternující pan Petr, který jako by měl v hrdle dusítko. Pan Petr reaguje se zpožděním na pokyny režiséra, jež si v duchu přefikává. Ani jedna ze Sent na roli nestačí, i když paní Macháčkové-Hrubá zápasí o něco déle a silou doufá zdelat i místa, kde by se hodil spíše cit; paní Kremerová-Krebcová je zcela mimo rytmus a disto-

nuje téměř celé představení. Jakmile se k Holanďanovi přidruží Senta či Deland, počnou kazit solidní výkon pana Haana (první výjimka), mladého pěvce z Brna, který vyniká krásným hlasem se zaoblenými tóny, tvořenými opravdu hlavově, abychom se drželi odborné terminologie. Tento pěvec ze všech snad jako jediný dodržoval tempo. Musel odzpívat obě premiéry, protože pan Švorc odřekl, čímž si zachránil reputaci (Rudé právo napsalo, že je "jedním z našich největších wagnerovských pěvců"). Viděli jsme pana Švorce až o repríze 2.4. a skutečně lépe učinil, že se nepustil se svým rávalem do soutěže. Pan Haas sice nevyniká tak silným hlasem jako pan Švorc, ale používá svých hlasivek k vylučování tónů, kdežto pan Švorc pouze k vyslovování hlásek. Ovšem, pan Švorc překonává pana Haana svým temperamentem, poskakuje zároveň vpřed i vzad, čímž může u diváka vyvolat obavu, že se snad nezaryje do propadliště. Pan Haas se zaryvat neumí, spíše stojí a zpívá - je to Holanďan tajemný, mladý a krásný. Že jsme ho ne vždy slyšeli dosti výrazně, mu odpouštíme, protože i deklamace národního umělce o repríze občas zanikaly v bouři orchestru. Druhou pěveckou výjimku ansámblu tvořil Erik pana Novotného, který podal výkon solidní, uvědomíme-li, že oslavil již šedesátku.

Sbor. Obě sbory ND, mužský i ženský (sbormistr Milan Malý), by sklídily úspěch na kterékoliv světové scéně. Zvláště ženský sbor po Sentině baledě přimocovníl (ovšem nikoliv oficiální obecenstvo). Mužský sbor ("stále zpítější" dle paní Holubové) byl i pohybově na výši. Snad by měla být napsána nějaká opera jen pro sbor.

Scéna. Scénu navrhl pan Svoboda. Holanďanova loď je opatřena na přídi pannou, která svítí zelenými očima, když uvnitř lodi spustí Holanďanova posádka a v krizových okamžicích panna se svých nader vypouští páru ("jako Golem", podotkl pan Bor v LD). Výtvarníka scény se musíme zastat před referentem RP (6.2), který si stěžuje, že v prvním jednání Holanďanova loď přistává ve "skalnatém prostoru" a ve třetím odplouvá od "hladkého mola". To se asi pan referent Pávek zdržel po prvním jednání v baru s tenoristou Černým, kterého oslovuje při indispozici - nelze si představit, jak

by se jinak cokoliv o jeho stavu dozvěděl, když správa opery o tom nevydala žádné komuniké, jak bývá zvykem jindy. Pan Pávek tak nepostřehl, že v prvním jednání jsou lodě bouří zahánány kamsi mezi skaliska, ale ve třetím (ve druhém nejsou dobře vidět, protože se do světlice nevešly) se nacházejí v rodné vísce Delandově, kde si námořníci mohl na hladko zvelebiti v akci Z. Je pak škoda, že pan Pávek, kterému se představení vlastně moc nelíbilo (ať na sbor a pana Švorce, který nezpíval), nevyvodil ve stranickém tisku politické závěry; neplnění socialistického dovětku k starému heslu "Národ sobě": "Umělci národu" - jak nedávno vystihl posláním ND jeho ředitel. Nedostatkem scénografického ovšem je, že i v přízemí je jasně patrný doskok Senty na tartan a její plížení do zákulisí. To mohla být instalována přímo trampolína, jak se také již jednou v dějích opery stalo.

Dirigent a orchestr. O premiérách hrál orchestr nadprůměrně, pan dirigent se snažil vést i zpěváky, ale rozuměl si jen s panem Hasnem, jinak byla jeho snaha marná. Při repríze ovšem úroveň orchestru klesla tak, že jsme byli na rozpacích, zda není vyměněný.

Závěr. Přes ujištění o dodržení Wagnerových pokynů jsme marně vyhlíželi stoupající dvojici Senty a Holandana nad obzorem v závěru opery.

R o z h l a s o v á o p e r a n a j e v i š t i

Zbojnická balada je opera s dlouhou historií, která začala v r. 1939. Původně byla komponována pro rozhlas, pro politický náboj díla však za války k uvedení nedošlo. Nakonec měla premiéru v r. 1948. Tehdy nastala katastrofa, na kterou se dnes již vzpomíná otevřeně. Fúze samostatné Velké opery (v budově nynějšího Smetanova divadla) s Národním divadlem byla jakýmsi Únorem v pražském operním životě. Velkou operu před Únorem nezachránil ani fakt, že se jmenovala "5. května". Operní koncertový podnik n.p. Národní divadlo tak byl založen, konkurence dvou nezávislých domů, dodnes

podnětně fungující v řadě operních metropolí, byla zrušena a tím vytvořeny předpoklady pro dnešní neblahý stav. A protože pan Kašlík, autor Zbojnické balady, byl šéfem nežádoucí Velké opery, nebylo jeho dílo v oněch dnech revolučního operního kvasu bráno více než dvakrát. Na konci sedmdesátých let se autor pokusil znovu o štěstí a operu rozšířil na celovečerní rozsah. Ale byl odmítnut v Ostravě i Brně, a tak nakonec bylo dílo provedeno 2.10.1986 v ND dirigentem Kuchinkou, autor režíroval. Na scéně pana Svobody, která je vcelku pěkně řešena pohyblivými kopečky, žel autor-režisér prokázal, že jeho realizační schopnosti jsou na ústupu - - mohli jsme to ostatně pozorovat již na jeho Donu Giovannim, ale i na Bludném Holanďanu. Náš sedmdesátník sebekritičností nepřekypuje (podařil se nechtěný zlomyslný žert, když bylo zveřejněno, že Zbojnická balada se uvádí k 80. narozeninám autora). Pan režisér Kašlík u svého díla vyzdvihl spíše ty prvky, které prozrazují původní určení pro rozhlas, Přímo rušivě působí postava vypravěče. Co je platné, že pan Dalibor Jedlička podal jeden ze svých nejlepších výkonů vůbec, když do děje musí stále zasahovat, jako by chtěl původnímu rozhlasovému posluchači popisovat scénérii, či to, co se nestihlo zhudebnit, poněvadž scény se rychle střídají a je jich víc než dost. Ovšem toto střídání a zkratkovitost pocházejí právě z původního rozhlasového konceptu: nenudit posluchače, který nic nevidí. Co bylo ovšem možné v rozhlasu zajistit spelem na představitelství posluchače, je nyní poněkud křečovitě divákovi demonstrováno. Tak zpívá-li se "Vidíš ty šibenice", šplhá ihned procesí tří drábů na nejvzdálenější krtčí kopec, každý na rameni šibenici z papundeklu, vzápětí je však odklídí, protože se o nich dále nepojednává. Nejinak zapůsobí narážka "Přineste dřevěného osla", zřejmě oblíbené mučidlo na Valašsku, kde naši zbojníci působí. Osel se tu jen mihne - setva naň pana Hakena pro napadení vrchního správce pana Zahradníčka vysadí, již je osvobozen Ondrášem. Ale tu opět je patrna bezradnost pana režiséra. Neohrožený zbojník zcela sám a beze zbraně přemůže hordu drábů, pravda s pomocí klády, kterou vyšťoural někde v zámeckém předpokojí, a tou píchá prchající posluhy do zadnic, takže to vše připomíná veselý Kašpárkův hon na čerty, a ni-

koliv epizodu baladického příběhu zbojníkov. Další důležité mučidlo, skřípec, je na scéně o několik vteřin déle (kde jsou ty doby, kdy byl Cavaradossi mučen decentně za scénou!), leč Ondrášův kumpán zradí svého velitele rozhlasově téměř bez mučení. Se svou invencí byl ovšem pan Kašík v koncích, když se zpívá o zajíci běžícím přes cestu. V ději dále působí značně schematicky konec Dory, dívky kolabující s páný na večírku, kde ona jako jediná z unesených panen a dívek nalézá příležitost k naplnění svých erotických tužeb. Přesto nevďeční pání Doru posléze zezadu zastřelí, když jí přišli vypálit dům. Synek ovšem, kterého Dora hodlá jako upáleného sekerou v ruce natít, je vzápětí zcela bez úhony vyveden tetkou - smrt byla zbytečná, ale "pán" se ukázal jako nesceriózní.

Scéna coby kopečky je vcelku malebná, ale jakmile na ni přijíždí kdeco, včetně postele s hraběnkou, připadáte si vlastně jako v panoptiku - nejde o proměny scény, ale dodávání dalšího materiálu pro vaše poučení a pobavení (takovým materiálem je např. odhalení poprsí paní Cihelníkové v roli hraběnky).

Instrumentální stránka díla podle našeho názoru zastává za partem vokálním, v němž autor ještě dbal určitých konvencí. Jinak ohledáváme spíše jen snahu o vnější modernost (kupř. saxofony s horními chlapci nijak neledily). Nepovažujeme vcelku dílo ani jeho inscenaci za zdařilé, nicméně byly pro nás velkým překvapením výkony pěvců, a to i po herecké stránce, kterou tolik postrádáme v představeních klasického repertoáru. Vysvětlit lze tuto skutečnost patrně jen menší obvyklostí a tím i obtížností pěveckých partů. Pokud měli pěvci přesvědčit, nemohli spolehnout na kliše a museli se s rolí vyrovnat od začátku - bylo tedy třeba více důkladnosti než u zaběhaného repertoáru. U pana Švejdy stejně jako u pana Jedličky nemůžeme své překvapení skrýt. Je známo, že pan Švejda původně roli odmítl jako nepatřící do jeho lyrického oboru, ale v nastudování se s ní nakonec zcela ztotožnil, vložil do ní pozoruhodným způsobem lyrickou extatičnost. Na druhé straně nám pak musí být líto, že tak mimořádné úsilí se uplatnilo právě v inscenaci, která se jistě dočká jen několika repríz.

Až na pana Zahradníčka zazářili téměř všichni: pan Červinka jako Juráš, paní Orolínová jako Berka; paní Vese-
lá (Dora) předvedla nejpřesvědčivější postavu svého reper-
toáru. Sbor byl panem Wiesnerem pohybově veden ke kompak-
tějšímu hereckému projevu (jen sborová orba na jevišti
v první scéně, kterou ovšem vymyslel pan režisér, připada-
la absurdní); pěvecky pak zvláště v závěru zapůsobil díky
sbormistru panu Kalému.

Pro mimořádné pěvecké kreace lze představení navští-
vit. Vstupenky se jak známo obdrží kvečer v den předsta-
vení v pivnici U Fleků, kde je ostatně možno získat od
účastníků zájezdů vstupenky i na jiné představení.

Caruso

G L O S Y

Brněnská Plotna v jiném pojetí

Teprve po napsání studie Plotnářtina - německo-český
argot a slang v Brně (Kritický sborník č. 1, 1926) se mi do-
stala do rukou dosud nedosažitelná studie dr. Otokara No-
váčka Brněnská plotna, vydaná roku 1929 v Brně vlastní ná-
kladem autorovým jako bibliofilie v nákladu 100 výtisků na
ručním losinském papíru, 74 stran textu. Autor sám ji ozna-
čil za soubor materiálu, "neboť nebylo mým úmyslem zpraco-
vání přísně sociologické, psychologické, ani filologické".
Kniha vznikla na základě předchozích přednášek (1923), dále
článků v Přítomnosti (1928), Lidových novinách a Moravských
novinách. Nováčkův, dnes téměř nedosažitelný text - jeden
známý exemplář v brněnské univerzitní knihovně - je rozdě-
len do tří kapitol. V první autor předestírá své vymezení
pojmu "Plotna", kdo jsou Plotnáři, jaké jsou jejich zvyky
a způsoby života. Další kapitola přináší ukázky brněnské

hantýrky a folklóru a třetí, závěrečná, slovník brněnské hantýrky se stručným úvodem.

Snad i vzhledem ke značnému ohlasu mého prvního článku o plotnáčtině a zřejmém zájmu o toto zdánlivě již zcela zapomenuté téma pokusím se sdělit, v čem se mé vývody o plotnáčtině shodují a v čem se rozcházejí s názory a vývody dr. Otakara Nováčka. (Podotýkám, že jsem znal jeho práci podle titulu, ale nebyl jsem s to si ji předtím opatřit, až nyní mi ji zapůjčil jeden čtenář.)

Sám pojem Plotna odvozuje Nováček od vídeňského termínu Plattenbruder (wiener Strizzi). Nemohu tuto etymologii slova Plotna, Plotník rovněž vyloučit, i když se mi můj výklad odvozený od Plotní ulice zdá pravděpodobnější. Také vzhledem k tomu, že i ve vyslovené německé verzi mělo podobu Plotno a ne Plattno, i když připouštím, že v brněnské stejně jako vídeňské hovorové němčině se výslovnost samohlásky a dale slyšet téměř jako o, stejně jako samohlásky u jako o. Chybí nám práce zaznamenávající stav této mluvy před první světovou válkou, Nováček jen ve slovníčku uvádí termín "šipl" = plotník (z r. 1907-8) bez udání pramene. Neříká, kdy a kde se začalo říkat plotna, plotník. Žel literárních záznamů o tomto jazykovém jevu je minimum, neboť zůstával stranou zájmu německých i českých filologů v samotném Brně.

Zatímco v mém výkladu je ohniskem Plotny trojúhelník ulic Plotní-Křídlovická, Dornych a Křenová a tím je koncentrován na argot galérky a lumpenproletářské spodiny v této oblasti za vliaduktem nádraží, v Nováčkově pojetí je pojem plotny mnohem širší. Zahrnuje do Plotny a mezi plotníky i českou periferii v Židenicích, Husovicích, a dokonce v ryze českém Králově poli, kde musí konstatovat, že tamní mluva je v mnohém podstatně odlišná. Směšuje slang dělnické mládeže z českých předměstí a plotnáčtinou a to je po mém soudu chybné, byť samozřejmě různé obraty a termíny i sem z pravé Plotny pronikaly. "Partiže" - brněnsky parta - byla v každé kolonii, ale nepovažuji za správné na ni vztahovat pojem Plotna, plotník. Proti situaci za II. světové války, kdy jsem se s Plotnou seznámil já a kdy ji lze dosti přesně situovat do uvedeného trojúhelníku za nádražím, mohla ve

dvacátých letech být do ní zahrnuta i "šmálka" (kolonie býv. továrny Schmall na místech, kde dnes stojí hotel Continental) a tzv. Obrcéř (Oberzeille - horní část ulice Cejl k ulici Francouzské). Ty byly později sasanovány a rozhodně už k Plotně nemohou být počítány. Zatímco situace v severních českých předměstích je jazykově dost jasná, mnohem méně podkladů máme o situaci jižních německých předměstí (Kummrowitz=Komařov, Gerspitz=Heršpice, Nennowitz=Br. Ivanovice), kde vliv plotnáčtiny musel být mnohem výraznější než na české periferii.

Autor sám uvádí jako hlavní pramen svých excerpce materiálu policejního ředitelství v Brně, a to zřejmě protokoly sepsované českými policisty. Po 1. světové válce do Brna, které ztratilo svůj násilně udržovaný ráz většinou německého města, přišli noví čeští úředníci, kteří neznali dobře zvláštnosti brněnské mluvy v jejím českém, německém i plotnácky smíšeném znění a mnoho nevěděli ani o moravských nářečích, zejména hanáckém a slováckém. Takže jejich záznamy nejsou vždy dobrým fonetickým zápisem toho, co slyšeli, jak o tom svědčí ve slovníku termín "bejt" místo typicky brněnského "bét" ap. Pokud přišli, jako zřejmě sám Nováček, z Prahy a setkali se s výrazy známými z mluvy pražské galérky, přisuzují je pronikání pražského vlivu, což je velmi sporné třeba u slova fízl, což je běžný výraz hovorové němčiny (Fiesel), stejně jako dej bacha (gib echt nebo Obacht!). Takže ty pronikly do brněnské mluvy přímo z řeči brněnských Němců a nemusely být přenášeny z Prahy.

Stejně tak neznalost moravských dialektů svádí autora k dedukcím dosti násilným, když ve slovníčku u slova jebat usuzuje na ruský vliv, ač mnohem pravděpodobnější je vliv moravsko-slovácký. Řezník a uzenář na Náměstí svobody pan Jebavý by se divil, že jeho jméno je ruské, stejně jako mnozí Jabáckové dosud figurující v brněnském telefonním seznamu.

Abych navázal na svůj výklad v předchozím článku, zastavím se u obrátů, které jsem uváděl za příklad toho, jak plotnáčtina ovlivnila muklovský hantes čili vězeňskou mluvu. V Nováčkově slovníčku je řečeno: Mukl=chláp, pak nadávka (z něm.). Palí=ztratit se z parády, utéci, z něm. palisie-

ren. Vozzák=zrádce, vomezvat, vomez=prozradit - tedy bez udání původu. Přitom ve vlastním textu v ukázkách brněnské hantýrky čteme: "Žádné bomzi! Jen žádné bōdu na nás. S takové flignó na nás nechoďte, vy kchéli... Nebomzuju, páni, vyfásl akorát tři metry a u sōdu jim řekl, že je to krešn, to že si vedkróti kepeňó v putynce na brunešku" (žádný podfuk, jen žádnou boudu na nás. S takovým podfukem na nás nechoďte, vy moučkové... Nekecám, páni, vyfásl akorát tři měsíce a u soudu řekl, že to je dobrý, to že si odkroutí i s hlavou ve škopku na záchoďě). Na rozdíl od slovníčku tedy v záznamu je bomz, bomzovat ve smyslu anou uvedeném, ale přes nepřesný záznam se souhláskou y na počátku je ve slovníčku již zaznamenán i posunutý význam udeveč, práskač. Chybí poukaz na původ z něm. slova bumsen=bušit (ale v brněnské němčině i v sexuálním smyslu jako pražské opíchat).

Filcet=šacovat, také: filcovat, z něm. filzen=ohmatávat, sahat pod sukně, čili i u tohoto termínu muklovského hanteseu je plotnácký původ jasný, i když v němčině jej lze spíše odvodit od obratu Filzlause suchen, hledat munky neboli filcky. Další příklad významových posunů: filcovat v plotnáčtině spíše původně opsaný výraz pro petting, ve vězenské mluvě pro osobní příp. i jinou prohlídku s hledáním závažných předmětů u vězně či na jeho cele.

Fetingr=opilec, fet=opilý, fetovat=chlastat, z toho posunem významu ve vězenské mluvě již užíváť drog, užívání drog.

Zdaleka ne všechny plotnácké výrazy přetrvaly svou dobu a mnohé opravdu neudělaly přívalu českého živilu do Brna po první i druhé světové válce. Tím část těchto výrazů ustoupila nebo aspoň zakrněla a udržuje se už jen v povědomí starší generace. Majlont (z něm. názvu ital. města Milano=Milano) jako výraz pro bohatství je už zcela ojedinělý, stejně jako lejvont (Leinwand=plátno) pro vyjádření blaha - je to lajvont. Surm - nadávka pro venkovana je zřídka-vá, frank - čestně lze málokdy slyšet, cén, cének (Zahn=zub) vytahovačnému už málokdo řekne. Ještě kiloš, kilka, kilián (Kühl=chladno) je dosti obvyklé. Čech pro podnik pochybné pověsti použije zřídka kdo, spíše řekne pajzl.

I když vlivem rodinného zázemí a zčásti i vlivem poslechu vídeňské televize je znalost němčiny v Brně i u mladé generace lepší než asi v Praze, přece jen bych si netroufl tvrdit, že dnes každý mladý člověk by rozuměl tomuto pěvku z předválečné Plotny:

Salome, mach kajn šné
na moje portmoné,
já nesu na tebe zvědavé
typlyj, než tě zbalí kónavé
Salome, mach kajn šné

neska se štrencnu nio nebude (50-51)

Nováček uvádí příklady toho, jak i tato mluva se dala před policií zašifrovat po vzoru mezinárodní Gaunersprache. Tak v plotnáčtině obvyklé varování: "Kóme typlovat, há de" (koukej zmizet, jde policajt), kterému by mimo Brno nikdo nerozuměl, šlo ještě více zatemnit vsuvkami fa, rga, en, takže pak by to znělo Kófamérge tyfaplergavatfa háfa derga nebo jinak Kóeméan tyenploovaten héen deon.

Když už jsem tedy "šal na pajtl" (krást cizí ovoce) k Nováčkovi, chtěl bych sase upozornit na to, že jeho slovníček při poměrné bohatosti nashromážděných výrazů (str. 59-74) přece jen je poanamenán neujasněností pojmu Plotny a plotnáčtiny. Uvedu to na shromážděných výrazech pro nejfrekventovanější pojem v celém slovníku, jak jinak u plotnáků než coitus. Uvádí nejdříve německé termíny: vögeln, pudern, fioken, rammeln, bimsen, petschieren, stemmen (chybí mu brněnský tvar bumsen). Pak má dlouhou řadu výrazů pro totéž v plotnáčtině: blombovat, nabřásit si buca (penis) vo kanál, fenstrlíkovat, hodit si ruksakem, nabórat šamotku, nabórat kachle (varlata), piblovat (bügeln=žehlit), rulmovat, rulmčít (z vídeňského rammeln) sajřčít, šarnenót si, viklat, viksovat, vochlovat. Slovníček obsahuje i další výrazy k témuž, které do plotnáčtiny nepatří a jsou převzaty z moravských nářečí do češtiny a běžně používány v různých jazykových pásmech: bét u toho, drbat, klátit, mastit, vamastit, jobat, šóstat, vrzat.

Jak na závěr svého slovníku dr. Nováček aprávně uvažl: "Hantýrka brněnské Plotny žije a zůstává pouze v Brně. Málo-

kde ji rozumí a hlavně málokdo ji zná. To je nejpádňější důvod, proč byla prezírána." Končil sice svůj závěr v čase minulém, ale neméně to platilo i potom a vlastně až do našich dnů. A odejdou-li pamětníci těch dob, stane se blábollem pro budoucí pokolení, protože je to mluva téměř bez písemných textů. Je zásluhou dr. Nováčka, přes leckteré né výtky, že ji zachytil, tak jak dovedl, ve svých textech. Zachoval tak svědectví, které bude i v budoucnu pomáhat zjišťovat původ různých obrátů v brněnském slangu.

(Praha duben 1986)

Milan Měhl

P.S. - Ten kufr mi nedá spát. U Nováčka je ve slovníku znamenáno Kufrář=chlapík, chlap (str. 65). Lze předpokládat, že tato podoba již počestěná měla u plotňáků s převáženě německým jazykovým zážením spíše podobu kufr. Teď už by zbývalo jen vysledovat, jakým významovým posunem se dostala do studentského slangu, kde se z chlape či chlapíka stal ředitel. Chtělo by to ještě najít nějakého Nováčka o vídeňském slangu a argotu. Až se najde, bude záhada vyjasněna beze zbytku.

DISKUSE

S p o r t ř í d o k t o r á o D o b r o s a K r á s u

Nech té své ničemné dřiny, vědyť Parnas není
nučná síň harému, tím méně vchod do vězení!

A. S. Puškin

Poslání censorovi

(1822)

Rozsáhlý spor, který se rozvinul o Pelcevy Děti ráje (jde o část knihy "... a bude hůř" otištěnou ve Svědectví 72, 1984, román vydalo nakladatelství Index v Kolíně n.R. v r. 1985), je sporem velmi komplikovaným, a omezíme se proto jen na jeho část. Předtím bychom rádi uvedli zkušenost s filmem, který v létě 1986 uvedla západoněmecká televize ZDF. Domníváme se totiž, že tato zkušenost se dotýká téměř všech momentů té části sporu, kterou chceme analyzovat, a může nám proto pomoci orientovat se v něm. Byl to film My děti ze stanice ZOO, který byl natočen podle knihy téhož názvu vydané v MHR v r. 1978 a představené též českému čtenáři v recenzi a ukázkami ve Světové literatuře č. 6, r. 1982. Tento hraný film zapůsobil na české diváky málo obeznámené s problematikou tvrdých drog otřesným dojmem. Avšak divák, který četl české ukázky ve SL, tedy text - záznam vyprávění (podle magnetofonového pásku), musel konstatovat, že fakta byla ve filmu proti předloze zmírněna, že nebylo ani naznačeno rodinné a sociální pozadí hrdinky příběhu, a že tak byla odsunuta otázka, kdo je viníkem. Některé aspekty příběhu byly tudíž potlačeny a rozvíjen byl jiný, totiž filmový příběh, který posobil o to nelehavěji, oč méně faktických údajů jsme měli k dispozici. Náhodný obrat v příběhu dívky, která ve 14 letech propadá heroinu, se diváků dotýkal právě pro nedostatek faktických údajů. Čtenář původního vyprávění nemohl při sledování filmu posun tohoto "zpracování" nezaznamenat; měl za to, že sleduje hraný film podle enoho dokumentárního záznamu. Po promítnutí filmu se situace zásadně změnila (anebo mohla změnit). V knize je zmíněno, že Christiana se podrobila léčbě. To také uvala televizní hlasatelka - ale dodala, že po několika letech abstinence se dívka opět nachází v léčení pro abusns téže drogy. Tato zpráva následovala po ujištění, že film neměl být návodem k podobným praktikám, a pro ty, kteří se snad na podobné cestě ocitli, byla odenámena adresa protidrogové poradny. Tyto hlasatelkou uvedené souvislosti podle našeho názoru zcela proměnily situaci jak filmového diváka, tak čtenáře původního textu. To,

co se stalo a co bylo v knise jen popsáno a ve filmu podle knihy zahráno, mělo náhle platnost toho, co jest - nešlo už o filmový příběh podle vyprávění a skutečnosti. Filmový příběh byl náhle propojen se skutečností a tato proměna byla pro diváka příležitostí uvědomit si v plné míře otřesenost "příběhu".

(II)

Vsápětí uvidíme, jak souvislosti, které vyvstaly v divácké zkušenosti příběhu podle skutečnosti, jsou také souvislostmi, na nichž stojí spor tří diskutujících, od nichž bychom očekávali, že osvětlí problematiku v celé hloubce - tak tomu přece má být u lidí vzdělaných, zvláště když se a jejich jménem pojí titul doktor, a to obzvláště tehdy, byl-li připojen v dobách, kdy ještě vzdělanost existovala.

Vcelku řečeno hájí dr. Bendy (v článku Když někomu přeskočilo, Vekno č. 9, r. 1985) Jana Palce proti dr. Preisnerovi (Svědectví 75) a dr. Sviták (Šmejda z andrgraundu, Právo lidu 4/85, fonetický pravopis autor volí sáměrně) pak Palce a celý underground především napadá. Je tu však a jeden aspekt více, než jsme abledali v popisu naší divácké situace - nechybí tu otázka po viníku (otázku lýchvy smínila hlasatelka a také naši autoři se jí dotýkají). Všichni tři autoři se shodují v tom, že bystrý pozorovatel musí v naší společnosti spatřit především zlo. Menší shoda však panuje v tom, kdo za to zlo nese vinu a jak najít cestu k Dobru. Jako východiško našich úvah bychom chtěli nejprve konfrontovat názory našich tří autorů, pokud jde o tuto jistě nikoliv nevýznamnou otázku. Dr. Bendy vidí viníka jednoznačně na základě analogie:

Je tu líčena komunita většinou mladých lidí, kteří žijí epósbem prostým všech perspektiv. Očí bytestně, že tam, kde žijí, není žádná perspektiva ani pro společnost, ani pro nikoho osobně. Reagují na to zoufělým způsobem. Jejich lidskost je hluboce zdeptána, jsou absolutně deklasováni, dobrovolně pauperizováni, je to v pravém slova smyslu lumpenproletariát. Když před více než 160 lety Bedřich Engels zjistil analogické poměry v průmyslovém ghettu tehdejšího Manchesteru, neváhal označit skutečného viníka.

Podle dr. Bendyho proto nikoliv menicheismus, jak soudí dr. Preisner, ale "anglická vládnoucí třída" jsou viníkem

v Engelsově příkladě a analogicky není viníkem v naší zemi manicheismus, ale třída zde vládnoucí. Obětem u nás prý nepomůže ani "kostel... ani rudá hvězda", nýbrž jen "solidarita psanců", a proto dr. Bondy vidí v Pelcových hrdínech ty, kteří "hledají prostor svobody" a dílo pak považuje za "umělecky zvládnutou výpověď".

Ve srovnání s dr. Bondym, který aspoň uvádí, že máme "40 let Gulag", toho dr. Preisner o naší zemi ví dost málo - zmiňuje pouze ministerstvo vnitra, a to hned dvakrát:

- (1) Nepochybují o tom, že anketu /rozuměj: čtenářskou anketu Svobodné Evropy, rak/ sleduje pražské ministerstvo vnitra.
- (2) Pelcův "text" si s požitkem a zadostiučiněním přečtou nepochybně všichni tajemníci ministerstva vnitra... se zadostiučiněním proto, že si s úlevou uvědomí, že tyhle "děti ráje" přesně odpovídají programu výchovy k totalitárnímu poddanství: že jsou to lidská stvoření neschopná vyvinout jakýkoli účinný odpor k totalitárnímu systému, předobrazy "nového člověka" komunismu.

Tam, kde dr. Bondy vidí hledání svobody, shledává dr. Preisner vítězství systému nad svobodou těch, kteří jsou svou "dobrovolnou pauperizací" spoluvinní (a samotný Pelcův text shledává dr. P. "nestoudným"). Uvidíme, že také podle dr. Svitáka za náš současný stav nese spoluzodpovědnost "underground".

Kde systém zvítězil, je odpor těžký. Otázka účinného odporu, zmiňovaná dr. Preisnerem, je dotčena také dr. Svitákem:

Pokud nebude přetržena pupeční šňůra undergraundu a kritikou byrokratické diktatury... pak bude stále pózo-
vat falešné vědomí undergraundu jako náhrada účinného odporu a znemožňovat, abychom viděli narkomany, parazity a cyniky jako to, co opravdu jsou.

Ale bohužel nikdo ze tří autorů neuvádí metody účinného odporu tak jasně jako viníky za současný stav. Dr. Bondy něco očekává od studia marxismu, dr. Sviták mládeži radí, aby neemigrovala ("Zůstaňte doma, to je to nejhorší, co můžete Husákovi provést!") a dr. Preisner neposkytuje rady žádné.

Autory byl nalezen trojí viník: vládnoucí třída, gnosticko-manichejský syndrom a underground. Málo času věnovali autoři rozvinutí myšlenky účinného odporu. Možná ale, že doktorům řešit takový úkol ani nepřísluší. Všimneme si

podrobněji jejich postoje vůči Pelcovu textu. Vždyť doktor má vždy blíže k textu než ke skutečnosti! Tak v oboru, který jim přísluší, zjistíme, jakou analýzu účinného odporu jsme od nich mohli očekávat, a budeme tudíž moci posoudit též jejich kompetenci v označování viníků.

(III)

Dr. Bondy ve svém článku ve Vokně vznáší proti výpovědi doktora Preisnera základní námitku, že v případě Jana Pelce jde o literaturu faktu. Avšak dr. Preisner na Poleův "text" (uvodovky jsou indexem ironie dr. P.) hledí nikoliv jako na literaturu, ale jako na návod k životu:

Poleův "text" není totiž... pouhá literatura, nýbrž kombinatorika věcného popisu reálné praxe a návodu k následování.

Tím máme před sebou již dva aspekty z nešeho výchozího příkladu: u dr. Bondyho odkaz ke skutečnosti (k tomu, co je), u dr. Preisnera možnost nápodoby (odkaz k tomu, co bude).

Dr. Sviták naproti tomu svůj výklad vede z pozice "co se stalo". Zejímá ho "skutečnost sama, no její obraz".

A jelikož dr. Sviták Pelcův text nesajímá jako literaturu, chceme se jeho článkem zabývat jako prvním, protože jeho závěry budeme zřejmě moci nejnázve sledovat:

Možná, že je Jan Pelc největší autor století, ale když dostanu veršovanou výhrůžku, že mi někde zlomí vaz, pak naberu zkoumat metrum a styl, ale obsah sdělení. Jen literární kritik bude zaujat formou, skladbou a originalitou myšlenky...

Tedy, co se stalo? Kdo a co dr. Svitákovi poslal? Podle obsahu sdělení je značně obrazný: exkrementy, střevní plyny, nadýmání, kanalizační závaty, zápach - to vše jako charakteristiky "andrgraundu". Odesílatel za všechny: Jen Pelc. Návrh dr. Svitáka na léčbu: "Nechat šmejď v klidu hnit."

Doktor Sviták soudí, že z Pelcova textu lze skutečnost získat jaksi rovnou - a proto mu jde "rovnou" o to, co z textu "vane" (viz výše uvedený rejstřík v předchozím odstavci). Od Pelcova textu jako literárního díla dr. Sviták odhlíží, ale nicméně ho jako literární dílo a kulturní výtvor hodnotí, a to na základě toho, co Pelcovo literární dílo odráží (co z něho vane). A protože odrážena skuteč-

nost (onen zdroj vanutí) dr. Svitákoví nevoní, je i dílo vyřízeno, ba smeteno. To je ale postup poněkud neobvyklý v tradici humanismu, ke kterému se dr. Sviták hlásí.

Ne právě doktorský se projevil dr. Sviták i ve svém mytu o Českých Budějovicích. Co se stalo v Českých Budějovicích? Za první tam po první válce TGM řekl: "Nebát se a nekrást!" a za druhé v Českých Budějovicích "děti ráje" popudily místní občany "čuráním do sklenic od piva". Článek vrcholí odkazem k TGM a ČB takto:

Když TGM přijel po válce poprvé do Českých Budějovic, řekl tam památná slova: "Nebát se a nekrást!" Dnes je taková výzva krajně nečasová, protože zastrášení lidé věří spíše opaku: "Kdo nekrade, okrádá svou rodinu."

Za sebe mohu jen říci, že jsem věřil a stále věřím v hodnoty socialismu, demokracie, osobnosti, humanismu, tradicionalismu, Evropy, vědy a umění, tedy v pravý opak hodnot nihilismu, anarchismu, saskismu, destrukce, drog a debilního antikomunismu, jenž sálá a exilového andrgraundu jako parafasistické květy nové pravice, "bojovníci s bolševikem" keprolálií slov, fekáliemi nové imaginace, životním stylem uvědomělých narkomanů a názory ortodoxních parazitů. Jen bezpáteřný, to jest liberální vrtichvěst v nich může vidět budoucnost a naději národa. Ať mi není dvacet, chce se mi z nich zvracet.

Uvedli jsme in extenso tento citát, protože bychom si rádi povšimli jeho souvislosti se skrytou sylogistickou stavbou stati. Již jsme zmínili, že dr. Sviták připomíná ČB také v souvislosti s "andrgraundem" - tedy ČB uvádí celkem dvakrát, jednou s heslem nezastrášených, k nimž náleží i on sám, a podruhé s rockovým koncertem, z něhož se stalo "politikum". Středním členem sylogismu jsou tedy České Budějovice. Přes ně náš humanista rafinovaně spojuje český "andrgraund" a heslem o rozkrádání. Jinak si postavení Českých Budějovic nedovedeme vysvětlit. Jenže v Dětech ráje, resp. v textu uveřejněném ve Svědectví, jsme o krádežích nic nečetli - nebo má dr. Sviták na mysli kanape z opuštěné boudy? A Felcovi hrdinové nemají rodiny, jeden, který ji založil, mluví podobně jako dr. Sviták. Není také bez zajímavosti, že Olínova sestra říká přesně totéž, co náš doktor:

Proto vy jste tak nešťastný, věčně vožralí, smějete se normálním lidem, ale přitom jim závidíte, když už

nie, tak aspoň tu lásku. Podívejte se na sebe, co jste - chudáci, ubožáci, pivní žoky, který se na nic jiného nezmůže než na vopisi a na nadávky na režim, kterej vás prej skazil, jak říkáš, ale houby vás aka-il, vy byste byli stejně ubohý za jakýhokoli režimu, vám to tedy vlastně moc vyhovuje, aspoň to máte čím vokecat, blbci. Za všechno může voni - vy, vy...

Ale dr. Sviták tento hlas z naší sovětizované pustiny ne-saslechl, jinak by se totiž musel zamyslet, kterak se tento názor, tolik se kryjící s jeho vlastním, mohl v rámci kritizovaného "Šmejdu" vůbec objevit.

Dr. Sviták je pro nás ve svém výsledném soudu příkladem přístupu nečtoucího. Nic v něm totiž nenasvědčuje tomu, že by dr. Sviták text Jana Pelece četl. Spíše přenesl schéma kalifornské kontrakultury na český underground - - protože i u Pelece se pije pivo a fetuje. Uniklo ovšem dr. Svitákovi, že hrdina Olin v restauraci u Boučka píše své sestře slohové cvičení - snad to není tudíž s pohrdáním vzděláním v undergroundu tak vážné.

Není-li dr. Sviták doktorem čtoucím, o to více vyniká v obviněních po způsobu svého výkladu událostí v ČB. Ale dr. Sviták se nám nezdá vhodným rozhodčím v otázce národní ustrašenosti. Jeho nebojácnost se jeví dosti nekompetentní. Můžeme jen litovat, že svého poklidného prostředí, rušeného jen pojišťovacími agenty a řad bývalých "hipířů", nevyužil k průzkumu učenějších otázek, než je poskytnutý popis naší mimoliterární "andrgraundové" situace v kanalizačních (přesněji kanálnických) termínech.

(IV)

Samozřejmě bývá v dílech krásného písemnictví využíváno možnosti, kterou dr. Sviták u Jana Pelece nepřipouští, totiž poznamenat, že podobnost se skutečností je čistě náhodná (takovou poznámku by patrně Pelece musel uvést, kdyby chtěl knihu vydat v Československu). Jelikož Pelecův text takovou poznámkou opatřen není, může si zjednat vztah textu ke skutečnosti čtenář sám. Z našich tří čtenářů postupoval v tomto ohledu důsledně pouze dr. Bondy, kterého výsledek jeho šetření posléze vede k tvrzení, že máme co činit s literaturou faktů:

Sám jsem nevěřil nad Dětní ráje vlastním očím. Tehle že je dnes možné? Ale informoval jsem se u věrohodných přátel a ti mi potvrdili, že v textu není nic nadčasného, že to je skutečnost, ba každodennost určité vrstvy mládeže, zvláště tam na severu Těch. Tím větší je ovšem Pelcova zásluha i jeho umělecká dovednost.

Tedy: popisované události se opravdu odehrály, a jde-li tedy v Pelcově textu o literaturu, pak, uzavírá dr. Bondy, o její speciální druh, totiž o literaturu faktu.

Zatímco dr. Bondy dále hájí odkazem ke skutečnosti (ke skutečnosti stávající), nepovažuje takové spojení dr. Preisner se primárně důležité, a pokud nějaký odkaz vidí, tak ke skutečnosti, která nastane aplikací textu jako návodu. Dr. Bondy Pelcov text chápe jako doklad toho, co je (a ověřil si to), dr. Preisner zčásti se popis toho, co je, ale hlavně jako výzvu k tomu, co ještě není.

Vidíme, že tu jde vlastně o zmatení klasického rozlišení Aristoteleova, podle kterého je literatura o tom, co by se stát mohlo, a historie o tom, co se stalo. Ale ani jeden z doktorů, to musíme s politováním konstatovat, si nepoložil otázku po onom mezním případě literatury, kterému se říká literatura faktu (literatura o tom, co se stalo).

(V)

To je základní otázka, které se spor našich doktorů týká. Viděli jsme, že ani třetí doktor, dr. Sviták, důležitost této otázky nevidí, protože se zabývá výhradně tím, co se (a co se mu) stalo. Tedy žádný z našich doktorů si neklade otázku po souvislosti toho, co se stalo, s tím, co se stát mohlo, a tím, co jako stavěl se bylo popsáno v literárním díle. Kdyby byl opak pravdou, kdyby se naši doktoři přeli o to, co je literatura, co je literatura faktu a popis faktů a co je návod, věnovali by se činnosti, která by k jejich doktorství náležela - museli by ovšem nolenovolens odhlédnout od svých citů a fascinace (československým Gulagem, sexem a Českými Budějovicemi).

Naši doktoři si ovšem otázku po působivosti Pelcova textu nepoložili, a přitom je mimo pochybnost, že na všechny tři text zapůsobil. Je třeba se ptát, z čeho ona působivost Pelcova textu pochází, a ne se pouze rozhořčovat nad tím, že jeden časopis část textu otiskl, popř. nad tím,

že se text umístil na předním místě v čtenářské anketě Svobodné Evropy. Cesta k řešení sporu dle našeho názoru vede přes úvahu o specifické působnosti literatury faktu a vše napovídá tomu, že ne jako pouhou literaturu, ale jako literaturu faktu četli Pelcův text všichni tři doktoři. Působivost literatury faktu spočívá dle našeho názoru v tom, že tato literatura v sobě spojuje ono "co by se stát mohlo" s tím, "co se stalo". Ono "co by se stát mohlo" znamená odkrývání možností pro lidské jednání, nikoliv snad jen toho, co člověk může činit, ale co se mu (když se příslušně bude chovat) může odkrýt. Tak to říká známá Aristotelova definice umění jako mimesis tes praxeos. Oba doktoři ze zahraničí asi ihned odpovědí, že by bylo lépe některé možnosti nechat zakryté, to znamená, že Pelc měl raději psát o něčem jiném. Jenže působivost Pelcova textu nepochází z odkrytí možností (ačkoliv nechtěl dr. Bendy věřit svému zraku) jako možností neznámých, ale jako literární odkrytí možností v tom, co se stalo. Skutečně se udávající události pak mají nadčasový smysl. To je charakteristické pro každou literaturu faktu, bez rozdílu jaké je úrovně, tedy bez ohledu na její literární kvality (zajímá nás nyní, v jaké dimenzi se literatura faktu pohybuje). V literatuře faktu jde o přítomnost toho, co se událo skutečně, ale tato přítomnost je přítomností nadakutěnou právě proto, že tu není něco přítomno jen znovu a přítom nejde o pouhý fakt. Říká-li Sallustius o mýtu, že je tím, co se nikdy neudálo, ale jest stále, pak v literatuře faktu máme jiné, ba působivější přítomnost. Ono "jest stále" tu platí, ale s tím dodatkem, že to, co jest, se skutečně stalo. Máme tu tedy co činit se skutečností naléhavější, než je mýtus, právě proto, že je tu moment faktické skutečnosti, té skutečnosti, která se stala. Ale není na libovůli autora, aby založil faktičnost té skutečnosti, která nastala (jako snad může zakládat tu skutečnost, která by mohla nastat, a to na základě rozvíjení vlastní imaginace). Na faktičnost je odkázán. A proč ji tedy "zpracovává"? Protože v ní hledává onu silnější přítomnost, kterou ovšem sám sobě jako takevou předvede a pro sebe získá svým dílem. Je to tedy "jeho" dílo? Ani historik, který vlastně formou souvislého a sýsluplného příběhu rekapituluje historické dění,

nemůže říci, že je autorem příběhu. I když mu budeme ukazovat, že tzv. fakta jsou konstituována jeho přístupem a pojetím, odmítne se považovat za autora příběhu. Ano, fakta snad ustavuje historik, ale nikoliv faktičnost, a v literatuře faktu máme před sebou faktičnost těch fakt, nikoliv jen fakta, protože v oné dimenzi "stát se mohlo" je faktičnost jako taková povýšena do dimenze "mohlo se stát" právě proto, že se již stalo. Příběh historie a příběh literatury faktu se tudíž nekryjí.

Toto jsou otázky, které by se měly blíže prozkoumat, jinak spíše doktorů bude málo doktorským. Vždyť teprve pak by kupř. mohli rozhodnout, zda jde u J. Pelce o literaturu faktu. Ale jak ji poznat? Jaké musí být splněny podmínky, abychom literární dílo mohli identifikovat jako literaturu faktu? Stačí se zeptat přátel, zda se na severu Čech něco takového děje? Nechtěl nám spíše Pelt poskytnout literární dílo, když v jeho textu nejsou žádná data, jen něco místních údajů? Je možné psát literaturu faktu o tak široce vymezené periodě, jako jsou např. sedmdesátá či osmdesátá léta? A přesto se domníváme, že působivost Pelcova textu na ony tři doktory byla působností literatury faktu - ale možná za to mohou oni tři čtenáři sami. Ve větší nebo menší míře četli tu knihu a povědomí. Že se tedy popisuje to, co se v Československu odehrávalo či odehrává - a dělí se pak dle toho, zda je zajímavá jen popis událostí, anebo také apelativní ráz textu.

(VI)

Ale dokonce i tehdy, kdybychom nechápali Pelcův text jako literaturu faktu, ale jako "pouhou" literaturu, měl by se dr. Preisner sám sebe zeptat, odkud ta působivost a odkud charakter návodu. Jak se ono "mohlo" může změnit v "mělo by se"? Otázku, zda dílo volá po nápodobě, lze ovšem klást i u díla historického a samozřejmě též u literatury faktu (vzpomeňme výše uvedený komentář o návodu po promítnutí Děti ze ZOO). Co je předpokladem nápodoby a co je to nápodoba - potřebuje nápodoba návod a jaký musí být návod, aby byl skutečně návodem prováděným?

Ona Aristotelova mimésis nápodobou není, je to spíše předvedení možnosti lidského jednání a chování, tedy nikoliv opakování - jako tanec, který mezi mimetická umění Aristoteles zahrnuje, neopakuje, ale předvádí. Ty předváděné možnosti jsou jako takové ukazovány ve smyslu nadčasovém nebo ve smyslu času díla, Ale dr. Preisner má na mysli nápodobu jako opakování toho, co je popsáno v daném textu. Otázka, jak jsme již výše řekli, zní: Čím a odkud se bere, že to, co návodem není, se jím stává? Aby se dílo literární či historické mohlo stát předmětem nápodoby, musí do hry vstoupit další faktory, a ty naši doktoři správně hledají ve skutečnosti, a nikoliv v díle - pak se ovšem k Pelcovu dílu přestávají vyjadřovat.

V zásadě musíme s Aristotelem říci, že literatura a umění možnosti otevírá, ale v modu estetické přítomnosti, tedy nikoliv v modu toho, co je, ani v modu toho, co být má. Je nutno z estetické dimenze vystoupit do dimenze jiné, aby se umělecké literární dílo stalo návodem, a tehdy, když se stává návodem, již není uměleckým dílem. Krajní či mezní případ tvoří právě literatura faktu - to, co se stalo, je předváděno v modu "co by se stát mohlo". Zde je to s estetickou skutečností složitější, ale opět tu nenalézáme stopu po návodu.

Jako návod může posloužit často i to, co návodem není - ale stává se jím pro nedostatek skutečných návodů. Je-li ovšem návodů více, lze sledovat preference a její důvody. Jedním z kritérií preference může být rozličná apelativnost či přitažlivost jednotlivých literárních žánrů, pokud by volba měla nastat jen mezi nimi. Snažíme se vyložit, že pokud by Pelcův text byl literaturou faktu, pak by jeho apelativnost byla značná a tím by byla vysvětlena i základní stránka rozhořčení dr. Preisnera. Jinou otázkou je, že kniha obsahující vhodné návody nemusí ještě být uměleckým literárním dílem. A naopak vzít umělecké literární dílo jako návod znamená odhlédnout od jeho uměleckého charakteru. Jestliže dr. Preisner považuje všechnu literaturu za návod, pak stojí před starou otázkou, co si počít s cizoložstvím v Homérových eposech. Proto se nám velmi zdá, že anketa Svobodné Evropy sotva "obráží neblahou situací čes-

ke kultury", to spíše výtky dr. Preisnera chrání povreční tazatelství některých českých doktorů. Zatímco např. Solženicyn tvrdí, že "umění... ztělesňuje zkušenost, kterou udělali jiní a dovoluje člověku přisvojit si ji jako svou vlastní", je pro dr. Preisnera zkušenost takto učiněná návodem, tedy pokynem k opakování - ale čeho? Jednání, anebo jen té zkušenosti, kterou autor zformoval?

Je zarážející, jak se dr. Preisner v každém svém článku hlásí ke křesťanství, a přitom nedává hrdinům Felcových textů vůbec žádnou naději ke konverzi. Katolíkem se zřejmě musí člověk narodit a nesmí respektovat jinou zkušenost než tu svoji - tak se to jeví ve výkladech dr. Preisnera. Pak je ovšem umění v Solženicynově smyslu zbytečné.

(VII)

Co ukázal spor tří doktorů? Že je veden nevěcnými prostředky. Jediný postřeh, který mohl někdo uvést do věcných souvislostí, byla poznámka doktora Bondyho, že v Felcově případě jde, či šlo bychem, může jít o literaturu faktu. Zdá se, že naši doktoři Felcov text jako literaturu faktu četli, zvláště doktoři Bondy a Preisner, a odtud lze vysvětlit specifickou působnost textu na ně. Ale svou zkušenost čtení doktoři neanalyzují, nýbrž začínají hned diskutovat o charakteru naší skutečnosti (Gulag kontra mani-chejský pansexualismus). Doktoři tak propásli svou příležitost, protože se nezamysleli nad kritérii toho, co pro ně z textu učinilo literaturu faktu a její působností. Místo toho dr. Preisner přejde ke schématu návodu a tím se stýká s dr. Svitákem, který si navíc plete skutečnost s kulturou, skutečnost reálného socialismu s literaturou. Dr. Sviták však za oběma kolegy Preisnerem a Bondym značně zaostává v tom, že pro něj působnost Felcova textu pochází z valné části z té okolnosti, že mu exilový časopis věnoval pozornost (a pouze z toho - dr. Preisner sice sdílí totéž znechucení, ale navíc má myšlenku návodu). Dr. Sviták je spíše sociologem kultury, jemuž jsou díla jen dokladem, dokumentem, nikoliv literaturou. Dokladem toho, co se stalo v Českých Budějovicích.

Souhrnně řečeno četli naši doktoři Pelcův text jako literaturu faktu - jen tak lze vysvětlit jejich ohromení, ale nic nenasvědčuje tomu, že Děti ráje do tohoto řádu patří. Místo toho, aby se naši doktoři pokusili rekonstruovat, jak text četli a co svým čtením spolutavili, zabývají se okolnostmi a mj. vyšetřují viníka, který za tyto okolnosti odpovídá. Z poznámek utroušených k obecnému tématu vztahu literatury a života (otázka návozu atd.) lze soudit, že si naši doktoři vlastně nekladou vůbec žádné otázky, nýbrž jen vynášejí soudy.

Účastníky ankety Svobodné Evropy zajímal Pelcův text jako literatura, naše doktory nikoliv. Úporné snaha doktorů nalézt toho, kdo odpovídá za neblahý stav naší společnosti, je sympatická, ale doktorské výroky o vinících a spoluvinících nemají patřičnou váhu. Základní otázky svého přístupu k Pelcovu textu a k okolnostem jeho vzniku totiž naši doktoři nedokázali sformulovat. Spor o Pelce utichá, ale trojitá doktorská skvrna ulpěváí na něm bude patrně zapomenuta později než Pelcovo dílo.

-rak-

F i l o s o f i e , n e b o f i l o z o f i e ?

(VI)

Zastánci důsledné fonologizace pravopisu cizích slov rádi zdůrazňují, jakmile se jen naskytne příležitost, že jejich požadavky jsou plně "v duchu vývojových tendencí" českého pravopisu. A vskutku, eť máme sebevětší výhrady k "vývojové" réterice našich reformistů, nedá se popřít, že je u nás již dlouholetou tradicí psát cizí slova, která se obecně vžila, pravopisem p o ě e š t ě n ý m . Však také o tohle se nikdo přit nehodlá. Bylo by jistě pošetilé, kdybychom se na protest proti reformátorským výstřelkům chtěli šmahem vracet ke starému pravopisu a v rozporu s dáv-

no již vžitými zvyklostmi znovu psát "chauffeur", "paedagog", "silhouette" apod. To, co zde zpochybňujeme, není samotný princip počeštěního pravopisu, nýbrž jen ona "důslednost", s níž jej chtějí někteří reformisté zavádět.

Nejprve se však musíme dohodnout, co vlastně toto "počeštění" má znamenat. Psát cizí slova "českým způsobem" nemůže logicky znamenat nic jiného, než že na ně budeme aplikovat pravopisné principy, jimiž se řídí psaní slov domácích. Avšak český pravopis nelze redukovat na pouhý princip fonologický, křídí se v něm principů vícero - proč bychom tedy měli důsledně uplatňovat jen jeden z nich? Vidíme, že běžné reformistické pojetí, jež prostě ztotožňuje počeštění pravopisu s jeho fonologizací, vyrůstá ze zásadního nedorozumění o povaze českého pravopisu. Říkává se až příliš často, že český pravopis je zbudován na s á k l a - d ě fonologickém. Jistěže; ale to přece neznamená, že by všechno ostatní, krom tohoto základu, bylo jakousi cizorodou příměsí, balastem, který pravopis jenom zbytečně komplikuje a jež by tedy bylo nejlépe vůbec odstranit. Ostatně samo metafora "základu" k takovému zkratkovému úsudku vůbec nevybízí, ba naopak: z faktu, že dům má základy z kamene, přece také nijak nevyplývá, že by nemohl mít stěny z cihel a krov ze dřeva a že by tyto další použité materiály nemohly dobře vyhovovat stavebnímu účelu.

Tradičně se v českém pravopise rozlišují čtyři hlavní zásady: vedle principu fonetického (psaní podle výslovnosti) je to princip etymologický (psaní podle původu slova), analogický (psaní na základě podobnosti s jiným slovem či tvarem téhož slova) a historický (setrvačné psaní podle tradice). Psaní historické přitom může a nemusí být zároveň etymologické a rovněž pravopis analogický může a nemusí být fundován etymologicky. Vzhledem k nesnadnému mnohdy určování všelikých kombinací, které takto mohou vzniknout, je toto rozlišování pravopisných zásad spíše věcí odborného zájmu filologického, pro praktickou potřebu laiků je tento klíč obtížně použitelný. Pro naše účely se lépe hodí novější náhled, zprostředkovaný moderní lingvistikou, kde se celé schéma podstatně zjednodušuje. Necháme-li zatím stranou prvek historický, lze říci, že pravopisný systém češtiny je určen dvěma základními principy: fonologickým a morfe-

logickým. První z nich je funkcionální korektura esteré zásady fonetické; druhý, morfologický způsob psaní (ať už se opírá o etymologii, analogii či obojí zároveň) vyznačuje se tendencí zachovat beze změny grafickou podobu slovních částí slov (kořenů resp. kmenů, předpon, přípon či koncovek). V této perspektivě, jak ukázal přesvědčivě Josef VACHEK (1933), získává většina protifonologických rysů českého pravopisu platné zdůvodnění synchronické, neboť poskytuje "hlubší pohled do morfemické struktury českého jazyka, než by dovedlo uniformisující psaní řídicí se zásadami jen z fonologickými". Pokud jde o vzájemný vztah obou vřídčích principů^{*)}, dochází Vachek k závěru, že "český pravopis, tak jak je dnes, způsobem v zásadě správně posuzuhodným spojuje zřetel k fonologické struktuře češtiny se zřetelem k její struktuře morfemické"; "český pravopis není charakterisován sporem obou grafických principů, /.../ nýbrž naopak zajímavou jejich syntésou, skloubením, jež spojuje výhody obou principů". Morfologické psaní na první pohled osřejmuje strukturní a funkční sounáležitost různých slov a jejich tvarů, kdežto důslednou fonologizací by se tyto souvislosti povážlivě zateznily. Výhody tohoto nefonologického způsobu psaní se ukazují nejen z hlediska vybavovací funkce pravopisu, ale i z širšího hlediska jazykové kultury, neboť se tak, již pouhou grafikou, umožňuje "hlubší porozumění jazyku ze strany mluvčích".

Toto strukturální pojetí českého pravopisu, na jehož vypracování má hlavní podíl Josef Vachek, došlo postupem času všeobecného uznání, takže se s ním dnes můžeme setkat i v populárních příručkách. Není tedy třeba se o něm podrobněji šířit a zdržovat se uváděním příkladů. Tím překvapivější však je skutečnost, že z něho nebyly vyvozeny žádné teoretické důsledky pro psaní cizích slov. Zejména nebyla v nejmenším revidována jednostranná koncepce jejich grafic-

*) Pro zajímavost uveďme, že například polský slavista Baudouin de Courtenay dával v této věci jednoznačně přednost principu morfologickému: "V českém psaní sluší pokládati za pravidlo morfologický princip pravopisu, tj. princip morfologické assimilace (analogie). Princip fonetický projevuje se vůbec jen tehdy, když neodporuje principu shora zmíněnému." (Cituje VACHEK, tamtéž.)

kého "přešťování" i to se dodnes setrvačně chápe jako pouhá fonologizace. A přece je přímo nasmadě, že i zde by bylo účelné aplikovat při kodifikaci pravopisu také princip morfoloický. Funkčnost tohoto grafického principu by se tu specificky projevovала arci jen na rovině lexikální, ale což to není dost? Jistěže pro cizí slova obecně platí, že vesměs nejsou morfoloicky zařaditelná do domácí zásoby slovní; to však neznamená, že by šlo výlučně o izolované, čistě značkové výrazy, mezi nimiž není žádných strukturálních souvislostí. Uvažme jen, jaký obecně kulturní význam má v této oblasti obrovská skupina slov řeckolatinských a jak důležitý je pro správné užívání těchto výrazů právě vzhled do jejich morfoloické stavby. Ovšem, získání takového vzhledu je především otázkou vzdělání. Avšak může-li k tomu přispět již sama grafika těchto slov (aniž se tím, notabene, poruší obecné principy českého pravopisu), proč zamítat takovouto praktickou pomůcku, dnes možná o to užitečnější, že znalost klasických jazyků proti dřívějšímu stavu povážlivě upadla? Z celkového hlediska jazykové kultury jeví se u našich reformistů podivný nepaměr mezi přehnanými starostmi o správnou výslovnost cizích slov na straně jedné a na druhé straně téměř úplnou absencí starostí o správné porozumění jejich sémantickému obsahu. A přece, sledujeme-li současnou praxi, zdá se nám mnohdy, že vážnějším problémem než "špatná" výslovnost je u cizích slov spíš jejich nesprávné věcné užití.

Co se týče nebezpečí nesprávné výslovnosti, k níž údajně tolik svádí nefonologické psaní cizích slov, k tomu jsme již dosti řekli v předchozích kapitolách a snad se nám i podařilo ukázat, že takovéto obavy - alespoň pokud jde o znělostní korelaci a/z, která nás speciálně zajímá - jsou a většinou části liché: při podrobnějším zkoumání jeví se výslovnost jako relativně autonomní aféra, která se řídí vlastními fonetickými tendencemi a vlivu pravopisu podléhá jen v míře velmi omezené.

Přesto však nelze obejít námitku, že český pravopis, jakkoliv se někdy - ve snaze zachovat stejnou grafickou podobu morfému - vzdaluje principu fonologického, užívaje pro jednu hlásku či skupinu hlásek dvou nebo i více způsobů gra-

fického označení, přece se na druhé straně vyznačuje tou charakteristickou vlastností, že u slov domácího původu je možno z psané podoby jednoznačně soudit na jejich správnou výslovnost; nedochází zde tedy spravidla k dvojnásobnému užití grafických znaků ve stejné hláskové situaci. Tato zásada je d n o s n a ě n e s t i by ovšem při morfologickém způsobu psaní cizích slov nemohla být dodržena, neboť specifické jevy snělostně asimilační k nimž ve výslovnosti dochází, představují zde pouhou tendenci (třebas v některých případech velmi silnou), a nikoliv obecně platnou zákonitost, jako je tomu u podoby snělosti ve slovech domácích.

Na tuto námitku by se dalo jednoduše odpovědět, že v pravopise cizích slov se podobných nejednoznačností najde víc, ať už jsou motivovány udržováním původní grafiky, setrvačností tradice či jinak (připomeňme třeba kvantitu vokálu nebo výslovnost psaného "x"); a jejich úplné odstranění by bylo možné jen za cenu bezvýhradného přijetí zásady důsledné fonologizace. Jestliže se však právě tomuto kroku vzdáváme, pak nemusíme snad považovat se zvláštní neštěstí, připustit-li se i jistá nejednoznačnost v grafickém zobrazení snělostní korelace souhlásek, pokud je motivována sřetelem morfologickým. Tento rys by prostě zůstal jedním z příznaků cizosti slova.

Protože tu ale uvažujeme o morfologickém psaní cizích slov z hlediska jejich grafického "počešťování" musíme se na celou věc podívat poněkud důkladněji a především si ověřit, zda zmíněná zásada jednoznačnosti platí v českém pravopise opravdu tak nesporně, jak se má se to. Záhy zjistíme, že v tomto ohledu by bylo třeba leccos přezkoumat.

Rozhodně je pravopis jednoznačný v případě podoby snělosti; v několika málo výjimkách, které tu přece jen existují, se obojí možné čtení připouští jako ortoepické (jde zejména o skupinu "-sh-" uvnitř slova, kde je možná dvojitá výslovnost - "česká" a "moravská", dále pak o předložku "s" a genitivem před znělými nepárovými a před "v" a o touž předložku s instrumentálem rovněž před znělými nepárovými a před "v"). Avšak rozhlédneme-li se šíře po pravopisu souhlásek a souhláskových skupin, nemůžeme si

nevšimnout některých jevů, jak pravidlo jednoznačnosti zpochybňují. Uvedl bych zde zejména případ dvojitých souhlásek, které se někdy vyslovují jednoduše, někdy zdvojeně (resp. prodlouženě), přičemž kritérium výslovnosti neposkytuje grafika slova, nýbrž rozmanité okolnosti jazykové (jako jeho častost, potřeba uchovat zřetelnost jeho významu či gramatické funkce, zamezení dvojmyslu): srov. například "leccos"/"raccì", "někky"/"jakkoli", "odděnek"/"poddaný". Další případ tohoto druhu představují skupiny "ts/ds" a "tš/dš", které se někdy vyslovují splývavě (jako g, ž), někdy nesplývavě (se zachováním obou souhlásek), přičemž rozdílné čtení je tu opět podmíněno faktory mimografickými. Srovnajme si na jedné straně takové výrazy jako "dětský", "dětství" (výslovnost stejná jako "knížectví", "zvířecí") a na druhé straně třeba "kmetství" či "karpatský"; nebo "lidský" (jako "domácký") a proti tomu "nomácký" či "kladský". Podobně "tlustší" (jako "hezčí"), ale "zvětšely"; "radši", ale "příšedši", podšít, "předškolní" atd. Na švu předpony a základu se vůbec drží spravidla výslovnost nesplývavá, ale i tady se najdou sporné případy - vezměme např. dvojici "předšín"/"předšálí".

Je ovšem pravda, že adekvátní rozbor a výklad takového jevu stěžují dvě okolnosti. První překážka je spíše jen technická, totiž existence poměrně rozsáhlé, ale přesně neohraničitelné "přechodné zóny", kde je možná a ortoepicky přípustná výslovnost obojí a kde záleží především na stylu výslovnosti a na častosti slova. Druhou překážku - vážnější, protože zcela zásadní - tvoří zakořeněné předsudky o samotné ortoepii. Protože nemáme solidní tradici kultivované výslovnosti, posledním ortoepickým kritériem se u nás - jaksi z nouze - stal pravopis. Nu, a je-li jednou český pravopis "fonetický", tož přece správná výslovnost musí být taková, která se co nejvíce blíží psané formě jazyka. I kdyby z toho vyšla sebevětší nepřirozenost, pořád se ještě drží představa, že se koneckonců "nedá nic říct", když se vysloví všechno, co je psáno. Je věru příznačné, jak váhavě současná ortoepická norma obchází problémem hyperkorektnosti. Avšak dokud nenajdeme odvahu prohlásit hyperkorektní výslovnost prostě za chybnou a nedávat jí

ortoepické rozhřešení pod eufemistickým titulem výslovnosti "zvláště pečlivé", dotud není naděje, že bychom mohli pokročit v nezaujatém zkoumání grafického systému češtiny. Pověst jednoznačnosti českého pravopisu bude přežívat tak dlouho, dokud se ortoepie takřikajíc nepostaví na vlastní nohy a nepřestane tolerovat (byť s výhradami a rozpačitě) výslovnost tak neobyčejně "pečlivou" jako např. slunný, leccos, městský, tlustší spod.

Ze těchto okolností se přirozeně nelze domnívat, že by několik letmo uvedených příkladů mohlo působit jako přesvědčivý argument proti přehnaným představám o jednoznačnosti českého pravopisu - a zevrubněji se sde tímto tématem zabývat nemůžeme. Stačí však, vyvolá-li tento poukaz alespoň jakousi pochybnost, aby se nejednoznačností, jež by bylo třeba připustit v případě morfologického psaní cizích slov, přestaly jevit v tak příkrém rozporu s grafickými zvyklostmi platnými pro slova domácí. Ostatně tato "nevýhoda" (dá-li se to vůbec tak nazvat) byla by bohatě vynehrána výhodami plynoucími z toho, že grafická podoba uchová morfologickou průhlednost slova. K morfologickému způsobu psaní cizích slov jsou v mnoha případech stejně dobré důvody jako u domácích slov typu "vinný", "radši" spod.

x x x

Morfologický princip pravopisný však neznamenal žádný diktát etymologie; je-li původní základ slova (vlivem hláskového vývoje anebo v důsledku významových posunů) natolik zastřen, že se již v obecném povědomí vůbec nepociťuje, obvykle se pravopis posléze přizpůsobí výslovnosti (pokud se neuplatní princip historický, kdy se prostě konzervuje starší grafická podoba slova). Tak například, sáháme-li hlouběji do minulosti, fonologické tvary "patnáct", "zboží" nahradily stč. "patnádat(e)", "zbožie"; z doby zcela nedávné pak můžeme uvést zjednodušení pravopisu slovesa "sátí" a jeho odvozenin. Z téhož důvodu se neudržela původní grafika slova "sátaly" (kdo si vzpomene, že je to kalk k lat. "constans"?). Morfologický způsob psaní tedy není nějakou učenickou kuriozitou, kterou by oktrojovali

podivínatí jazykozpytci; je to svého druhu obraz stavu jazykového povědomí společnosti. To je třeba mít na zřeteli, uvažujeme-li o aplikaci morfologického principu na pravopis cizích slov jako o legitimním způsobu jeho p o ě s ě - ě o v á n í .

Podíváme-li se z tohoto hlediska alespoň zběžně na pravidelnou asimilaci ke znělým souhláskám párovým, vidíme, že pravopis - v rozporu s výslovností - vesměs podržuje původní grafiku, dokonce i u slov v českém kontextu morfologicky neprůhledných. Jde o psaní čistě tradiční, které však našim reformistům kupodivu příliš nevadí, asi proto, že neskytá příležitost k chybné výslovnosti. Nicméně, ze stanoviska funkčního by nemohlo být námitek proti tomu, aby se takové výrazy jako "presbytář", "agrafito", "anekdota", "ekzém" apod. psaly fonologicky, tj. "prezbytář" atd. Nepřijatelné by to bylo pouze u slov typu "jurisdikce", "basbaryton" apod.

To však posuzujeme jenom na okraj, v centru našeho zájmu leží případy asimilace typické právě jen pro slova cizí, tedy asimilace "intervokální" a asimilace ke znělým souhláskám nepárovým. Držíme-li se pořád stanoviska čistě funkčního (vyloučivše prozatím ze svých úvah otázku zvykového psaní podle tradice), musíme přiznat, že v řadě případů, kde ortografická norma - ve zřejmém rozporu s převládající výslovností - doposud trvá na zachování původního "s" (jako "renesance", "desén", "busola" atd.), bylo by docela dobře možné připustit dublety se "z": pokračující sonorizační trend si je beztak jednou vynutí, podobně jako se svého času prosadilo "z" ve slovech "bazén" či "fazóna". Tam, kde původní grafika nemá v českém kontextu funkcionálně morfologické oprávnění, není důvodu k apriornímu odmítání představy, že by se pravopis posléze přizpůsobil převládnuvší výslovnosti (nebylo by ostatně moudré, kdybychom poukaz na "přirozený vývoj" pravopisu přenechávali výlučně těm, kdo této skutečnosti neostydně využívají ke svým voluntaristickým cílům). Totéž platí i pro psaní slova "diskuse", které vystupuje v obecném povědomí rovněž jako výraz izolovaný; objektivní fakt morfologické sounáležitosti s odborným termínem "(re)perkuse" lze stěží považovat za

přijatelný důvod k tomu, abychom donekonečna odmítali "fonologické vyrovnání". Naproti tomu u slova "resort" by se muselo uvážit, zdali by nebylo na škodu, aby fonologický pravopis zatemnil souvislost a příbuznými výrazy "sorta", "sortiment"...

Avšak vznikne rovnou případ nejtypičtější, kde se pravopisné dilema vyjevuje s jasností přímo křišťálovou, totiž slovo "filosofie". Znělá výslovnost tu je zcela nesporná, ustálená takřka jako "od nepaměti", z hlediska pouze fonologického tedy nic nebrání, aby se slovo to psalo "podle výslovnosti". Avšak dá se tu uplatnit fonologický princip stejně samozřejmě jako ve slovech "fyzika", "poezie" apod.? Vidíme ihned, že "filosofie" představuje případ jiného druhu. Fonologické psaní by zatemnilo souvislost s řadou dalších výrazů obsahujících komponentu "-sophie": "theosofie" a "historiosofie" (kde výslovnost kolísá), jakož i "Panaosofie" (kde znělá výslovnost vůbec nepřipadá v úvahu). Navíc by se "filosofie" touto grafikou vytrhla z významné souvislosti s výrazy "sofistika", "sofisma" atd. Námitky proti morfologickému psaní "filosofie" se redukují na jednu jedinou: bylo by to fonologicky "nedůsledné". Nuže, postavme proti tomu analogický případ "demokracie". Pokud jde o běžný uzus, jame na nejlepší cestě, aby v tomto slově (a také u "byrokracie") převládla výslovnost znělá; z hlediska obecného trendu sonorizačního na tom není nic nepřirozeného. Otázka však zní: jestliže se jednou tato asimilační změna opravdu všeobecně prosadí, máme i tady pravopis přizpůsobit výslovnosti (abychom byli fonologicky důslední), anebo dáme přednost principu morfologickému - aby se v grafické podobě tohoto slova uchovala souvislost a řadou příbuzných výrazů "aristokracie", "teokracie", "plutokracie" atd.?

Podobnou otázku navozuje (i když snad méně naléhavě) kompozitum "uniceo": Pravidla sice ještě trvají na výslovnosti Unyaceo. VÝSLOVNOST však již uvádí (realističtěji) pouze unyzěo. Sonorizační trend zde nepochybně převládá. Není však přesto docela užitečné, když pravopis, byť i v rozporu s výslovností, upomíná na etymologii tohoto slo-

ve a na souvislost a příbuznými výrazy "sonorní", "soná-
te", "sonický" ad.?

Jiným takovým modelovým případem je sloveso "resumo-
vat", utvořené k neaklonnému substantivu "resumé". Jelikož
byly tyto výrazy převzaty z francouzštiny i s tamní výslov-
ností, vyniká v češtině velmi nápadně rozdíl mezi jejich
grafickou a zvukovou podobou. Přitom by, technicky vzato,
nebylo nijak obtížné přepisovat je fonologicky jako "re-
syné", "rezymovat" (nikoli ovšem polovičatým "rezumovat",
jak to někdy vidíme v samizdatu; tu se pak stává, že inte-
ligentní písárka usoudí na překlep a opraví si to na "ro-
zumovat"). Přesto ani reformovaná norma fonologický přepis
nepřipouští - patrně proto, že původní grafika se obecně
včila, rovněž tak přejetá výslovnost je zcela ustálená,
takže rozpor mezi pravopisem a výslovností nepůsobí v pra-
xi žádné potíže. To je zajiště rozumný přístup k věci a
další důvody už není třeba sledovat. Jenom fanatik důsled-
nosti by za těchto okolností trval na násilném "počeště-
ní". Nelze však přehlédnout, že z morfologického hlediska
je zároveň účelné, že původní pravopis uchovává souvislost
s latinským příbuzenstvem těchto výrazů ("sume", "sumární",
"sumarizovat", ale i "subsumovat", "presumpce" atd.), tím
spíše, že ve výslovnosti tato souvislost zaniká.

Všimněme si ještě jednoho typického případu z rozsáh-
lé oblasti předponových odvození: dvojice příbuzných slov
"konzola"/"konsolidace". Že jde skutečně o slova příbuzná
(neboť fonetická podobnost často klame), toť ovšem lingvis-
tický p o z n a t e k - v jazykovém p o v ě d o m í je-
jich příbuznost nepocítujeme. "Konzola" zde vystupuje jako
výraz etymologicky izolovaný, jeho morfologické ustrojení
tedy v českém kontextu není významově relevantní, a proto-
že znělá výslovnost tu je zcela ustálená, nic nepřekáží to-
mu, aby se v pravopise uplatnil princip fonologický (což
se také stalo). Ve druhém případě je situace podstatně od-
lišná. Avšak nikoli proto, že znělá výslovnost zde ještě
není zcela ustálená: ve skutečnosti k tomu mnoho nechybí,
a kdybychom se řídili pouze hlediskem fonologickým, mohli
bychom právem uvažovat o zavedení pravopisné dublety se
"z". Podstatné je, že v tomto případě - na rozdíl od "kon-
zoly" - má náhled do morfologické struktury nesporný význam

pro situaci slova v jazykovém povědomí. Takže se jeví jako účelné, že dosavadní pravopis, nedbající asimilace kmenového a, poukazuje na spřízněnost "konsolidace" se slovem "solidní", kterážto souvislost by se při rozdílném psaní zatemnila. Proti tomuto argumentu se z pozice fonologizační nedá postavit case nic jiného než hold vůle k "důslednosti".

x x x

Tedy se protentokrát zastavíme. Chtěli jsme jen na několika modelových příkladech ukázat, jakou roli by mohl hrát morfolologický zřetel při kodifikaci pravopisu cizích slov. Polem, které se pro jeho uplatnění přirozeně nabízí, jsou především slova původu řeckolatinského, v nichž dochází k morfonologickým změnám buď na švu kompozičním, anebo (častěji) na švu předpony a základu. Nezáleží na tom, zda jde o změny dávno dokonané, přejaté pravděpodobně spolu se slovem samým (filozofie, rezonance), nebo o změny postupně se proceasující a dosud ne zcela ustálené (unvzóno, konzolidace), ani na tom, zda v tomto druhém případě je ortografická norma připouští (konzonance, dyzortace), nebo nepřipouští (dyzsonance, prezumpce): jakmile uznáme, že ortografie není "ancilla orthoepiae" a že racionalita českého pravopisu se nevyčerpává jeho fonologičností, vyvstává tu všude otázka morfolologického způsobu psaní, přičemž jediným kritériem je jeho praktická účelnost, tj. relevance morfolologické struktury slova o jeho příbuzenských vztazích v kontextu češtiny. To ovšem znamená, že zde nelze postupovat podle žádného mechanického pravidla, nýbrž že je vždy nutné přihlížet k tomu, jak je lexikální materiál strukturován v jazykovém povědomí mluvčích.

Při konkrétním rozhodování vyvatane pochopitelně řada nesnází. Celkem jasná je situace v případě kompozit jako "filozofie" či "uniceo", v případě odvození pak všude tam, kde běží o zachování stejné grafické podoby prefixu: např. "diakunkce", "transakce" apod. (ostatně se tak jen rozšiřuje ortografická praxe, která je zcela samozřejmá, pokud jde o podobu k souhláskám párovým: "disharmonie" píšeme stejně jako "diskriminace", neměnnou grafickou podobu mají i předpony "ab-", "ad-", "sub-" aj.). Problémy nastávají

tem, kde souhláska podléhající znělostní asimilaci patří ke slovnímu základu. Z hlediska účelnosti se bude jinak jevit třeba tomu případ "re-signace" a jinak "re-sonance", jinak asi budeme posuzovat případ "dis-certace" a jinak "dis-sonance" (kde navíc vyvstává otázka psaní zdvojených souhlásek, k čemuž se ještě vrátíme). A co třeba takový "re-sort"?

Je zřejmé, že tyto a podobné problémy nelze řešit podle nějakého univerzálního receptu, nýbrž jen trpělivým rozvažováním, případ od případu. Nemělo by smysl spěchat s konkrétními návrhy na řešení jednotlivostí. Nejprve je třeba, abychom si uvědomili nutnost zásadního o b r a t u v n a z í r á n í na celou problematiku. Takovýto obrat by od nás ovšem vyžadoval ochotu opustit pohodlnou cestu mechanické pravidelnosti, kde se všechno měří jedním metrem, a vůli (nemluvě o umění) rozlišovat.

x x x

Zdá se to všechno příliš složité? Snad; ale kde je psáno, že počtešťování pravopisu cizích slov musí být jednoduchá záležitost? Český pravopis je takový, jaký je: ne právě nejjednodušší. Jednou jsme se však vydali tímto směrem, a vracet se už nemůžeme: hledme alespoň, abychom si to "počtešťování" cizích slov přespříliš neusnadňovali. Mohlo by se nám to vymatít. Nezapomněme, že tu jde o integrální součást českého lexika, a předsudkem-li v této oblasti nezřízené zálibě v zjednodušování, může se stát, že jednou budeme bezmocně asistovat "zjednodušení" českého pravopisu jako takového.

Nebylo žádnou "vývojovou nutností", aby na sebe jazykověda brala veškerou "péči o pravopis". Kodifikace pravopisu může probíhat i jinak než z iniciativy a za centrálního řízení nějaké státně koncesované odborné komise. V každém případě, ať se koná jakýmkoli způsobem, je tato kodifikační práce svou podstatou úkol nikoli technický, nýbrž kulturní: spočívá v třibení, kultivaci pravopisu, nikoli v pouhém mechanickém "normování", k tomu není zapotřebí vědec, stačí právě jen technik. Když už si tedy na tomto poli vyhradila věda vedoucí úlohu, nechť přispívá ke společnému

dílu svými specifickými dary: metodičností, systematickostí, komplexností pohledu, analytickou přesností, schopností rozlišovat, zkrátka svou racionalitou (nezapomínajíc, že etymologicky slovo to odkazuje k představě úměrnosti, uměřenosti). Tak může osvědčit svou nezasatitelnost a podržet si tichý souhlas, a níže kulturní veřejnost její oprávu věcí pravopisných zprvu přijala. Avšak důvěra v její kompetenci nutně dostává trhliny, vidíme-li, že ve skutečnosti přinejmenším trpí, aby se v jejím jménu postupovalo přesně naopak: aby se pod záminkou "zjednocení" zaváděla uniformita a za žádoucí "zjednodušení" aby se vydávaly simplifikace a šablonovitost.

x x x

Avšak nelíbíme situaci horší, než ve skutečnosti je? Vždyť s výjimkou "filosofie" se podle stávajících Pravidel prakticky všechny příklady, na nichž jsme dokazovali účelnost morfologického pravopisu, pořád píší pouze a původním "a": "uniseo", "konsolidace", "resort"... Pravdaže; však také tyto stránky nejsou míněny jako obžalovací spis proti dosud platným Pravidlům. Až na drobné výhrady v jednotlivostech rádi uznáváme, že jsou to pořád ještě Pravidla velku umírněná a vyvážená. Jenomže co je platné, že máme celkem rozumná Pravidla, když jsou vydávána s předmluvou, která de facto neguje to, co je uvnitř? Většina lidí se pochopitelně spokojí s tím, že si přečte stručný "návod k použití", než aby se prodírala houstinou paragrafů, kde každé pravidlo má svou výjimku. Jako u každé normy, ani tady nezáleží pouze a jediné na literě ustanovení, ale také (a leckdy především) na duchu, v němž je interpretována a aplikována. Dnes je situace taková, že "prováděcí pokyny", které k Pravidlům poskytují oficiální místa, představují skutečné nebezpečí pro pravopisnou kulturu (nejen v oblasti cizích slov, ale například i na poli předložek "a" a "z"). Tím spíše, že proti zeslepenému úsilí o "důslednost", vedenému pod líbivými hesly "jednotnosti" a "zjednodušení", nemohou Pravidla sama postavit žádnou p r i n c i p i á l n í zábranu. Bude-li současný trend pokračovat, podlehnou časem "dílní úpravě" i "konsolidace", "konsouance" a další

výřezy, u nichž je převaha znělé výslovnosti stále zřejmější. (Formálně se to provádí tak, že se "připustí" dubleta se "z": od té chvíle začnou všechny redakce automaticky "volit" z obou variant tu "progresivnější"; v tomto ohledu je případ "filozofie" přímo symbolický.)

X X X

Sluší se však znovu připomenout, že nivelizační, uniformizační trend se v pravopisu cizích slov nedatuje teprve novými Pravidly z r. 1957. Zvláště výmluvným příkladem takto pojetého "počešťování" je likvidace zdvojených souhlásek, kterou zahájila PČP 1913. Nikoli proto, že byla provedena (v mnoha případech by k ní bylo došlo i přirozeným vývojem, bez úřední reglementace), nýbrž proto, jak byla provedena: "šmahem", bez rozlišování. Přitom oficiální zdůvodnění tohoto kroku je z hlediska lingvistického prostě absurdní: dvojité souhlásky je třeba zrušit, protože se prý v češtině nevyslovují! Jako by česká slovní zásoba neznala dvojité souhlásky, které se vyslovují jednoduše: "Měkkou pannu nevinnou leccos rozzlobí při ranní činnosti." V celé téhle větě (neuchýlíme-li se k úskoku hyperkorektnosti) nezazní ani jednou zdvojená výslovnost, a přece ve všech těch slovech má pravopis neaporné funkční oprávnění: odráží jejich morfológickou strukturu. Ines můžeme již jen opožděně litovat, že se při tomto aktu "počešťování" postupovalo tak necitlivě; že se nevyužilo jedinečné šance uplatnit při kodifikaci pravopisu cizích slov zřetel morfológický.

Ano, zdá se vskutku, že už je "pozdě bycha honit". V průběhu dvacátých let zdvojené souhlásky z ortografické praxe postupně vymizely a neousadný, nedomyšlený pokus o jejich dílčí restauraci z r. 1941 nahrál spíše stoupencům "důslednosti". A přece tu zůstává otázka, zda by se při uplatnění morfológického principu nemohlo alespoň částečně přikročit k jejich rehabilitaci. Nebylo by prakticky nanejvýš účelné, kdyby pravopis upomínal na vnitřní stavbu slov jako "dissénance", "dissident", "as-sociace" (v protikladu k "e-sociální"), "ir-redenta", "ir-racionální" (v protikladu k "ironie") apod.?

Mimochodem; nepřipomíná vám něco tenhle démon "důslednosti", co tak běhá v pravopise? Nemí to snad ta stará touha po "přímocharé pravidelnosti", kterou kdysi Mathesius v celé pražské lingvistické škole vytýkal jazykovému purismu? Poslyšme, co praví v článku O potřebě stability ve spisovném jazyce:

"Je dobře známo, že jazyk tíhne k pravidelnosti ve tvarech svých výrazových prostředků, ale stejně dobře je známo, že k pravidelnosti takové vědycky nedochází, protože tendence k ní směřující bývá křížena tendencemi jinými. Hlasatelé přímocharé pravidelnosti se dovolávají jen prvního z obou těchto faktů. Vyvozují z něho pro spisovný jazyk požadavek přísné pravidelnosti jazykových jevů a povyšují tuto pravidelnost na kritérium jazykové správnosti. Tam, kde jazyk k pravidelnosti tak vystupňované sám nedospěl nebo kde ji opustil, vtiskují mu ji násilím."

"A to vše se děje bez objektivních důvodů, protože kulturní jazyky staré tradice nám ukazují, že existence drobných formálních nepravidelností se docela dobře snáší i s vysokou jazykovou vytříbeností. Vnitřní řád kultivovaného jazyka záleží v něčem docela jiném než v mechanické vnější pravidelnosti."

(MATHESIUS 1947, s. 423, 424)

Kdybychom si v těchto řádcích za "jazyk" dosadili "pravopis", dostali bychom přesný portrét pravopisaného reformisty. Zdá se vskutku, že oblast pravopisu zůstala posledním útočištěm zprofanovaného "brusičství", poraženého na poli morfologie a syntaxe. Ironií osudu tento pravopisný purismus vyrostl ze samého lůna lingvistické školy, která ve třicátých letech přivodila jeho konec ve všech ostatních oblastech jazykové teorie. Snad to bylo tím, že pravopis byl mylně pochopen jako "věc jen konvenční a praktická". Ale k tomu zas ať přistě.

(Dokončení)

-pf-

e o n o v é h o

v s a m i z d a t u

7

KUBĚNA, Jiří: Hvězda a kříž (Výbor z díla 1955-86)

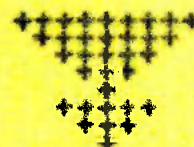
(BE, sv. 234, Praha 1986, dedikace "Tobě, Zdenku", zmenšené faksimile autorova strojopisu, 191 ss. B5 oboustranně)

Autorův průřez vlastní tvorbou, zachycující podstatné polohy originálního a velice obsáhlého básnického díla.

SIDONIA a SAKATEKY Dialogů patero

(Praha 1986, 268 ss. B5, celoplátěná vazba; ediční příprava a typografie Daniel Bohdan)

Souborné vydání dialogů, publikovaných jednotlivě v Edici Expedice: O páté cestě, O mínění, O mudrování, O otázkách, O snění. Poslední dialog je zde publikován poprvé!

m i m o

e d i c e

Setkání. Panu profesorovi Václavu Černému k osmdesátým narozeninám

(bez vřechení, frontispice neoznačený, 207 ss. 21 x 21 cm, polotuhá vazba - přešpan)

Sborník sestavený k 26.3.1985. Obsah: Dokument Charty 77 8/1985, dále příspěvky autorů: Miroslava Holubová - Radim Palouš - Václav Benda - Jiří Hájek, Vladimír Kadlec - Ivan Dejmal - Antonín Bělohoubek - Josef Topol - Klement Lukeš - Jiří Kval - Jiří Pechar - Karel

Kreus - Václav Zedník - Marie Růt Křížková - Eva Kantůrková - Josef Zvěřina: na závěr ediční poznámka (podepsaná značkou M.R.K.).

Jaroslav Durych (100. výročí básníkovy narození 2.12.1886)

(Bez místa a data vydání, průběžně nestránkováno, cca 188 ss. A4, tuhý karton)

Pamětní sborník, uvedený medailonem Leopolda Vrly Durychova kouzelná lampa s článkem Tinothea Vodičky k padesátinám J.D. (1936), přináší výběr z Durychovy publicistiky do r. 1937 (z časopisů Akord, Rozmach, Kád, Obnova). Uzavírá jej došlov Ladislava Jehličky Bojovník.

P e r i o d i k a

v o k n o

Vychází od července 1979, od č. 7 s podtitulem Časopis pro druhou i jinou kulturu. V redakčním poslání v č. 1 se mj. říká: "Právě jsi otevřel sešit, kterému můžeme říkat noviny, občasník nebo časopis (dále jen časopis), jehož další čísla budou (jak doufáme) nepravidelně vycházet, a který je určen... především lidem žijícím v onom otevřeném společenství, kterému většinou říkáme a n d r o u š a jehož hlavním cílem je... informační blokádu prorazit a znemožnit." Dále se tu vyčísluje, jak časopis hodlá toto poslání plnit: 1. informovat o událostech v druhé kultuře, 2. poskytovat prostor pro výměnu názorů, 3. uveřejňovat překlady textů, jež se tematiky obecně týkají, 4. publikovat původní literární texty ideově a esteticky spřízněných autorů, 5. nezapomenout na trochu humoru.

Grafická úprava a celková vnější podoba: Formát A4, cyklostyl, oboustranný tisk, v textu repro fotografií, kreseb etc., snaha o úpravu titulků v možnostech psacího stroje, nestránkováno, rozsah u prvních šesti čísel 56 - 66 ss., obálka fotografická, potažená igelitem, u prvních šesti čísel využíváno symboliky názvu k číselnému označení (odpovídající počet okenních tabulek vyplněn fotografií).

Obsah prvních šesti čísel (pro malou dostupnost časopisu uvádíme podrobně):

Číslo 1 (Červenec 1979)

Pár slov úvodem, Kocour: O silvestrovském festivalu (Podrobná zpráva o festivalu 30.12.1978 - 1.1.79 v Nové Vísce.)
Kdo je Ivan Jirous (Životopisná zpráva.), Dana Němcová: Náplavní (Zpráva o vernisáži výstavy Evžena Brikciuse a policejního zásahu.), Josef Vondruška: U.R. (Článek o vzniku a činnosti skupiny Umělá hmota s textovou přílohou.), Drahomír Křehký: Punk-rock (O britské punk-rockové scéně.), Timothy Leary: Psychedelická zkušenost (Ukázka z knihy Psychedelické experimenty.), Robert Prášek (Životopis a bibliografická data.), Robert Prášek: Básně (Ukázky z tvorby z let 1969-74.), Skalák: Cihla (Satirický fejeton.), Egon Bondy: xxx (Ukázka ze sbírky Básně z r. 1978.).

Číslo 2 (Prosinec 1979)

Redakční sloupek, Magor: Krásně bude křečovitá nebo nebude vůbec (Recenze koncertu Dar stínům skupiny DG 307.), DG 307: Texty skladeb (Texty Pavla Zajíčka.), P.S. Riviera: DOM vstal z mrtvých (krátký referát o skupině DOM.), DOM: Texty skladeb (Texty Josefa Vondrušky.), Magor: Když vám přimázli druhý odstavec (Básně věnované Jiřímu Němcovi.), M.: Jiří Němec - kněz bez kolárku (Biografická studie.). Z.H.: O Jiřímu Němcovi znovu (Polemický článek ke stati "M."), Jiří Němec: Nové šance svobody (Filosofická studie.), "Umělec"? (Zamyšlení nad postavením umělce a umění ve společnosti.), Magor: Bude religiózní nebo (Profil a výtvarná tvorba Davida Němce.), Vlastimil Třešňák: Bylo nabylo (Úvaha o problematice neoficiálních výstav.), M.: Fotografie Jana Safránka (Zamyšlení nad obrazy J.S.), Výstava v Olomouci (Zpráva o neoficiální výstavě.), Magor: Zpráva o činnosti Křižovnické školy (prosinec 1972), Sun: Informace o Jaříšově hnutí (doplňeno o slovníček pojmů), Jiří Kostur: S koněm (Povídka /úryvek z prózy "Satori v Praze"/.), Jiří Kostur: Básně (Výběr ze sbírek "Cancy k sobě" a "Zpěv pivní lahve."), Václav Havel: Antikody (Grafická poezie.).

Číslo 3 (Červenec 1980)

Věra Jirousová: Koncert Plastic People na počest roku Ladislava Klímy (Recenze koncertu konaného v Nové Vísce v říjnu 1979.), Magor: Kundy, rty, ústa, tváře, masky (Recenze koncertu DG 307 konaného 22.11.79 v Nové Vísce.), DG 307: Texty skladeb (Texty Pavla Zajíčka.), Mašina: Já to vidím takhle (Diskuse o problematice vystěhování.), Skalák: Rozhodnutí (Diskuse o problematice vystěhování.), Jan Hanč: Události (Výběr z deníkové tvorby, o autorovi.), Milan A.: Motáky z vězení (Zápisky.), Richard Brabec: xxx (Básně napsané ve vězení.), J/B/R: x x x (Výběr ze sbírky "Czvěny ticha", Praha 1979.), J/B/R: Jeden den ve městě (Povídka.),

Jiří George Janeček: Výbor ze sbírky básní "Neodeslané dopisy", Fricek: x x x (Výbor ze sbírky básní "Důvědy"), J.P.K.: Reinkarnace na plece (Výbor z prózy), Z.P.: Daniel a já (Báseň.), Jiří Keštur: Ostrov (Výňatek z prózy.), Josef Fendruška: x x x (Dvě básně ze sbírky "Temné lásky"), Letopočet 1988 (Ukázka z punk-rockového časopisu.), Sex Pistols: Báh ochraňuj královnu (Text skladby.), Čunus: Di-si-značky (Kreslený humor.).

Číslo 4 (Leden 1981)

Tak tedy už čtyřka Vokna (Redakční sloupek.). Antiteze (Referát o vzniku a činnosti hudební skupiny A.), Antiteze: Texty skladeb, Uriáš: La period (Krátká zpráva o kulturním pořadu.), Mager: Jsou to divní kluci (Recenze punk-rockového festivalu konaného 30. června 1979 v Nové Vísce.), M.: Kulturní kamikadze Charlie Soukup (Životopisná črta + biografická data.), Rozhovor Aleny Kumprechtové a Ivany Hyblerové s Maruškou Soukupovou v Řepčicích 8.7.1980, Karel Soukup: Píseň na rozloučenou, Holka česká, Advokát (Texty písní.), Jindřich Tomeš: StB, Ještě že nejsem (Texty písní.), Jindřich Chaloupecký: Fluxus (Výňatek ze statí "minulý čas")., Eugen Briekcius: Časová konfrontace (Scénář happeningu.), François Pluchart: Body art (Úvaha o body artu + seznámení s některými jeho tvůrci.), Alan Kaprov: O performance (Úvaha.), Milan Knížák: Performance jako vývoj i jako degenerace (Odpověď na písemné otázky D.Z.), Břetislav Pravda - malíř a grafik (Nekrolog, ukázky grafik a texty, které autor namluvil před smrtí.), Zahradka je otevřena (Informace o neoficiální výstavě.), Egon Bondy: Poznámky k dějinám filosofie (Kapitola z rozsáhlé studie, týkající se islámu.), České gramofonové desky vydané v zahraničí (Inzerát.), Bert Testa: Passion Play (Překlad recenze desky PP z hudebního časopisu Shedes č. 11/1980.), Vjačeslav Sysojev: Kreslený humor (Moskva 1978.).

Číslo 5 (Září 1981)

Ed Senders: Poselství pro Plastic People (Báseň.), Magor: A hudebníky ve větvích nebylo vidět (Recenze koncertu konaného 15.3.1981 v Karharticích, nazvaného "Co znamená vésti koně")., Plastic People of the Universe: Texty skladeb (Texty Vratislava Brabence.), Václav Havel: Úryvky z dopisů z vězení (O smrti Johna Lennona.), V.J.: V Praze na Kampě (Vzpomínka na Johna Lennona, biografická data.), John Lennon: O... (Imaginární interview s J.L.), Yoko + Sean: Lenono (Nekrolog.), John Lennon: Texty písní (Překlady.), Gene Youngblood: Umění, zábava, entropie (Esaj v překladu Tomáše Lišky, který vyšel ve sborníku Filmologie dnes, edice Expedice, sv. 128, Praha 1981.), Ed Emawiller: Obrazy z podzemí (Článek o vzniku a činnosti New American Cinema + o autorovi.), DG 307: Mařenickéj stařec (Pracovní scénář filmu o ba-

ročník kostele.). Čuňas: Krestura noci (Poznámky k filmo-
vému scénáři.), Tomáš Liška + Vratislav Brabenec: Inventu-
ra (Technický scénář na motivy povídky Ladislava Klímy Jak
bude po smrti.), Psychodelické filmy pro lid (Informační
článek o filmové tvorbě této tvůrčí skupiny + scénáře fil-
mů: Blahoslavený uklízeč, Sný toaletářovy, Markýz ze sadu.),
Beeause: O filmu, panu Jišovi a špionech (Fejeton.), Ma-
gor: Ach nachtigal (Stať o tvorbě a osudech výtvarníka Otta-
kara Slavíka.), Svetka: Básně (Výběr ze sbírek "Underwood"
a "Encefalické probuzení")., Žluták: Jak bude po smrti (Sa-
tirický fejeton.). Ketr: Programové prohlášení (Inzerát.),
Patafyzické kolegium: Imitátor zapnutého televizoru, Anti-
bermudský trojúhelník (Úvahy z oblasti patafyziky.).

Číslo 6. které mělo vyjít v prosinci 1981, bylo zabaveno.

Následující číslo (7) vyšlo po téměř čtyřleté přestávce
(léto 1985). Mezitím rozhodl okresní soud v Chomutově dne
9. července 1982 (a potvrdil krajský soud v Ústí nad Labem
27. září 1982) o trestech 30, 18, 42 a 15 měsíců nepodmí-
něného odnětí svobody za jakoukoliv souvislost s tímto ča-
sopisem - od ne zcela prokázaného obvinění z jeho redakční
přípravy po obvinění z půjčování, rozšiřování atd. Obvyk-
lou ironií osudu se texty rozsudků gramotností neliší od
parodii právních textů, běžných podnětů k žertům o jazyko-
vé a intelektuální úrovni vnějších projevů z těchto rezor-
tů (dokonce i v Díkobrazu bývala čtenářsky vděčná rubrika
Ze soudních síní a předsíní). Zábava přestává tehdy, jakmi-
le si uvědomíme občanskou souvislost mezi negramotným vý-
konem (který by stěží obstál i při krajní shovívavosti
v dřívější obecné či národní škole) a důsledky pro život,
jež z něho plynou, je-li opatřen razítky.

Charakteristická pro periodikum je snaha celkově jako časopis působit. Jde především o rozmanitost formovou, proměnlivost a snahu o širší žánrové zastoupení (stinnou stránkou je mj. nepřehlednost, ale o tom na závěr). Tím připomíná Zebra z r. 1978 a ostatně příbuzně tematicky orientovanou a od r. 1985 vycházející Jednou nehou.

(Pokračování)

I n f o r m a c e o c í r k v i (IOC)

Číslo 10/86

Z obsahu vyjímáme: dopis J. Zvěřiny redakci Katolických novin a "důvěrný" materiál Informace z oblasti církevní politiky v okrese Nový Jičín.

Číslo 11/86

Z obsahu uvedme referát o cestě Jana Pavla II. do Francie (říjen t.r.), projevy kard. Tomáška ve vatikánském rozhlasu, dokumentaci k trestnímu stíhání Augustina Nevrátila.

I n f o r m a c e o C h a r t ě 7 7 (INFOCH)

Druhé mimořádné číslo devátého ročníku vyšlo v listopadu 1986. Obsahuje memorandum Uvést helsinské dohody v život, určené občanům, skupinám a vládám všech zemí KBSE, sepsané z podnětu Evropské sítě pro dialog Východ-Západ.

Číslo 11/86

(dok. č. 24-28/86; sdělení VONS č. 560-574)

Z obsahu čísla uvedme zejména tematický blok "Charte 77 a světový mírový kongres v Kodani".

Číslo 12/86

(dok. č. 29-31/86; sdělení VONS č. 575-589)

Upozorňujeme zvláště na dok. č. 29: K použití střelné zbraně v prostoru státních hranic, dále pak na rozhovor s Josefem Piniórem, aktivistou Solidarity z Vratislavi. Číslo uzavírá fejeton L. Vaculíka Několik rad anglické vládě.